

**ON ALTINCI YÜZYIL DOĞU VE BATI
DÜŞÜNÜRLERİNDE YÖNETİM DÜŐÜNCEŐİ
VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Engin YAVUZ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2015

**ON ALTINCI YÜZYIL DOĞU VE BATI
DÜŞÜNÜRLERİNDE YÖNETİM DÜŞÜNÇESİ
VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Engin YAVUZ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2015

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Engin Yavuz tarafından hazırlanan “On Altıncı Yüzyıl Doğu ve Batı Düşünürlerinde Yönetim Düşüncesi ve Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı bu çalışma 27/03/2015 tarihinde Eskişehir Osmangazi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Hasan DURAN

Üye

Doç. Dr. Köksal BÜYÜK

(Danışman)

Üye

Yrd. Doç. Dr. Muhammet Ali TİLTAY

ONAY

.../ 04 / 2015

Doç. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU

Enstitü Müdürü

...../04./2015

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Engin Yavuz

İmzası

ÖZET

ON ALTINCI YÜZYIL DOĞU VE BATI DÜŞÜNÜRLERİNDE YÖNETİM DÜŞÜNCESİ VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

YAVUZ, Engin

Yüksek Lisans - 2015

İşletme Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Köksal BÜYÜK

Bu çalışmadaki amaç, on altıncı yüzyılda Doğu ve Batı'nın önemli yönetim düşünürlerinin, düşüncelerinin karşılaştırılarak, aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada, nitel analiz tekniklerinden betimsel analizi tekniği kullanılarak, tespit edilen temalara göre çıkarımlar yapılmıştır. Bu çalışma gösterdi ki, insanlar yaşadıkları bölgelerin, çevrelerin; sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik, inançsal ve ahlaki, etkileri altında kalabilmekte ve bununla birlikte düşünce yapısında da değişiklikler meydana gelmektedir. Onaltıncı yüzyılda yaşamış Doğu ve Batı medeniyetinin önde gelen düşünürleri, yönetim şekli olarak tiranlığa karşı tavır sergilemişler, kişilerin menfaatlerine göre değişiklik göstermeyen kurumsal bir yapı isteginde olmuşlardır. Devletin güçlü ve otoriter olması gerektiğini düşünmüşler, bunun için ise ülkenin sağlam bir ekonomiye, güçlü bir orduya, tutarlı yasalara, erdemli kurumlara sahip olmasının önemine vurgu yapmışlardır. Güçsüz devletlerin, toplumunun da düzensiz olacağını, söylemişlerdir.

ABSTRACT

MANAGEMENT THOUGHT OF EAST AND WEST THINKERS IN THE SIXTEENTH CENTURY AND ITS COMPARATIVE ANALYSIS

YAVUZ, Engin

Master Degree – 2015

Department of Business Administration

Adviser: Assoc. Prof. Dr. Köksal BÜYÜK

The aim of this study to find out ideas of important thinkers of the management during sixteenth century in the East and the West, with a comparing between similarities and differences. In this study, some thematic inferences are made by using descriptive analysis technique from quantitative analysis techniques. This study showed that peoples living in a certain environment; social, cultural, political, economic, religious and moral, may remain under the effects and changing on the constructions of their thought. Leading thinkers of Eastern and Western who lived sixteenth century were opposite of tyranny as a government form. They wanted a solid state, not change according to the interests of the peoples. They thought that the state should be strong and authoritative, therefore they have stressed the importance of having a virtuous institutions a solid country's economy, a strong military, consistent laws and says the society of weak states would be irregular and disorderly.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNÜRLERİN HAYATLARI VE ESERLERİ

1.1. NICCOLO MACHİAVELLİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ	3
1.2. JEAN BODİN’İN HAYATI VE ESERLERİ	5
1.3. THOMAS MORE’UN HAYATI VE ESERLERİ.....	7
1.4. KINALIZÂDE ALİ EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	10
1.5. İBN-İ KEMAL’İN HAYATI VE ESERLERİ	12
1.6. GELİBOLULU MUSTAFA ALİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNÜRLERİN YÖNETİM DÜŞÜNÇESİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

2.1. LİDERLİK	22
2.1.1. Niccolo Machiavelli’nin Liderlik İle İlgili Görüşleri.....	22
2.1.2. Jean Bodin’in Liderlik İle İlgili Görüşleri.....	27
2.1.3. Thomas More’un Liderlik İle İlgili Görüşleri	29
2.1.4. Kınalızâde Ali Efendi’nin Liderlik ile İlgili Görüşleri.....	32

2.1.5. İbn-i Kemal'in Liderlik İle İlgili Görüşleri	35
2.1.6. Gelibolulu Mustafa Ali'nin Liderlik İle İlgili Görüşleri	38
2.2. DEVLET	41
2.2.1. Niccolo Machiavelli'nin Devlet İle İlgili Görüşleri	41
2.2.2. Jean Bodin'in Devlet İle İlgili Görüşleri.....	45
2.2.3. Thomas More'un Devlet İle İlgili Görüşleri	47
2.2.4. Kınalızâde Ali Efendi'nin Devlet İle İlgili Görüşleri.....	49
2.2.5. İbn-i Kemal'in Devlet İle İlgili Görüşleri	51
2.2.6. Gelibolulu Mustafa Ali'nin Devlet İle İlgili Görüşleri	54
2.3. POLİTİKA	56
2.3.1. Niccolo Machiavelli'nin Politika İle İlgili Görüşleri	56
2.3.2. Jean Bodin'in Politika İle İlgili Görüşleri	60
2.3.3. Thomas More'un Politika İle İlgili Görüşleri	62
2.3.4. Kınalızâde Ali Efendi'nin Politika İle İlgili Görüşleri.....	64
2.3.5. İbn-i Kemal'in Politika İle İlgili Görüşleri.....	66
2.3.6. Gelibolulu Mustafa Ali'nin Politika İle İlgili Görüşleri.....	67
2.4. GÜÇ	69
2.4.1. Niccolo Machiavelli'nin Güç İle İlgili Görüşleri.....	69
2.4.2. Jean Bodin'in Güç İle İlgili Görüşleri.....	72
2.4.3. Thomas More'un Güç İle İlgili Görüşleri	73
2.4.4. Kınalızâde Ali Efendi'nin Güç İle İlgili Görüşleri.....	74
2.4.5. İbn-i Kemal'in Güç İle İlgili Görüşleri	77
2.4.6. Gelibolulu Mustafa Ali'nin Güç İle İlgili Görüşleri	77
2.5. YÖNETİLEN	79
2.5.1. Niccolo Machiavelli'nin Yönetilen İle İlgili Görüşleri.....	79

2.5.2. Jean Bodin'in Yönetilen İle İlgili Görüşleri.....	82
2.5.3. Thomas More'un Yönetilen İle İlgili Görüşleri	84
2.5.4. Kınalızâde Ali Efendi'nin Yönetilen İle İlgili Görüşleri	86
2.5.5. İbn-i Kemal'in Yönetilen İle İlgili Görüşleri	88
2.5.6. Gelibolulu Mustafa Ali'nin Yönetilen İle İlgili Görüşleri	89
2.6. USUL	92
2.6.1. Niccolo Machiavelli'nin Usulü	92
2.6.2. Jean Bodin'in Usulü	96
2.6.3. Thomas More'un Usulü	98
2.6.4. Kınalızâde Ali Efendi'nin Usulü.....	100
2.6.5 İbn-i Kemal'in Usulü	103
2.6.6 Gelibolulu Mustafa Ali'nin Usulü.....	105
2.7. İNANÇ VE DEĞERLER.....	107
2.7.1. Niccolo Machiavelli'nin İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri	107
2.7.2. Jean Bodin'in İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri.....	110
2.7.3. Thomas More'un İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri	112
2.7.4. Kınalızâde Ali Efendi'nin İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri.....	115
2.7.5. İbn-i Kemal'in İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri	117
2.7.6. Gelibolulu Mustafa Ali'nin İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	123
3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	123

3.3. VARSAYIMLAR	124
3.4. SINIRLILIKLAR.....	124
3.5. DÜŞÜNÜRLERİN YÖNETİM İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASINA YÖNELİK NİTEL ANALİZ.....	125
3.5.1. On altıncı Yüzyıl'da Yaşamış Batılı Düşünürlerin Yönetim Anlayışlarıyla İlgili Betimsel Analiz ve Bulgular.....	126
3.5.2. On Altıncı Yüzyıl'da Yaşamış Doğulu Düşünürlerin Yönetim Anlayışlarıyla İlgili Betimsel Analiz ve Bulgular.....	128
TARTIŞMA VE SONUÇ	132
KAYNAKÇA.....	137

ÖNSÖZ

Çağdaş anlayışta yönetim, hem özel kuruluşlarda, hem de kamu kurumlarında gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Herhangi bir kurum ve kuruluşun başarılı olması, yöneticilerin başarılı olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Dünyada yaşanan sürekli değişim ve gelişim, kurumların da kendini geliştirmesini, dolayısıyla yöneticinin de gelişmesini zorunlu kılmıştır.

Çalışma süresi boyunca destek ve katkılarını esirgemeyen, tez konusu seçimimde yardımcı olan, her konuda yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Köksal Büyük'e, yüksek lisans döneminde bilgi ve birikimlerini bizlere aktararak gelişimimize katkı sağlayan, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin birbirinden değerli hocalarına, hayatımın her döneminde bana destek olan eşim ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Engin Yavuz

GİRİŞ

Yönetimin bir bilim olarak kabul edilip, sistematik hale getirilmesi yirminci yüzyılın başlarına tarihlenmekle birlikte, yönetim anlayışının varlığı çok daha eski zamanlara dayanmaktadır. İnsanlar çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak ve kendilerini daha emniyette hissetmek için topluluklar oluşturmuşlar, toplumsal düzen sağlamak için ise yöneticiler seçmiş veya aralarında yönetici rol üstlenenlere itaat etmişlerdir. Zaman ilerledikçe ve uygarlık geliştikçe yönetime yüklenen anlam da değişmiş ve gelişme içinde olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak, başarılı olmak isteyen kurum ve kuruluşların yöneticileri de kendilerini geliştirmeye ve yeniliklere ayak uydurmaya çabalamışlardır.

Yönetim düşüncesinin, tarihsel süreç içindeki gelişimini anlayabilmek, bugünkü düşüncelere temel olan anlayışların kavranabilmesi, coğrafi farklılıkların düşünceler üzerindeki etkisinin karşılaştırılması, gelecekteki değişimlere ışık tutması gibi amaçların gerçekleştirilmek istenmesi durumunda, tarihteki düşünürlerin fikirleri daha da fazla önem kazanmaya başlamıştır. Çağdaş yönetim bilimlerine konu olan hususları ele alan çok sayıda on altıncı yüzyıl düşünürü bulunmaktadır. Kültürel farklılıklar ile düşünürlerin bireysel yaklaşımlarından kaynaklanan farklılıkları belirleyebilmek amacıyla bu çalışmada Batı dünyasından Niccolo Machiavelli, Jean Bodin ve Thomas More, Doğu dünyasından ise; Kınalızâde Ali Efendi, İbn-i Kemal ve Gelibolulu Mustafa Ali'nin eserleri incelemeye konu edilmiştir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, on altıncı yüzyılda, Doğuda ve Batıda yaşamış, altı önemli düşünürün hayatı, eserleri ve yaşadığı dönemin şartları göz önünde bulundurularak aktarılmaya çalışılmıştır. Bu düşünürlerin ortak özelliği; devlet içinde çeşitli kademelerde çalışmış, iyi eğitim almış, bilgi birikimine, gözlem yeteneğine sahip ve bu konularda çokça eserler vermiş olmalarıdır.

İkinci bölüm ise, düşünürlerin yönetime ilişkin yaklaşımları; liderlik, devlet, politika, güç, yönetilen, usul, inanç, ana başlıkları altında incelenmiştir. Bu yöntemle düşünürlerin, görüşlerinin daha ayrıntılı şekilde analiz edilmesi ve farklı düşüncelerin oldukça net bir biçimde belirlenmesi amaç edinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü, değerlendirme bölümü olarak tasarlanmıştır. Doğudaki ve Batıdaki sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi, siyasi, inançsal, ahlaki farklılıklarının ve benzerliklerin düşünürlerin düşünce yapısına olan etkilerini ortaya çıkarmak için yönetim düşüncesi kapsamında karşılaştırılarak çalışmaya son verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNÜRLERİN HAYATI VE ESERLERİNİN TANITILMASI

1.1. NICCOLO MACHIAVELLİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

“Niccolo Machiavelli, 3 Mayıs 1469’da Floransa’da dünyaya gelmiştir. Bu yıllarda ülke yönetiminin başına babası Piero’nun ölümüyle başa geçen ve “Muhteşem” lakabıyla anılan Lorenzo da Medici vardı” (Hale, 1961: 28). “Babası Bernardo Machiavelli, devrin ölçütlerine göre orta halli bir avukattı. Bununla birlikte 1530 yılında öldüğünde oğluna, babasından kalan araziler, bağlar, korular bırakmıştı. Annesi Bertolomeos ise dinsel temalı dörtlükler, Meryem Ana’ya övgüler yazan kültürlü bir hanımdı” (Machiavelli, 2003: 11).

Machiavelli’nin almış olduğu insan-merkezci, eğitim ile ilgili bilgilere, babası Bernardo Machiavelli’nin tutmuş olduğu günlüklerden, “*Ricordi Familiari*” ile ulaşılmıştır: Niccolo küçük yaşlardan itibaren, Latince eğitimi almaya başlamış, 12 yaşına geldiğinde Machiavelli’nin kuşağına mensup bazı tanınmış insan-merkezcilerin, öğretmenliğini yapmış olan Paolo da Ronciglione’nin gözetimine verilmiştir (Skinner, 2002: 16).

“Machiavelli’nin yaşadığı devirde İtalya beş devlet arasında bölünmüştür; Güneyde Napoli Krallığı, kuzeybatıda Milano Dukalığı, kuzeydoğuda Venedik Aristokratik Cumhuriyeti ve ortada Floransa Cumhuriyeti ile Papalık Devleti vardı” (Sabine, 1969: 6).” Düşünürümüzün yaşadığı dönemde İtalya, siyasal ve askeri açıdan büyük sorunlar içinde olmasına karşılık, ekonomik ve kültürel açıdan çok gelişmiş bir durumdaydı. Aynı zamanda Floransa, tüm İtalya’da kültür ve sanat alanındaki üstünlüğünden dolayı büyük bir saygınlığa sahipti” (Machiavelli, 1994: 8).

19 Mayıs 1498’de Machiavelli, Floransa şehir hükümetinin “ikinci sekreteri” olarak belirlenmiş ve bu makama getirilmiştir. Getirilmiş olduğunu bu görevine yönelik sorumlulukları ise; devletin iç işleri, dış işleri ayrıca müdafasını içine almaktaydı. Fazla uzun bir süre geçmeden, kendini kanıtlaması bildi ve en kritik yerlerde görev verildi. Münazara dalında uzman olarak bilinen Machiavelli, sahip

olduğu niteliklerini bütün Avrupa karşısında kullanma imkanı buldu. Sadece politik misyonlarla kısıtlı olmayan bu uzun soluklu çalışmada, daha başka konular, özetler, mektuplar, raporlar da bulunmaktaydı. “Bundan başka, Machiavelli, 1500 yılında, bir de ulusal bir milis kurmaya yöneldi. 1512’de, Papa II. Giulio’nun yönetimindeki kutsal birlik, Fransızları İtalya’dan kovdu. Tarafsız kalmak gafletini gösteren Floransa, galiplerce cezalandırıldı. Machiavelli’nin kurduğu milis gücü Prato’da dağıldı” (Machiavelli, 2003: 12). Machiavelli, o dönemki iktidar olan Medicilerin’in itimadını elde etmek için gösterdiği gayretlere rağmen, Machiavelli, görevden alındı. Machiavelli, “Mediciler’e yönelik düzenlenen bir komploya karıştığı iddiasıyla hapse atıldı, işkence gördü ve Floransa’dan sürüldü. Avrupa’da dolaşmaya alışmış olan Machiavelli, karısı ve çocuklarıyla birlikte yaşadığı bu sürgün hayatına zor dayanıyordu” (Machiavelli, 2003: 12).

Machiavelli’nin görevden alındığı bu dönem, Machiavelli’ye başka konular üzerinde değerlendirme yapmak için imkanlar yaratmıştı. Machiavelli, Titus-Livius’u inceledi ve incelerken daha önceki zamanlarla, kendi dönemini karşılaştırmaya, bu konularla ilgilenmeye başladı. O kendi devleti ile Roma İmparatorluğu’nu karşılaştırıyor ve çıkarımlar yapmaya çalışıyordu. Bu çıkarımların yanında Machiavelli, hükümdarlığı, hükümdarlık türlerini, incelemeye aldığı büyük eseri *Prens*’i yazmaya başlamıştı. *Prens*’i kısa sürede bitiren “Machiavelli, “*Floransa Tarihi’nin dokuz kitabı*”nı kaleme almıştı. Yine bu dönemde birkaç şiir kitabı ile “*La Mandragore*” ve “*La Clizia*” adlı iki tiyatro piyesiyle “*Belfagor Arcidiavolo*” adlı bir hikâyeyi kaleme almıştı. Askerlik üzerine kaleme aldığı tek eser olan *Savaş Sanatı*’nda 1521’de yazmıştır. Diğer eserleri ise: “*Söylevler*” (1531), “*Prens*” (1532) dir” (Machiavelli, 2003: 12).

“Machiavelli’nin yaşamı, İtalya için yapmaya çalıştığı şeylerin birinin bile başarısını göremeden 22 Haziran 1527’de sona ermiştir” (Machiavelli, 2003: 12). Machiavelli, öldükten sonra pek çok farklı görüşü içeren ve uzun süre etkisini yitirmeden okunan ve yorumlanan “*Prens*” adlı eserini bırakmıştır. Bu eser yazıldığı tarihten itibaren, siyaset ve etik ilişkisi gündeme geldiğinde, ilk başvuru kaynağından biri olmuştur. “Ayrıca bunca yıldır ahlak-politika ilişkisi tartışmalarında referans teşkil eden *Prens*’in popülaritesinin sağlamlığı, onun ahlak

ve politika ilişkisi konusunda önemli bir noktayı işaret ettiğini göstermiştir” (Machiavelli, 2003: 12). İktidar ve iktidarın yönetimi ile alakalı görüşleri, antik çağda belirlediği konuların ışığı altında, kendi fikirlerini de eklediği tarihi vakalarla ve kendi görev yaptığı sırada edinmiş olduğu deneyimlere dayandırmıştır. “Bundan dolayı Machiavelli hakkında bir yargıya varmak istenildiğinde, yaşadığı dönemin ve çevrenin şartlarını göz önüne almak gerekir” (Yeşil, 1996: 53).

1.2. JEAN BODİN’İN HAYATI VE ESERLERİ

“1530’da Fransa’nın Angers şehrinde dünyaya gelen Jean Bodin, Toulouse’da hukuk öğrenimi görmüştü. Aynı üniversitede öğretim üyeliğine başlamıştı. Buranın en önemli özelliği nüfusunun önemli bir kısmının Protestan olmasıydı” (Bütün, 2012: 113). Bodin’in yaşadığı dönemde Fransa’da din savaşları devam ediyordu. Fakat Bodin, Bu savaşların bittiğine de şahitlik etmiştir. “Calvinist Protestanlık on altıncı yüzyıldan itibaren Fransa’da kesintisiz bir gelişme kaydetmişti ve kuvvet kullanarak kökünü kazıma teşebbüsü ve direnişle karşılaşmıştı. 1562’de başlayan “Din Savaşı”, aralıklarla bir kuşak boyu devam etmişti” (Ebenstein, 2001: 191).

Kaynaklara göre, Bodin’in Fransa’da avukatlıkla uğraştığı ve 1566’da yazmış olduğu “*Method*” isimli kitabında da tarihsel konulara yer verildiği anlaşılmıştır. Avukatlık yaptığı esnada dikkat çeken ve dönemin kralına müşavirlik yapan Bodin, 1568’de “*Malestroit’in Paranın ve Her Şeyin Pahalılaşması Üzerine Paradoksal Düşüncelerine Cevap*” isimli bir kitap yazmış, bu kitap sayesinde, devletin yararını gözetmiştir. Bu kitapta Bodin, ithalatın azaltılması, ihracatın çoğaltılmasına yönelik tedbirler alınmasını vurgulamış, “böylece deneysel bir ekonomi anlayışının öncüsü olmuştur. Bir siyaset kuramcısının ekonomi ile ilgilenip ekonomi üzerine kitap yazması ortaçağda pek karşılaşılmayan, yeniçağa özgü bir olaydır” (Bütün, 2012: 113).

Bodin, aristokratlara ve kliseye karşı, hükümdarı desteklemiş, mutlak monarşiyi tavsiye etmiştir. 1572’de Fransa’da, din savaşları esnasında binlerce insanın öldürülmesi olaylarında, kendisinin de inançlı olduğunu belirtmesine karşın büyük sıkıntılar yaşamıştı. Uzun bir zaman dilimini kapsayan din savaşları, halkı

bıktırınca, dine karşı bakış açısı değişmeye başlamıştı. Din savaşları nedeniyle, bütün mezheplerin iktidara karşı itaat etmesini temel alan bir eğilim başladı. Bu eğilimin temsilcilerine, tarihte, “Politikler” adı verilmiştir. Bodin de bu eğilimin kurucuları arasında olmuştur. “O, din üzerine yazdığı “*Yedili Görüşme*” adlı kitabında dinler arasında hoşgörünün gerekli olduğunu, bütün dindarların Tanrı’ya inanmakta birleşmeleri ihtiyacını gerekçe göstererek, bütün dinlerin özde aynı olduğu tezini ortaya koymaya çalışmıştır” (İşçi, 2012: 250). ”Bodin, “Politikler’in” en ünlü kuramcısı olmuştur ve “*Devlet Üzerine Altı Kitap*” da hoşnutluk ve güvenlik içinde bir yurttaşlığı mümkün kılan güçlü hükümete olan özlemini dile getirmiştir” (Ebenstein, 2001: 192).

Bodin 1576’da, devletin savcısı ünvanını almış, aynı dönemde de Fransız Meclisi’ne üçüncü zümrenin sözcüsü olarak kayıt olmuştu. “Ancak belirtmek gerekir ki burada sözü edilen “üçüncü zümre” işçi ve köylüleri dışarıda bırakarak soylu olmayan zengin orta tabakayı ifade etmekteydi. 1583’te vali olarak Laon şehrine giden Bodin, burada 1596’da veba hastalığından dolayı hayatını kaybetmişti” (Bütün, 2012: 113-114). Önemli eserlerinin başında “*Les Six Livres de la Republique*” (Devlet/Cumhuriyet Üzerine Altı Kitap) adlı eser gelir. “Hotman bu eserinde Fransa krallarının bir tiran biçimde hüküm süremeyeceklerini, eskilerin seçimle işbaşına geldiklerini, aristokrasi zümresinin halkla kral arasında aracılık etmesi gerektiğini savunmuştu” (Bütün, 2012: 113-114). “Nice Protestan, hatta daha sonra nice Katolik yazara örnek olan Franco-Galya, krallık sultanının aşırılığına karşı açık bir hücumdu.” Bodin’in kısaca “*Cumhuriyet*” diye adlandırılan eseri Hotman’ın kitabındaki görüşlere verilmeye çalışılan bir cevap niteliğindedir” (Bütün, 2012: 113-114).

“Din üzerine yazdığı “*Yedili Görüşme*” adlı kitabında, bir Müslüman’ı, bir Katoliği, bir Lutherciyi, bir Yahudi’yi, bir Epiketetoscuğu, bir deisti (dinlere değil salt Tanrı’ya inananı) bir Zwingliciyi konuşturmuştu” (Şenel, 1996: 312-313). Bodin’in din ile ilgili düşünceleri göz önünde bulundurulursa, aslında Bodin’in herhangi bir dinin mensubu olmadığı rahatlıkla anlaşılabilir. Ancak Bodin, dine pozitif bakmamasına rağmen dönemin koşullarını da değerlendirmiş ve bunu dillendirmemiştir. Bodin’in anlayışı, kendisi gibi dine pek de olumlu bakmayan,

sadece akli düşüncelerle hareket eden, pek çok ilim adamının da ilgisini çekmiştir. “Bodin’in herhangi bir dini inancı olmadığı halde, astrolojiye ve büyücülüğe inanması şaşırtıcıydı. Süpürgeye binip uçan cadıların varlığının “apaçık” bir gerçek olduğunu söylemiştir. Bodin, krallık savcısı olarak ruhunu şeytana satan büyücülerin nasıl yakalanacaklarını anlatan bir kitap da yazmıştır” (Şenel, 1996: 312-313).

1.3. THOMAS MORE’UN HAYATI VE ESERLERİ

7 Şubat 1478’de Londra’da doğan More’un babası, İngiltere’nin tanınmış yargıçlarından Sir John More’dur. “Sekiz yaşında St. Anthony okulunda 4 yıl okuduktan sonra babası, bilgisini ve görgüsünü artırmak için Kardinal Morton’un evine yerleştirmişti Babası oğlunun da kendisi gibi hukukçu olmasını istemişti. 14 yaşına geldiğinde Kardinal Morton eğitimi için Oxford’a gönderdi” (Şan, 2010: 30). “Oxford’da okuduğu dönemde Antik Yunan ve Latin edebiyatı ile ilgilenmeye başlamıştı. More, orada dönemin en ünlü Hümanistleri olan Linacre, Grocyn ve Colet’in öğrencisi olmuştu. 2 yıl Oxford’da eğitim aldıktan sonra Londra’ya dönüp 1496 yılında New Inn ve Lincoln’s Inn’de hukuk eğitimi almaya başlamıştı” (Şan, 2010: 30).

“1501 yılında avukat oldu. Hukuk eğitimi aldığı dönemlerde manastır hayatı yaşayan More rahip olma isteği de duymasına rağmen bir süre sonra bu isteğinden vazgeçip, 1504 yılında parlamentoya girmişti” (Şan, 2010: 30). “Siyasal yaşantısında ödün vermeye niyetli olmayan More, henüz 25 yaşındayken kral VII. Henry kızının evliliği bahanesiyle bir vergi onayını parlamentodan geçirmek niyetindeyken bir söylevde kralın isteğini engelledi ve kralın tepkisini çekti” (Şan, 2010: 30). “More’un parası olmadığı için onun yerine babası yüz İngiliz lirası para cezası verdi ve bir süre hapis yattı. Sıkıntılı günler yaşayan More 1508’de Paris’e ve Louvain’e bir yolculuk yaptı” (Şan, 2010: 30).

“1509’da Sekizinci Henry tahta geçince, More, ‘under-sheriff’ unvanıyla yargıçlığa atandı. Thomas More, yıllarca süren yargıçlığı sırasında, dürüstlüğü ve yoksullara gösterdiği anlayış ve iyilik sayesinde Londra’da ün salmıştı” (Avcı, 2006: 24). “More, yargıç olarak en büyük yararlılığı, ‘Kötü Mayıs Günü’ diye anılan bir

kargaşalık sırasında gösterdi. 1517 yılında, İngilizlerin geleneksel bayramlarından olan bir Mayıs günü, Londra'nın yoksul halkı, çektikleri sıkıntılara dayanamayıp, korkunç bir öfkeyle ayaklanmışlardı” (Avcı, 2006: 24). “Bu ayaklanmanın, elden geldiği kadar az kan dökülerek bastırılmasında, More'un büyük etkisi oldu. Thomas More, bu ayaklanmadan bir yıl sonra King's Council'e girdi. Yani Sekizinci Henry'nin danışmanı olarak görev aldı” (Avcı, 2006: 24).

“1516'da Kral, More'un, sarayında hizmet etmesini istemiş, More ise buna yanaşmamıştı. Ütopya'nın başlangıcında, More'un sözcüsü olarak konuşan Raphael Hythloday'in sarayda hizmet görmesinin olumsuz yanlarını açıkladığı oldukça ilginç bir parça vardır” (Avcı, 2006: 24). “Erasmus, Von Hutten'e mektubunda Kralın, bir işi çözümlmek üzere More'u yabancı ülkelere gönderdiğini, elçisinin elde ettiği başarıyı gördükten sonra da, artık onsuz yapamayacağını anlayıp More'u saraya sürüklediğini anlatır” (Avcı, 2006: 24). “Sürükledi tam yerinde bir deyimdir; çünkü herkes saraya girebilmek için uğraşırken, More adamlarını çevresinde toplamaya karar vermişti. More'un, bunların arasına katılmaktan başka çaresi yoktu” (Avcı, 2006: 24).

“1521'de “Sir” unvanını aldıktan iki yıl sonra, kendi istencine karşın Parlamento Başkanlığına seçilmişti. Çok hızlı bir şekilde bürokratik mekanizmanın en üst seviyelerine tırmanma fırsatı yakalamıştı. 1529 yılında İngiltere'de başbakanlık eşdeğeri olan “Lord High Chancellor”luğa atandı” (Yıldırım, 2009: 34). “Thomas More'u devlet yapısındaki tüm bu başarılı yaşantısına rağmen ölüme götüren olay ise şöyle gelişmişti. VII. Henry'nin büyük oğlu Arthur, çocuk denilecek yaşta İspanyol prensesi Arragonlu Catherine ile nikâhlandırıldı fakat bir yıl içinde öldü” (Yıldırım, 2009: 34). “

VIII. Henry ismiyle tahta geçen kardeşi siyasal nedenlerden ötürü ağabeyinin dul eşiyle evlendi. Ancak günün birinde Kral Anne Boleyn'e tutuldu. Yengesiyle evlenmesinin dinsel yasalara aykırı düştüğü bahanesiyle boşanarak Boleyn ile evlenmeyi aklına koydu” (Yıldırım, 2009: 34). “Bilindiği gibi Katoliklerin boşanmaları, ancak Papa'nın nikâhı bozmasıyla gerçekleşebilirdi. Ancak Papa bu yetkisini kullanmaya yanaşmadı. Kral ise bu işlemin dinsel yasalara uygun olduğu

konusunda bilimsel otoritelerden bir fetva sağlamaya çalıştı” (Yıldırım, 2009: 34). “Ayrıca çıkaracağı bir yasa ile kendisini İngiltere kilisesinin başı ilan etmek istemişti. İşte tam da bu sırada Thomas More Kralın bu son isteğine sert bir şekilde tepki vererek rahatsızlığı bahane etti ve görevinden çekildi” (Yıldırım, 2009: 34).

“More’un huzur içinde yaşlanmak isteği gerçekleşmedi. Ömrünün son üç yılı, en acı yılları oldu. O sıralarda kral, kendini Kilise’nin başı yapan özel yasayı, meclis’ten geçirmekle yetinmemiş, ülkenin ileri gelenlerinin bu yasaya uyacakları konusunda açıkça ant içmelerini istemişti” (Avcı, 2006: 26). “Böyle bir ant ise, Papa’yı Hıristiyan dünyasının başı sayan Katolik Thomas More’un vicdanına aykırıydı. More, derin bir sessizliğe gömülerek, bu tehlikeli durumdan belki de sıyrılabileceğini umdu” (Avcı, 2006: 26). “More, temize çıktı ama durumu büsbütün güçleşmişti. Kralı İngiliz Kilisesi’nin başı saymaya yanaşmadığına göre, More’u iyice sindirecek bir yol tutmaktan başka çare artık kalmamıştı. More, 1534 yılının Mart ayında, Londra Kulesi’ne kapatıldı” (Avcı, 2006: 26).

“Ölünceye kadar hapis yattı. More, hapse girdiği ilk aylarda, Kralı İngiliz Kilisesi’nin başı yapan yasaya yemin etmeyi iki kez reddetti. İki ağzı da keskin bir kılıca benzetmişti bu yasayı: insan buna evet derse, ruhunu; hayır derse, bedenini yitirecekti” (Avcı, 2006: 26). “More ise, ruhunu yok etmektense, bedenini yok etmeye çoktan razıydı. 1535 yılı Temmuzunun birinci günü yapılan yargılanmasında, More inat etmeyip tutumunu değiştirirse, Kralın bağışlayacağı kendisine bildirildi” (Avcı, 2006: 26). “Bıçak kemiğe dayandığı halde More, yine direnmişti. Jüri, sadece on beş dakika süren bir görüşmeden sonra More’un suçlu olduğuna karar verince Baş yargıç Audeley, onun ölüm cezasına çarptırıldığını bildirdi. 1535 yılının 6 Temmuz sabahı, başı kesilerek idam edildi” (Avcı, 2006: 26).

Thomas More’un en tanınmış eseri “*Ütopya*”dır. Mina Urgan’a göre:

“Eğer More, *Ütopya*yı yazmasaydı, çoktan unutulup giderdi. Günümüzde onu ansa ansa, dinsel inançları uğruna can veren erdemli bir devlet adamı olarak, çağın tarihçileri anardı” (Şan, 2010: 31-32).

“*Ütopya*’dan önce 1513 yılında III. “*Richard Tarih*”ini kaleme aldı. Ancak bu eseri tamamlanmadı. Bunun dışında More’un yazdığı diğer kitaplar, Hümanizm

ve dinle ilgili konulardandı. Bunlardan bazıları; ünlü İtalyan Hümanisti “*Pico Della Mirandola'nın hayatı*”nı İngilizceye çevirdi” (Şan, 2010: 31-32). “1518’de ise “*Latince Epigramları*” ve üniversitelerde Yunanca eğitimini savunmak adına “*Yunancanın İncelenmesini Savunmak İçin Oxford’a Bir Mektup*”u yayımladı. 1528’de “*A Dialogue*”da Luther Ve Tyndale gibi Reformasyon yanlılarını eleştirmişti” (Şan, 2010: 31-32). “Tyndale’e karşı “*Tyndale’in Yanıldığı Kanıtlama*” adlı bir yazı yazmıştı. 1529’da İngiltere’den kaçan bir Reformcu olan Simon Fish’in yazdığı bir yazıya karşılık “*Supplication of Souls/Ruhların Yalvarması*”nı yazdı” (Şan, 2010: 31-32). “1532’de de, bir “Apology” yayımladı. Diğer yazıları ise “*İsa'nın Acıları Üstüne Bir İnceleme*” ve “*Son Dört Şey*”di. Son eseri ise “*Avunma Diyalogu*” idi. Bu kitapta, Türkler Avrupa’yı ele geçirirse, Hıristiyanların nasıl davranması gerektiği konusunda Macar soyluyla genç yeğeni arasında geçen bir konuşma yer alır” (Şan, 2010: 31-32).

1.4. KINALIZÂDE ALİ EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

“Kınalızâde Ali Efendi, 1511 yılında Isparta’da doğdu, tam ismi ve künyesi şöyledir: Alaaddin Ali İbni Emrullah İbni el Hinnayi. Dedesi Abdülkadir Hamidi sakalını kına ile boyadığından, onun soyundan gelenler Kınalızade diye şöhret bulmuştur” (İslam Ansiklopedisi, 1985: 709). “Kınalızâde kelimesindeki “zâde” doğmuş ve oğul manasına, “çelebi” ise ağa, bey, efendi manalarına gelmektedir” (Sami, 1989: 514-515).

“Kınalızâde’nin oğullarıyla ilgili olarak çeşitli rivayetler olmakla beraber, “*Tezkiretu’ş-Suârâ*”nın yazarı Kınalızâde Hasan Çelebi’nin, Kınalızâde’nin oğlu olduğu bilinmektedir. Dedesi bir ara Fatih Sultan Mehmed’e Şehzadelğinde hocalık etmiştir” (Rehber Ansiklopedisi, 1993: 5). Ali İbni Emrullah, “ilk tahsiline akrabası Kadri Efendi’den ders alarak başlamıştı. Daha sonra İstanbul’a giden Ali Çelebi, Müderris Sinan’dan daha sonra Merhaba Efendi’den, Çivizade Muhittin Efendi’den ders almıştır. Bunu takiben olan Sahn-ı Seman’a giderek, Kara Salih Efendi’den çeşitli bilimler öğrendi” (Rehber Ansiklopedisi, 1993: 5). “Kınalızade Ali Efendi, ilmi çevreyle iç içe olan bir aileden gelmiştir. Kınalızade Ali Efendi’nin ilim

sevgisini çocuklarında da görülmüştür” (Öztürk, 1991: 59). “Abdülkadir Efendi’nin Fatih’in hocası olduğu dönemde kazaskerlik makamına kadar çıktığı söylenir” (Uzunçarşılı, 1964: 675).

Kınalızâde Ali Efendi, ilk önce “Edirne’de Hüsamiye Medresesine tayin oldu. Sonra Hüsameddin Medresesine, sonra sırasıyla Bursa’da Hamza Bey Medresesine, Veliyyüddinoğlu Ahmet Paşa Medresesine, Rüstem Paşa’nın Medresesine, Haseki Medresesi’ne Sahn-ı Seman Medreselerinden birine, Süleymaniye Medresesi’ne” tayin olmuştur (Öztürk, 1991: 60-61). “Burada beş yıl hocalık ettikten sonra Şam Kadılığına atanmıştır. Kınalızâde Ali Efendi, meşhur kitabı ‘Ahlâk-ı Alâî’sini bu görevde iken 1563-1565 yılları arasında yazmıştır. Suriye Beylerbeyi Ali Paşa’ya atfettiği için kitap ‘Ahlâk-ı Alai’ ismini almıştır. 1832’de Mısır’da Bulak Matbaasında basılmıştır” (Öztürk, 1991: 60-61).

“Dört yıl Şam kadılığı yaptıktan sonra, 1566’da Kahire kadılığına, bir müddet Halep kadılığında bulunduktan sonra Bursa’ya, Bursa kadılığından sonra, Edirne kadılığına ve 1570’te İstanbul kadılığına atanmıştır. Bir yıl sonra Anadolu Kazaskerliğine atanmıştır” (Öztürk, 1991: 61). “Aynı yıl Anadolu kazaskeri olarak Sultan II. Selim’in mahiyetinde Edirne’ye gitmiş; orada daha önce yakalandığı Nıkrıs hastalığı ve sert kış şartlarının artması neticesinde Ocak-1572’de ölmüştür” (Öztürk, 1991: 61). “Öldüğünde 63 yaşının içerisinde olan Kınalızâde, “İrtihal eyledi Kutbü’l- Ulema. Ölen Kınalızâde yûdi gür ab-ı hayatından” mısrasının delâlet ettiği veçhesiyle Edirne’de vefat etmiştir; İstanbul yolunda, Seyyid Celâlî Türbesi civarında Nazır Çeşmesi adlı yere defnedilmiştir” (Öztürk, 1991: 61).

Kınalızâde Ali Efendi, genel olarak ahlakla ilgilenmesine rağmen birçok değişik konularda çeşitli eserler vermiştir. Bu eserler şunlardır (Özcan, 1989: 559):

1. *Ahlak-i Alai*
2. *Tecrid Haşiyesi*
3. *Mevakıf Haşiyesi*
4. *Durer ve Gurer Haşiyesi*
5. *Kalemiye Risalesi*
6. *Seyfiyye Risalesi*

7. *Divan*
8. *Tabakat-ı Hanefiye*
9. *Bedrettin Guzzi ile Tefsir Tartışmaları*
10. *Ulemadan Şah Efendi İle Vakfa Ait Konuşmalar*
11. *Beyzaviye Haşiyesi*
12. *Keşsefa Haşiyesi*

“Yavuz ve Kanuni zamanlarında yaşayan Kınalızâde Ali Efendi, Nasîreddin Tusi ve Celaleddin Devvani'nin Aristocu, Gazali'nin tasavvufçu olan ahlakından tercüme ve telifler yapmak suretiyle Türkçe bir ahlak eseri vücuda getirmiştir” (Ülken, 2009: 139).

1.5. İBN-İ KEMAL'İN HAYATI VE ESERLERİ

“Tarihimizin yetiştirdiği ender insanlardan biri olan, Kemal Paşa-zâde'nin asıl adı, Şemseddin Ahmet B. Süleyman'dı. Büyük babası Kemal Paşa'dan dolayı ona İbn Kemal veya Kemal Paşa-zâde (Kemal Paşa-oğlu), denmiştir” (Uğur, 1987: 1). “Doğum tarihi 873/1468-1469'dur. Bu tarihte Tokat'ta doğan Kemal Paşa-zâde'yi bazı yazarlar kendi memleketlisi olarak göstermek istemişlerdir. Edirneliler onun doğum yeri olarak Edirne'yi, Amasyalılar da Amasya'yı göstermişlerdir” (Uğur, 1987: 1).

“İbn-i Kemal'in babası Şicaüddin Süleyman Çelebi, devrinin ileri gelen kumandanlarından idi. Amasya sancağının askerleri ile İstanbul'un fethine iştirak ettiği de söylenmekteydi. Süleyman Çelebi 1474'de Amasya muhafızlığına tayin edildiği ve Şehzade Beyazid'in emrine girdiği anlaşılmıştır” (Baydemir, 2004: 3-4). “1478-1479 yıllarında Süleyman Çelebi, Amasya'dan Tokat sancakbeyliğine tayin edilmiştir. Bundan sonra İstanbul'a gelerek, burada vefat etmiş ve babası Kemal Paşa'nın, Kurşunlu Medrese'de yaptırmış olduğu türbesinde defnedilmiştir” (Baydemir, 2004: 3-4). “Annesi de yine Fatih devrinin meşhur âlimlerinden Molla Mehmet Muyiddin'in kızıydı” (Gümüş, 2008: 20).

“İbn-i Kemal'in büyük babası Kemal Paşa'nın Fatih devri ümerasından olduğu, Edirne ve İstanbul'da büyük vakıfların mevcut olduğu kaydedilmiştir.

Tokat'ın asil ailelerinden olan Kemal Paşa, Fatih'in oğlu II. Beyazıd 1447 yılında Amasya'ya vali tayin edildiğinde, kendisine lala olarak tayin edilmiştir” (Baydemir, 2004: 4). “1470-1471 yılında, Uzun Hasan'ın Tokat'a saldırması üzerine çok üzülen, belki de azleden Kemal Paşa, bu tarihte İstanbul'a dönmüş ve burada vefat etmiş, kendi yaptırdığı Eski Odalar civarındaki Kurşunlu Medrese'sindeki türbesine defnedilmiştir” (Baydemir, 2004: 4).

“Kemal Paşa-zâde ilk tahsilini baba ocağında yapmıştır. Onun ilk tahsilinde babasının ve büyük babasının rolü büyük olmuştur. Bütün kaynaklar çok iyi bir tahsil gördüğünü söylemişti. Aileden gelen geleneğe uyarak, Kemal Paşa-zâde, ilk önce askeri mesleği seçmiştir” (Uğur, 1987: 2). “Bu seferlerden biri olan Arnavutluk seferinde ordu Filibe'ye gelince ordunun komutanı Çandarlı İbrahim Paşa divanı topladı. Bu toplantıya Filibe Müderrisi Molla Lütü de katılmıştı. Molla Lütü divanda bulunanlar arasında büyük bir ilgi ve saygıyla karşılanmıştı” (Gümüş, 2008: 21). “Hatta protokolde kendisine ünlü akıncı komutanı Evrenos Beyoğlu Ahmet Bey'in önünde yer verildi. Kemal Paşazâde, bunu görünce askeri sınıftan ayrılarak ilmiye sınıfına geçmeye karar vermişti. İlmi itibarı ile Molla Lütü'yi de geçmeyi başarmıştı” (Gümüş, 2008: 21).

“Devrin önemli âlimlerinde icazet alarak tahsilini tamamladı. İlk müderrislik görevine Alibey Medresesi'nde başlamıştı. II. Beyazid'in himayesine de mazhar olarak sırasıyla Üsküp İshak Paşa, Edirne Halebîye, Üç Şerefli, Sahn ve Beyazid Medreselerinde müderrislik yapmıştı” (Gümüş, 2008: 21). “Franz Babinger, Kemal Paşazade'nin II. Beyazid'den bir Osmanlı Tarihi yazmak için emir aldığını kaydetmekteydi. Buna göre Kemal Paşazade, aldığı emir gereği hiçbir kayda bağlı olmayarak tamamıyla serbestti. Eserini yazabilmek için gâh Sofya'ya gâh Dupniçe'ye giderek orada kalıyordu” (Gümüş, 2008: 21).

“İbn-i Kemal, Çaldıran'dan döndükten sonra 1515'te Edirne kadılığına 12 Eylül 1516'da Anadolu kazaskerliğine getirildi. İbn-i Kemal, Mısır'da önemli vazifelerde bulunmuştu” (Baydemir, 2004: 8). “Mısır zapt edildikten sonra Hayri Bey ile Mısır arazisinin tahririne memur kılındı. Yavuz'un Mısır seferine Anadolu kazaskeri olarak İbn-i Kemal, sefer dönüşü bir gezinti esnasında her zaman olduğu

gibi padişah ile atbaşı gidiyordu. Birden atının ayağından sıçrayan bir çamur padişahın kaftanını kirletmişti. İbn-i Kemal, özür diledi” (Baydemir, 2004: 8).

“Aman Sultanım, suçum büyük, afv-ı şahanenize iltica ediyorum”

Yavuz gayet sakin cevapladı:

- “Üzülme üstadım!
- Senin gibi bir âlimin ayağından sıçrayan çamur bizim için medâr-ı ziynettir.” “Bu çamurlu elbisemizin vefatımızdan sonra sandukamız üzerine konulması vasiyetimdir” (Baydemir, 2004: 8).

“Sefer dönüşü Yavuz, bu değerli ilim adamının bürokrasi ile uğraşmasını hoş görmeyerek ve esas mesleği olan adam yetiştirmesini arzuladığından, onu 1519 yılında günlüğü 100 akçe ile Edirne’deki Dârul’l Hadis Medresesine yeniden tayin etmişti” (Uğur, 1987: 8-10). “1520 yılında Yavuz Sultan Selim’in vefatı üzerine Kemal Paşa-zâde onun varisi ve oğlu Kanuni Sultan Süleyman’ın emrine girmişti. O da babası gibi Kemal Paşa-zâde’yi çok severdi ve iktidara gelir gelmez onu, Sultan Bayezid Medresesine müderris atadı, 1521” (Uğur, 1987: 8-10). Bir taraftan talebe yetiştirip eser yazarken bir yandan da Kanuni’nin bizzat seferlerine iştirak ediyordu. 1525/1526’da Kanuni, İbn-i Kemal’i Şeyhülislamlığa getirdi. 16 Nisan 1534 yılında ise vefat etti. Cenazesi Fatih Camiinde büyük bir kalabalık tarafından kılınıp, Edirnekapı dışındaki Mehmed Çelebi zaviyesine defnedildi (Uğur, 1987: 8-10).

“İbn-i Kemal, ilmi ve eserleriyle Osmanlı âlimleri arasında yüce bir yer işgal etmiş olup, onun her ilimde behre sahibi bulunduğu, kaynaklarda zikredilmekte ise de onun daha çok nakli ilimlerle meşgul olduğu anlaşılmaktadır” (Kılıçer, 1986: 190). “İlim alanında epeyce geç intisap etmekle beraber, eser vermek cihetinden kendisinden önce ve sonra gelen bütün âlimleri geçtiği ve zamanımıza kadar gelen eserlerinin, çoğu risale olmak üzere 200 sayısını aştığı görülmektedir” (Kılıçer, 1986: 190). “Kemal Paşa-zâde gerek ilmi kişiliği, gerek tedrisatı ve gerekse verdiği eserler bakımından, Osmanlı âlimleri arasında seçkin bir yer tutmuştur. Verdiği fetvalar, yazdığı kitaplar ve risaleler, okuttuğu ilimler ve yetiştirdiği talebeler bunu ispata yeter de artar bile” (Uğur, 1987: 13-17):

Türkçe Eserler:

1. *Tevârih-i Âl-i Osman*
2. *Divanı ve Şiirleri*
3. *Kaside-i Bürde Tercümesi*
4. *Yusuf ile Züleyha*
5. *Fetvaları*
6. *Nasihatlar- vaazları*
7. *Şehvet Kuvvetinde İhtiyarların Gençliğe Dönmesi*
8. *Dakâiku'l Hakâik*
9. *Fami'u'l-Furs*
10. *Risâle-i Yâiyye*
11. *Risâle-i Kâfiyye*
12. *Rumili Kazaskeri Fenari-oğlu Mehmed'in Bir Hücetini Tenkid*
13. *Risâle-i Tılsım*
14. *Risâle-i Levh-i Mahfûz*
15. *Necâtu'l Mütehayyarın*
16. *Dünyanın Ömri, Deccalin çıkışı ve güneşin Batıdan doğması*
17. *Kanuni Döneminde İran Şahı Şah Tahmas'a yazılan "Mektub"*
18. *Manzüim Darb-ı Meseller*
19. *İbn-i Tagribirdi'nin "En-Nücümü'z-Zahire fi-Mülûki Mısır ve Kahire" adlı eserinin Yavuz'un isteğiyle, Mısır Seferin'de yapılan tercümesi*

Farsça ve Arapça olan Eserlerinden Bazıları:

1. *Nigâristan*
2. *Risâle Der- Vücüd-ı Hüda*
3. *Muhitu'l-Lügât*

4. *Risâle Der-Mantık*

5. *Tefsiru'l Kur'an*

6. *Haşiyeler ve Şerhler*

7. *Risâleler*

8. *Hadis Derlemeleri vs.*

“Kemal Paşaoğlu'nun çoğu risale olmak üzere eserlerinin adedinin üç yüz rakamını dahi aştığı görülmektedir. Maalesef eserlerinin pek az bir kısmı basılmıştır” (Uğur, 1986: 17). “Onun, Safevi propagandası etkisiyle büyük bir sarsıntı geçirmekte olduğu bilinen on altıncı asır Osmanlı ehlişünnet tefekkürünü bütün gayretiyle savunduğu, bu yolda kaleme aldığı eserleriyle belli olduğu kadar, Kanuni Süleyman nezdinde giriştiği teşebbüslerle de sabittir” (Kılıçer, 1986: 191). “Şurası gerçektir ki, onun askerlikten ayrılırken tasarladığı ikinci bir Molla Lütü olabilmek arzusu, gerek ilmi, gerek eserleri ve eriştiği mevki ve temin ettiği şöhretle ziyadesiyle gerçekleşmiştir” (Kılıçer, 1986: 191).

1.6. GELİBOLULU MUSTAFA ALİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

“Gelibolulu Mustafa Ali, Gelibolu'da doğdu (28 Nisan 1541). Yazarın memleketi olan Gelibolu, İstanbul'un alınışına kadar Osmanlı devleti için birinci derecede önemli siyaset ve kültür merkezlerinden birisiydi” (İsen, 1994: 7). “Özellikle ikinci kez Türk'lerin eline geçtikten sonra (14 Haziran 1367) şehir, Osmanlı tarihinde bir yandan Rumeli'ye geçişlerde bir üs, bir atlama taşı olmak, diğer yandan da Osmanlı denizciliğinin beşiği olarak gelişmek açısından büyük önem kazandı” (İsen, 1994: 7).

“Özellikle devletin ilk yıllarında Rumeli topraklarına akınlar yapan Türk beyleri, elde ettikleri ganimetlerin büyük bir kısmını, Gelibolu'ya vakıf eseri olarak harcıyorlardı. Bu faaliyet, yörede çok canlı ve etkileri uzun süre devam edecek bir kültürel canlılığın doğmasını geciktirmemişti” (İsen, 1994: 7). “Olaya yalnız şiir tarihi açısından bakıldığında bile Gelibolu'nun kültür tarihimizdeki önemli yeri kolayca görülmekte, bugünle kıyaslanamayacak bir manzara karşımıza çıkmaktaydı.

Asıl adı Mustafa'dır. Fakat daha çok doğum yeri ve mahlasıyla birlikte anılarak Gelibolulu Mustafa Ali, adıyla tanınmıştır” (İsen, 1994: 7).

“Gelibolulu Mustafa Ali'nin babası Ahmed'in tüccar olduğu, üstelik varlıklı bir tüccar olduğu açıktı; kendisi Osmanlı döneminde öğretmenlerin yanı sıra önde gelen tüccarlara da verilen “hoca” unvanını taşımaktaydı” (Fleischer, 1996: 12). “Yazdığı beyitlerden de dedesinin isminin Abdullah olduğunu öğrenmekteyiz. Dedesinin devşirme asıllı olma ihtimali vardır. Dedesinin devşirme olması ihtimaline dayanarak ve eserlerindeki ifadelerine bakarak Gelibolulu Mustafa Ali'nin Boşnak-Hırvat soyundan geldiğini bazı eserlerinde belirtmiştir” (Şeker, 1997: 1-2). “Gelibolulu Mustafa Ali'nin kendisinden başka iki kardeşi daha olduğunu öğreniyoruz. Elimizdeki kaynaklarda Gelibolulu Mustafa Ali'nin annesinin kim olduğunu gösteren herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır” (Şeker, 1997: 1-2).

“Altı yaşında okula başladı. Habib-i Hamidi'den Arap gramerine ait meşhur eser Kafiye'yi okudu, hemşerisi Surûri'den de tefsir ve fıkıh dersleri aldı. Surûri, bilgini yanında şiirle de ilgilenen biriydi. Öğrenim hayatı yirmi yaşlarında medreseden mezuniyetle tamamlanmıştı (1560-61)” (İsen, 1994: 8). “İyi bir Arapça, Farsça bilgisini de içine alan bu öğrenimin mükemmel olduğu söylenebilir. Öğrenim hayatı Gelibolu'da başlamıştı, sonra İstanbul'da Rüstem Paşa, Haseki ve Semaniye Medreselerinde tamamlanmıştı” (İsen, 1994: 8).

“Gelibolulu Mustafa Ali, ilk eseri *Mihr ü Mah'ı* yazarak o sırada şehzade olan II. Selim'e sunmuştu. Aslında onun niyeti müderris olmak ve bilim adamlığı yolunda ilerlemektir. Fakat şehzadeyi bu ilişkisi Gelibolulu Mustafa Ali'nin sadece mesleğini değil, bütün geleceğini değiştirmişti” (İsen, 1994: 8). “Şehzade, bilim yolundan ayrılarak kendi maiyetinde divan kâtibi olarak çalışmasını teklif etmişti. İki yıl kadar şehzadenin vali olduğu Kütahya'da kalan Gelibolulu Mustafa Ali, zaman zaman şehzadeyle yakın ilişkiler içinde olmuştu” (İsen, 1994: 8).

Gelibolulu Mustafa Ali, “şehzade Selim'in lalası olan Lala Mustafa Paşa'nın davetiyle, onun divan kâtibi olarak 1562-1568 yılları arasında Şam'da bulunmuştur. Lala Mustafa Paşa Yemen serdarlığına atanınca, Gelibolulu Mustafa Ali Mısır'a geçmiş ve burada sekiz yıl kalmıştır” (Kara, 2009: 15). Gelibolulu Mustafa Ali,

“Manisa sancak beyi Şehzade III. Murad’ın himayesinde iken yazdığı “*Heft Meclis*” adlı eserini Şeyh Muslihiddin aracılığıyla Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa’ya sunarak iyi bir göreve gelmeyi düşünmüş, ancak umduğunu bulamamıştır” (Kara, 2009: 15).

Sonra, “divan kâtibi olarak, Bosna’ya gönderilmiştir. Burası, Gelibolulu Mustafa Ali’nin hayatında farklı bir dönem olmuştur çünkü O, İstanbul’un edebi bakımından zengin ortamından kalmış, ama yine de ilmi, edebi ve kültürel faaliyetlerine devam etmiş, her fırsatta bu tür ortamlara katılmıştır” (Kara, 2009: 15). “Bosna tecrübesinin ardından Gelibolulu Mustafa Ali, Şirvan, Azerbaycan ve Gürcistan taraflarına başkomutan olarak atanan Vezir Lala Mustafa Paşa’nın hizmetinde Münşi olarak görev almıştır” (Kara, 2009: 15).

“Buradaki hizmetlerine karşılık Halep Tımar defterdarlığına atanan Gelibolulu Mustafa Ali, bir takım olumsuzluklar sebebiyle bu görevi yerine getirmeye fırsat bulamadan, bazı mühimmatın Trabzon’da mahzenlere konularak ambarlanması işleri ile görevlendirilmiştir” (Duman, 2006: 5-6). Bu görevden sonra, “Halep Tımar defterdarlığı vazifesinde 1581-1583 tarihleri arasında çalışmıştır. Daha sonra sırasıyla Erzurum, Bağdat ve Sivas Mal defterdarlıkları görevlerinde bulunan Gelibolulu Mustafa Ali, çok kısa bir süre içerisinde bu görevlerden de uzaklaştırılmıştır” (Duman, 2006: 5-6). “1595-1596 tarihinde Sivas Defterdarlığı ile Amasya Sancak beyliği görevlerinde bulunmuştur. Bu hizmetlerden sonra Kayseri ve Şam beylerbeyliği görevlerinde de bulunmuştur. On altıncı yüzyılın en büyük şahsiyetlerinden birisi olan Gelibolulu Mustafa Ali, 1600 tarihinde Cidde’de vefat etmiştir” (Duman, 2006: 5-6).

“Gelibolulu Mustafa Ali, tarihe dair eserler yanında, şiir ve nesir halinde irili ufaklı altmışa yakın eser yazan Gelibolulu Mustafa Ali, edebiyattan tasavvufa, mantıktan gramere kadar pek çok dalda eser yazma yeteneğine sahip nadir tarihçilerimizden olmuştur” (Çerçi, 2000: 12):

Tarihi Eserleri:

1. *Fusûl Hall ü 'Akd Usûl-i Harc ü Nakd*
2. *Hâlâtü 'l-Kâhire mine 'l-'Âdâti 'l-Zâhire*
3. *Zübdetü 't-Tevârih*
4. *Nusret-nâme*
5. *Fursat-nâme*
6. *Heft-Meclis*
7. *Nâdirü 'l-Mehârib*
8. *Mirkâtü 'l-Cihâd*
9. *Mir'âtü 'l-'Avâlim*
10. *Câmu 'u 'l-Buhûr der Mecâlis-i Sûr*
11. *Müşkât*

Manzum ve Edebi Eserleri:

1. *Divan*
2. *Farsça Divanı*
3. *Sadef-i Sad Güher*
4. *Subhatü 'l-Abdâl*
5. *Gül-i Sad-Berk*
6. *Bediü 'r-Rukûm*
7. *Mihr ü Mâh*
8. *Mihr ü Vefâ*
9. *Tuhfeü 'l-Uşşâk*
10. *Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*
11. *Mecma 'u 'l-Bahreyn*
12. *Subhatü 'l-Înâbe*
13. *Nikâtü 'l-Kâl fî Tazmini 'l-Makâl*
14. *Dakâyıku 't-Tevhid*
15. *Me 'âlimü 't-Tevhid*

16. *Câmi 'nin Bir Beytinin Şerhi*
17. *Bedâyi 'u 'l-Metâli '*
18. *Şehr-Engiz Berây-ı Hub-Rûyân-ı Gelibolu*

Sosyal Hayata ve Ahlaka Dair Eserleri:

1. *Nushatu 's-Selâtin*
2. *Mehâsinü 'l-Âdâb*
3. *Kavâ 'idü 'l-Mecâlis*
4. *Mevâidü 'n-Nefâis fî Kavâ 'idi 'l-Mecâlis*
5. *Hulâsatü 'l-Ahval der Letâfet-i Mevâ 'iz-i Sâhibi 'l-Hâl*
6. *Tuhfetu 's-Sulehâ*
7. *Hakâyıku 'l-Ekâlim*
8. *Me 'âyibü 'l-Erzâl*
9. *Sad Kıssa ve Sad-Hisse*

Tasavvufa Dair Eserleri:

1. *Hilyetü 'r-Ricâl fî 'l-Aktâbı ve 'n-Nücebi ve 'l-Abdâl*
2. *Riyâü 's-Sâlikin*
3. *Nevâdirü 'l-Hikem*
4. *Dürer-i Mensûre fî Ed 'iyeti 'l-Me 'sûre*
5. *Zübdetü 'l-Evrâd*
6. *Ravza-i 'İrfân*
7. *Ravzatü 'l-Letâif*

Hattatlığa ve Diğer Sanatlara Dair Eserleri:

1. *Menâkıb-ı Hünerverân*

Mektupları ve İnşaya Dair Eserleri:

1. *Menşeü 'l-İnşâ*
2. *Münşeât*
3. *Enisü 'l-kulûb*

Diğer Eserleri:

1. *Râhâtü'n-Nüfûs*
2. *Câmiü'l-Kemâlât*
3. *Tâli'-i Selâttin*
4. *Ferâidü'l-Vilâde*
5. *Risâle-i Zırgâmiyye*
6. *Vakıf-nâme*
7. *Nüzhet veya Nüzhetü'l-Mecâlis*

İKİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNÜRLERİN YÖNETİM DÜŞÜNÇESİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

2.1. LİDERLİK

2.1.1. Niccolo Machiavelli'nin Liderlik İle İlgili Görüşleri

Machiavelli'nin üç problem üzerine odaklanmıştı bunlar: İktidarı ele geçirmek, İktidarı elde tutmak ve iktidarı yaymaktı (Machiavelli, 1999: 79). *Hükümdar* ve *Söylevler* gibi eserleri, bu konular göz önünde bulundurularak kaleme alınmış eserler olmuştur. Machiavelli'ye göre, bazı nitelikler, iktidara ulaşmada yeterli olsa bile, bunu devam ettirme konusunda yeterli olmadığını söylemiştir. Machiavelli'ye göre önemli olan, bu niteliklerin gerekli durumlarda kullanılması, iktidarın başarısının artırılmasıydı. Bunları da ancak yetenekli hükümdarların yerine getirebileceğini düşünmüştür. Machiavelli'ye göre; Hükümdar olmak için büyük bir çaba gerekli değildi. Hükümdarın şanslı olması ve gerektiğinde hileye başvurması yeterliydi (Tuncer ve Arıkan, 1952: 19). Machiavelli "*Hükümdar*" isimli eserinde; "Sıradan bir insan iken hükümdar olmak ya yetenek ya da talih işidir. Güçlüklerin çoğu ya birincisinin ya da ikincisinin yardımı ile ortadan kalkar" (Machiavelli, 1994: 34) demiştir.

"Machiavelli'nin buradaki tercihi, kişinin kendi erdemi-cesareti sayesinde iktidarı ele almasıydı çünkü Machiavelli, talihin yardımıyla iktidarı ele geçirenlerin talihleri dönünce bu iktidarlarını kaybedeceklerini söylemiştir" (Machiavelli, 1999: 54).

Machiavelli'nin, erdem kavramını Quentin Skinner şöyle açıklamıştır:

"Machiavelli, Virtue'un bir hükümdarın Talih ile ittifak yapmasını ve onura, görkeme ve şöhrete ulaşmasını sağlayan nitelikler bütünü temsil ettiği biçimindeki geleneksel varsayımı desteklemiş. Ancak bu terimin anlamı ile temel ve hükümdarlara ilişkin erdemler arasındaki zorunlu bağı koparmıştır. Bunun yerine, gerçekten virtuosu olan bir hükümdarın ayırt edici özelliğinin, en temel hedeflerine ulaşmak üzere, zorunluluğun gerektirdiği her şeyi (yapılacak her şeyi ister erdemli ister iğrenç olsun) yapma isteği olduğunu ileri sürmüştür.

dolayısıyla virtue, tam olarak bir hükümdarın sahip olması gereken ahlaki esnekliğe tekabül etmiştir” (Skinner, 2004: 62).

Machiavelli’ye göre erdem ve talih birbiriyle bağlantılıydı. Önemli olanın erdem olmasına karşın, talih de etkisi göz ardı edilmemeliydi. Erdemli hükümdarların talihi de beraberinde sürükleyeceğini belirtmiştir. Machiavelli, yapmış olduğu araştırmalarda da başarılı olan hükümdarların ve devletlerin, bu tarz niteliklere sahip olduğunu söylemiş, hükümdarlara gerekli erdeme ulaşmaları için nasıl davranmaları gerektiğini ve erdemi yakaladıklarında, talihin de onunla birlikte hareket edeceğini anlatmak istemiştir.

“Machiavelli’nin ortaya koymuş olduğu erdem/talih karşıtlığı gerçek bir karşıtlık da değildi çünkü talih kadın tanrıçaydı, yani dişiydi; erdem ise cesareti ya da erkekliği temsil etmekteydi. Dolayısıyla talih de daima bir kadın olarak güçlü erkeklerden yana olmuştur” (Skinner, 2002: 49). “Buradan da anlaşılacağı gibi erdem bir hükümdarın olmazsa olmazıydı. Machiavelli’nin Roma Cumhuriyet tarihinde yaptığı araştırmalarda da bunu açıkça görebiliriz. Roma Cumhuriyetinin başarılarını sürekli öven Machiavelli, bu başarıyı Roma’nın erdemine bağlamıştır” (Machiavelli, 2003: 100). Buna karşın talihin insanın kaderini tümüyle etkilemediği ve her insanın hür iradesi olduğunu belirtmiştir.

Machiavelli, talih ve yetenekle ilgili şunları söylemiştir:

“Büyük hükümdarlar Keyhüsrev ve Musa’nın hayatları ve eylemleri incelenirse talihin onlara fırsattan başka bir şey vermediği görüldü. Bu fırsat, onlara istedikleri biçime sokmaları için hammaddeyi sağladı. Bu fırsat olmasaydı yetenekleri boşa gidecekti. Yetenekleri olmasaydı bu fırsat bir işe yaramayacaktı” (Machiavelli, 1994: 34).

Bouch’un kaleme almış olduğu gibi: “ Machiavelli’nin amacı, deneten ve egemen olan bir erdem aracılığıyla egemenlik altına alınmış, hizmet eden ve denetlenen talihtir” (Bloch, 2002: 35). Bununla birlikte gereken yer, zaman ve durumlarda ise görevinin gerektirdiği, halk veya herhangi birileri tarafından hoş karşılanmayacak hareketler olsa bile, eğer ki otoritesini, konumunu, gücünü, devletin ve ülkenin bekasını tehdit eden her türlü duruma karşı gerekli önlemleri almasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Kısa dönemde yapılan işlerin önemi belli olmasa da

uzun dönemde hükümdarın en doğru kararı vermiş olduğunun farkına varacağını söylemiştir.

Machiavelli'nin bu konudaki meşhur tavsiyesi şudur: “Bir prens insani inceliğe, gücün ve hilenin kaçınılmaz sanatını ekleyerek, hayvanlar arasında tilki ve aslanı seçerse, en iyi tercihi yapmıştır” (Machiavelli,1998: 193). Gerçek virtu sahibi prensin hiçbir zaman küçümsenmeye değer şeyler yapmayacağını belirtmiş “Hükümdar, kendini nefret edilen hor görülen bir kişi yapacak her şeyden özenle kaçmalıdır” (Machiavelli, 1998: 198) demiştir.

“Machiavelli için asıl olan erdem olduğu için eğer bir şehir ya da devlet ihtişama ulaşmak istiyorsa vatandaşların hem şehrin iç işlerinde en yüksek erdem ile hareket etmelerini sağlayacak doğru yasa ve kurumları geliştirmesini öğütlemiştir” (Skinner, 2002: 106). Devletin buradaki görevi ise bütün ülkeyi erdemle yönetebilmek için yeterli altyapıyı oluşturmak olduğunun altını çizmiştir çünkü kişiler ve kurumlardan daha önemli olan devletin bekası, geleceği ve güvenliği olduğunu aktarmıştır.

“Diğer taraftan; hiçbir yeteneğe ve talihe sahip olmadan, sıradan bir insanı hükümdarlığa getiren iki yol daha vardı. Ya kötülük ve cinayetle ya da yurttaşların yardımı ile hükümdar olunacağını” (Machiavelli, 1994: 47) söylemiştir. “Machiavelli, yeterli zeka ve gizlilik içinde kullanılması şartıyla, amaca varmak için zulmün hıyanetin, cinayetin ya da diğer herhangi bir aracın kullanımını açıkça onaylamıştır” (Sabine, 1997: 16). Bunu açıklarken de örnek vermişti: “Sicilyalı Agathokles, orta sınıftan bile değil, aşağı sınıftan biri olduğu halde Sicilya kralı olmuştu. Hayatının bütün dönemlerinde rezillikler yapmıştı. Cinayetlerine büyük çapta kafa beden yeteneği katmıştır” (Machiavelli, 1994: 47) demiştir. Machiavelli'de asıl amaç devlet gücünü ele geçirilmesi ve elde tutulması olduğunun altını çizmiştir.

Machiavelli, erdemin yalnızca son çare olarak kullanılmasının doğru olacağını savunmuştur. Eğer ki erdemin kullanılmasını gerektirmeyen bir durumda, erdeme ait fakat ahlaki olarak hoş karşılanmayan davranışlara başvurulursa, yapılan uygulamanın başarısızlıkla sonuçlanacağını öngörmüştür. Zorunlu olmayan

koşullarda uygulanan ve halk tarafından memnuniyetsizlik yaratan davranışların, hükümdarı daha zor durumda bırakacağını vurgulamıştır. Bu yüzden hükümdar hareketlerinde çok dikkatli davranmasını, durumun gerektirdiği her türlü kötülüğü yaparken, bunu mümkün olduğunca başkalarına hissettirmemesini tavsiye etmiştir.

Machiavelli, erdeme sadece gerekli durumlarda başvurulması gerektiğini söylemiştir. “Örneğin eğer yeni bir cumhuriyet kurulacaksa ya da eski kurumlara rağmen bu cumhuriyet reform edilmek isteniyorsa tek bir otorite olması zorunluluktur” (Machiavelli, 2003: 131). “Bu yüzdendir ki Machiavelli, Romulus’un Roma’da bir krallık kurup iktidarı ele geçirebilmesi için Romus’u öldürmesini mazur görülebilir bir olay olarak tanımlamıştır” (Machiavelli, 2003: 134).

Machiavelli, hükümdarlara seslenirken iktidara gelmenin yollarını anlatmıştır. Eğer bu hükümdarın kendi özelliklerinden oluşuyorsa, bunun hükümdar adına daha iyi olacağını, o zaman çoğunlukla iktidarının daha sağlam ve sürdürülebilir görülebileceğini ve kendini çevresine daha kolay kabul ettireceğini söylemiştir. İktidara ne kadar az kişiye muhtaç olarak gelmişse iktidarda kalacağı sürede de o kadar az kişiye bağımlı olacağını vurgulamıştır.

Machiavelli’ye göre “Vatandaşları öldürmek, dostlarına ihanet etmek, imansız, merhametsiz ve dinsiz olmak fazilet değilse de ve insana onur vermese de, insanı iktidara getirebilir” (Kezer, 1987: 47) demiştir. Ancak Machiavelli, “hükümdarların etrafına korku dağıtırken kin ve nefret uyandırmaması gerektiğini de özellikle belirtmiştir. Machiavelli, hükümdar soyundan olmayan sıradan bir insanın iktidarı ele geçirmesinin dört yolu olduğunu söylemiştir” (Kezer, 1987: 46). “Bunların; yetenek, talih, cinayet ve yurttaşların yardımı olduğu aktarmıştır. Kendi yeteneği sayesinde iktidarı ele geçiren kişilerin, iktidarlarını yeteneklerine dayanarak devam ettirebileceklerinin önemini belirtmiştir” (Kezer, 1987: 46). “İkincisinin, para vermek veya hediye almak gibi iki kolay yolu olduğunu belirlemiş, üçüncünün ise cinayet olduğunu vurgulamıştır. Sonuncusunun, yurttaşların yardımı olduğundan bahseden yazar buna: “sivil hükümdarlık” adını koymuştur” (Kezer, 1987: 47).

Machiavelli, bazı düşünürlerin bir hükümdarda bulunması gerekli olan ahlaki niteliklere sahip olmasını kabul ettiğini belirtmiştir. Fakat daha sonra bu bakış açısını

inkâr ederek bu niteliklerin hükümdarda bulunması durumunda hükümdara zarar verebileceğini savunmuştur. Machiavelli, hükümdarın insanların çok da iyi olmadığı, herkesin kendi menfaatlerini düşündüğü bir çevrede yaşamak zorunda olduğunu vurgulamıştır.

Machiavelli, bir hükümdarın, cömertlik erdemini hiçbir kötü durumla karşılaşmadan sürdüremeyeceğini ve adının cimriye çıkmasına pek aldirmaması gerektiğini aktarmıştır (Machiavelli, 1998: 181-182). Hükümdar, halkına karşı, gerekli olan bütün insani davranışları yerine getirmesinin gerekliliğine değinmiştir. Mümkün olduğu kadar halkın gözünde iyi bir yer edinmesini, halkın hükümdarda bulunmasını istediği niteliklere sahip olmasa bile sahipmiş gibi görünmesini tavsiye etmiştir. Ama gerektiğinde ise halkın, ne düşündüğünü önemsememesini, hatta onların gözünde korku dolu bakışlara sebep olabilmemesinin gerekliliğine işaret etmiştir.

Machiavelli, hükümdar adlı eserinde: “Korkulmaktan çok sevilmek mi iyidir, yoksa sevilmekten çok korkulmak mı” (Machiavelli, 1998: 187) “Sorusuna, ideal olanın, bir hükümdarın hem sevilip, hem de insanlar tarafından korkulması olduğunu söylemiştir. Fakat tercih yapmak gerekirse, korkunun nefret ve kini değil, saygıya neden olma özelliği nedeniyle korkunun sevgiye tercih edilebileceğini vurgulamıştır” (Machiavelli, 1998: 191).

“İnsanlar kendi keyiflerince sevip, hükümdarın keyfince korktuklarına göre, basiretli ve uyanık bir hükümdar, başkalarına bağlı olan şeye güvenmektense, kendine bağlı olan şeye güvenmelidir. Ama üzerine kin ve nefret çekmekten titizlikle kaçınmak şartıyla” (Machiavelli, 1998: 191) demiştir.

“Hükümdarın, ülkesindeki akıllı insanları seçerek onlardan sadece kendi sorduğunda bilgi alması, geri kalanlara karıştırmaması gerektiğini belirtmiştir” (Machiavelli, 1994: 114). Machiavelli’ye göre hükümdar çevresinde bulunan insanları iyi seçmelidir çünkü çevresindeki insanlar onun yönetiminde büyük öneme sahiptir. Tabii ki hükümdarın etrafındaki bu insanların, fikirlerine önem verilecek kişiler olması gerekir. Yönetim her ne kadar sadece hükümdarın kararlarına bağlıymış gibi görünse de bu bir ekip işidir ve hükümdar yardım aldıkça daha isabetli kararlar alacaktır.

2.1.2. Jean Bodin'in Liderlik İle İlgili Görüşleri

Bodin, hükümdarın herhangi bir güç ve yasa karşısında, kültürel, siyasi ve resmi kuralların karşısında aciz duruma düşürülmemesi gerektiğini hatırlatmış, hükümdarın sahip olduğu egemenliğin her şeyden üstün olduğunu vurgulamıştır. Fakat devlet, tiran bir yöneticiye sahip ise ve zor kullanarak yönetime gelmişse, halkın, hükümdara karşı her şeyi yapmaya hakkı vardır. Bu hükümdarın hayatına bile mal olabilecek bir şey olabilir.

Bodin'in egemenlik anlayışının özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür (Bütün, 2012: 116):

- “Egemenlik siyasi topluluğu kaynaştıran, birleştiren güçtür. O olmazsa siyasi topluluk parçalanır. Eşyanın mahiyeti icabı, yaşamak isteyen her içtimai zümrede bir emirler-itaatler alışverişi vardır, egemenlik gücü bu mübadeleyi billurlaştırır.”
- “Egemenlik devamlıdır, yani cemiyet hangi bir biçimde tecelli ederse etsin, onun yönetici şuuruna sıkı sıkıya bağlıdır. Egemen hükümdarlar birbiri ardınca tahta geçerler, ömür boyu egemendirler.”
- Egemen en yüksek buyurma gücüne sahip olan kimsedir. Herhangi bir yönetici kendi üzerindeki birinin buyurma gücüyle sınırlıysa, o kimse egemen sayılmaz.
- Egemenlik mutlakdır, onu sınırlayan hiçbir güç yoktur. Ne uyruklar, ne sınıflar, ne kurumlar, hatta ne de yasalar onu sınırlayabilir çünkü yasaları koruyan da egemen olduğuna göre ondan yasaya uyması istenmez. Bugün koyduğu bir yasayı, yarın da bir başka yasayla değiştirebilir.”

“Kral soyundan gelme yahut kanun gözetilerek yapılan savaş sonundaki fetih, meşru monarşiyi oluşturur; hâlbuki tiran, gayri meşru monark hâkimiyet sahibi hükümdar olarak kendini hakkı olan bir seçimle yahut kanuni savaşla getirilmiş değildir” (Ebenstein, 1996: 160), “velev ki monark bütün kötülükleri, zındıklıkları ve düşünülebilecek her türlü zalimce kötü işleri işlemiş olsun.” (Ebenstein, 1996: 160) demiştir.

Bodin, gerekmediği sürece hükümdarın, halkın inanç ve özgürlüğüne müdahalede bulunmaması gerektiğini söylemiştir. Bu durumun da hükümdarın işini yapmasını bir o kadar geciktirip zorlayacağını söylemiştir. Lakin gerektiğinde hükümdarın her türlü kişi ve kuruluştan üstün olduğunu ve hükümdarı kısıtlayıp kararının değişmesine neden olacak hiçbir kuvvetin bulunmadığını belirterek,

devletin ve halkın istikbalini etkileyecek kararlarda dahi, bağımsız bir şekilde davranma hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir.

Bodin, egemenlik olmadıkça düzenli ve güvenli bir toplum da olmayacağını belirtmiştir. Eğer bir hükümdar başkalarından izin almadan yasa yapamıyorsa, o ülkenin egemenliği yoktur (İşçi, 2004: 221).

Bodin, hükümdara bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan bazıları; halkının şahsi mallarına zorla sahip olmaması gerektiği, gerekçesiz ve orantısız vergilendirme yapmaması, halkına karşı örnek davranışlarda bulunarak aldığı kararlara kendisinin de saygı duyması zorunlu olduğunu söylemiştir. Bodin'e göre asıl önemli olan, hükümdarın egemenliği ve o ülkede yaşayan bütün kişi, kurum, kuruluşların egemenliğini tanıması ve ona saygı duymasıdır.

“Bodin'e göre egemen doğa yasasına uymazsa ona kimse hesap sormaya kalkamaz çünkü doğa yasasını çiğneyen hükümdar insanlara karşı değil, Tanrı'ya karşı sorumludur. Bodin'e göre mülk o kadar kutsaldır ki egemen güç ona sahibinin rızası olmadan dokunamamalıdır” (Bütün, 2012: 117-118). Hükümdarın verdiği sözlere uymasını tavsiye eden Bodin, uyulmaması halinde ise ilahi ve doğanın yasalarına isyan ettiği şeklinde bir intiba oluşur ki bu halk tarafından hoş karşılanmaz. Bu ise egemenin otoritesinin sınırlandırmaz aksine halkın gözünde sözüne sahip çıkan bir hükümdar imajı oluşturmasına yardımcı olur.

“Hâkimiyeti, çalışmasının başında “kanuni yönetim” olarak tanımlayan Bodin, onu haydut çetelerinin ve korsanların kendi aralarında kurdukları düzenden ayırma endişesindedir” (Ebenstein, 1996: 158). “Bodin'e göre süreyle kısıtlı olan ya da istendiği zaman geri alınabilen bir iktidar, egemenlik değil olsa olsa bir yetkilidir. Bu yetkiyi kullanan kişi de egemen değil yalnızca bir yöneticidir” (Ağaoğulları ve Köker, 1999: 28).

Bodin'e göre en başarılı yönetim şekli olan monarşilerde, hükümdar ölene kadar tahtın tek sahibidir. Yönetimin devamlılığının bu şekilde sağlandığını düşünen Bodin, eğer hükümdarın değişikliği başka kişi ve kurumlara bağlıysa, hükümdarın tam anlamıyla egemen sayılmadığını, onun sadece devlette bir idareci pozisyonu işgal ettiğini düşünmektedir. Bodin'e göre yönetimde istikrar ve devamlılık hayati bir

öneme haizdir. Devamlılık başarılı devletlerin en önemli özelliklerinden biridir. Bunu bir bayrak yarışı gibi gören Bodin, monarşiyi bu yüzden her devlet için ideal olan yönetim şekli olarak düşünmüştür.

Bodin, “Eğer monark, devlet görevlerini liyakate göre dağıtırsa halktan yanadır. görevleri sadece soylulara verirse, Aristokrasinin ortaya çıkacağını, fakat görev dağıtımında halkı da kollayarak, soylulara öncelik vermesinin en iyisi olacağını söylemiştir” (İşçi, 2004: 222). Bodin, egemen olan hükümdarın otoritesinin her yasanın üzerinde olduğunu vurgulasa da, kendi toplumunu ezmesi, sömürmesi veya ilahi kanuna aykırı davranması normal karşılanmaz. Bunun gibi davranışlar yönetimin monarşiden daha çok tiranlığa doğru kaydığının göstergesidir. Hükümdarın asillere gereken önemi verse de, toplumun haklarını korumasının da önemine değinen Bodin, sınıflar arasındaki dengenin yönetimde ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

“Bodin’e göre, anarşiye düşmek istemeyen her devlet, tüm egemenliği tek bir krala, tek bir kurula bırakmak zorundadır. Egemenlik bölündü mü anarşi çıkar. Bu düşünceyi geliştirirken Bodin’in kafasında, yakın örnek olarak, Fransız din savaşlarının yol açtığı kargaşa vardır” (Şenel, 1996: 314-315).

2.1.3. Thomas More’un Liderlik İle İlgili Görüşleri

Hükümdarın, vatandaşlarına zulmettiği, kötü davranışlarda bulunduğu, onları ekonomik, sosyal ve güvenlik konularında yetersiz bıraktığını düşünmektedir. Vatandaşları ne kadar mutlu, huzurlu refah seviyesi yüksek olursa aynı zamanda bu politika, hükümdarın asaletini, toplumun gözünde olan itibarını daha da artırır. Toplum, hükümdarını daha çok kendi menfaatlerini düşünerek, güvenerek seçmiştir. Bu yüzden hükümdarın toplumun güvenini sarsacak politikalar izlememesini tavsiye etmiştir.

“Yöneticilerin şerefi, halkın mutlu olmasına bağlıdır. Halk kralı kendi yararı için başa getirmiştir çünkü onlar, kendilerini rahat yaşatacak bir dayanak ararlar. Öyleyse kralın, en önemli görevi halkın mutluluğunu düşünmek olmalıdır” (İşçi, 2004: 215). More, hükümdarların sadece maddi çıkarlar peşinde koştuğunu ve

görünüşe önem verdiğini söylemiştir. Ve daha önemli bir konu olan, vatandaşların hak ettikleri şekilde idare edilemediklerini düşünmüştür. Herkesin günü kurtarmak üzere çalıştığını, ülkenin istikbalini düşünen iyi niyetli, çalışkan ve bilgili kimselere ise itibar edilmediğini söylemiştir.

Thomas More'un Ütopya'sının başı, Peter Giles, Raphael Hythloday, arasında diyaloglar şeklinde geçmektedir. Burada More, kendi fikirlerini, Raphael adlı şahsa indirgemektedir. Raphael, kralın yanında çalışmanın nasıl olduğu sorusuna, bunun aslında kölelikle aynı şey olduğu söyler (Yıldırım, 2009: 35). "İş yeni ülkeler kazanmaya geldi mi, bütün yollar iyidir onlar için. Din, iman, akıl dinlemezler, ne günaha girmekten çekinirler ne de kan dökmekten. Buna karşılık kazandıkları memleketlerin halklarını iyi yönetmekle pek uğraşmazlar (More, 1999: 91)."

"Mevcut yönetim anlayışının bozulmasının ikinci nedeni ise kralın yanında bulunan danışma kurullarından kaynaklanmaktadır. Bu kurulda görev yapanların aklında sadece yükselme tutkusu, para kazanma kaygısı hâkimdir" (Yıldırım, 2009: 35). "Onlara bakacak olursanız atalarından daha akıllı bir adam çıktı mı insanlık batar" (More, 1999: 91).

More, hükümdarların sahip olduğu otorite nedeniyle, topluma karşı haksız uygulamalara başvurduğunu söyleyerek, eğer hükümdar, gücüne güvenerek, topluma karşı ahlak dışı uygulamalara başvuruyorsa, o zaman o toplum içinde milli birlik ve beraberlik duygusu yok olacaktır. Bu durumun neticesinde toplum, hükümdara karşı ayaklanmaya, isyan etmeye başlayacaktır. Hükümdar o makamda neden bulunduğunu asla unutmamalıdır. Toplum tarafından o mevkilere getirilen hükümdar da kendi toplumunu düşünmeli kendinden öncekilerin düştükleri hatalara düşmemelidir demiştir.

"More, yöneticilerin, yönetim olgusuna dair taşıdıkları duyguların ve düşüncelerin eksikliğinden ve yanlışlığından bahsederek onları kıyasıya eleştirir. Politika ahlakının o güne kadar bilinen yanlış ilkelerini ele alarak çürütmeye çalışır" (Yıldırım, 2009: 37-38).

"Yurttaşların kin bağladığı, hor gördüğü bir kral; halkı ezerek, soyarak, dilenci durumuna düşürerek tahtında tutunabilecekse, bıraksın gitsin krallığı, insin gitsin tahtından. Bu yollarla

belki kral adını elinde tutar; ama ne yiğitliği kalır, ne büyüklüğü. Kral yüceliği dilencilerin değil, zengin ve mutlu insanların başında kalmakla kazanılır (More, 1999: 106).”

Toplum içinden seçilecek insanların yönettiği bir ülkeden bahseden More, bu yöneticilerin gerekli durumunda ise görevden alınabileceği bir yönetim sistemi tasarlamıştır. Buradaki yönetim ve toplum, insanların birbirlerine karşı güven duyduğu, birbirlerine karşı saygılı, toplumu isyana teşvik etmeyen bir sosyal yapı oluşumudur. Devletin ise ekonomik ve sosyal yönden duyarlı, toplumu ezmeyen, gerekli ihtiyaçları anında karşılayan bir yönetim şekli olduğunu söylemiştir.

“Ütopya’da hükümet, temsili bir demokrasidir, dolaysız bir seçim sistemiyle iş başına gelir. Başında, yaşamı boyunca görev yapmak üzere seçilmiş, tiranlığa saptığında görevden alınacak bir hükümdar vardır” (Russell, 2000: 264). “Yöneticiler, çeşitli bölgelerdeki durumu inceleyip neyin nerede bol, nerde kıt olduğunu saptarlar. Belirli bir eşyanın ya da bir yiyeceğin bol olduğu kentler, bunların kıt olduğu kentlere, hiçbir karşılık istemeden yardımda bulunurlar” (Avcı, 2006: 31). “Her biri en az 40 kişiyi barındıran çiftlikler vardır köylerde. Bu 40 kişi arasında iki köle de bulunmaktadır. Her çiftlik, bir erkek ve bir kadının yönetimindedir. Yaşlı ve bilge kişilerdir onlar” (Russell, 2000: 263).

Ütopya’da, belirli miktarda nüfusa sahip yerleşim yerleri bir üst yöneticisini seçiyor ve her yönetici daha büyük nüfusların yöneticilerine bağlanarak bir silsile mekanizması oluşturuluyordu. Bu yöneticiler amaçları dışında hareket etmedikleri sürece görevde kalabiliyordu. Herkes gerekli koşulları sağladığı sürece yönetici olma hakkına sahipti. Maddi imkânları geniş insanlara ise ayrı muamele yapılmıyordu. Burada bahsedilen toplum düzenin eşitlikçi bir yapıda olması More’un içinde yaşadığı topluma karşı bir serzenişini ima etmesi olarak yorumlanabilir.

Ütopyanın yönetim düzeninde çoğunluk ve hiyerarşi esas alınmıştır. Şöyle ki her otuz aile philarch denilen bir başkan seçer. On philarch üç yüz aile ile birlikte baş philarch denilen birisinin emri altına girerler. İki yüz baş philarch, halkın gösterdiği 4 adaydan gizli oyla başkan seçer (İşçi, 2004: 217). “Görevleri bir yıllık olup, tiranlığa yönelmediği sürece ve başarılı olduğu takdirde ömür boyu bu görevde kalabiliyor. Yöneticilerin katılımıyla oluşan kent kurultaylarında kente ilişkin hususlar tartışılıyor ve üzerinde iyice düşündükten sonra karara bağlanıyor” (Şaylan, 2011: 17).

2.1.4. Kınalızâde Ali Efendi'nin Liderlik ile İlgili Görüşleri

Kınalızâde Ali Efendi'ye göre hükümdar, ilahi kanunun çerçevesinin dışına çıkmadan, adaletli bir şekilde halkını yönetmek mecburiyetindedir. Hükümdar bunu yaparken arkasına ilahi gücü almalı, ilahi kanunun dışına çıkmadan sorunları çözmeye çalışmalıdır. Hükümdar sahip olduğu gücü iyi işler yapmada kullanmalı, haksız, dengesiz, kendi menfaati için ve halkına zulmedecek şekilde kullanmamaya özen göstermelidir.

“Hükümdarın öncelikli amacı Allah'ın ahlakı ile ahlâklanmak ve bunu neticesi olan saadeti elde etmektir” (Öztürk, 1990: 88). “Kınalızâde'ye göre, iki insan aynı şeyi arzulayıp almak isterse aralarında bir tartışma ve çekişme meydana gelir çünkü her biri diğerini bertaraf edip kendi arzusuna kavuşmak istemektedir. Bu mücadele ileri gittiğinde kavga çıkar” (Doğan, 2013: 204). “Bu noktada, bu ayrılığı ve kavgayı önleyerek taraflara kendi üstünlüğünü kabul ettirecek ve toplumsal kargaşayı önleyerek düzeni sağlayacak bir güç devreye girmelidir ki bu güç hükümdardır” (Doğan, 2013: 205).

“Hükümdar, tahta çıktığında memleket sağlıklı değilse bir doktor gibi davranıp memleketi sağlığına kavuşturacak tedbirleri uygulamalıdır” (Oktay, 2005: 490). “Bu sistem içerisinde, güç ve adalet bir ikilik olarak değil, bilakis birbirleriyle bütünleşik esaslar olarak değerlendirilir. Güç adalet için ve adalet de güç içindir. Keyfi güç kullanımı, adaletsizliği doğurur” (Doğan, 2013: 205). “Kınalızâde Ali Efendi'ye göre siyasetin en büyüğü şeriattır ve şeriati kurup uygulayacak olanlar ise padişahlar veya hükümdarlardır. Bunlar olmadan siyasetin yapılabilmesi toplumun düzeninin sağlanması mümkün değildir” (Kınalızâde, 2007: 461).

Kınalızâde ülke yönetimini ilahi güce bağlayarak hükümdarın gücünü buradan aldığını vurgulamış ve yönetimin babadan oğla geçtiği yönetim biçimini benimsemiştir. Adaletli yönetim anlayışı üzerinde fazlaca duran Kınalızâde, adaletli bir hükümdarın halkını iyi bir şekilde yönetmenin yanında, ilahi adaleti sağlamayı ve ekonomiyi de iyi bir biçimde yönetmenin önemini de belirtmiştir. Bütün bu unsurları meydana getirebilen hükümdarın ancak iyi bir yönetim sergileyebileceğini söylemiştir.

“Kınalızâde’nin ifadelerinden onun saltanat dışında başka bir yönetim şeklini düşünmediği ortaya çıkmıştır. Kınalızâde’nin sultanın saltanatı elde ediş tarzını sorgulamamasının sebeplerinden birisi de onların hâkimiyetini dine dayandırmasıdır” (Oktay, 1998: 395). “Kınalızâde Ali Efendi, adaletin araçları olarak tanımladığı üç madde vardır. Bu üç maddenin her birinde siyaset manası vardır. Bunlardan birinci namus ilahi kanun; ikinci namus devlet başkanı; üçüncü namus para olmaktadır” (Oktay, 2008: 111).

Halkın yöneticilerin davranışlarından doğruca etkilendiğini düşünen Kınalızâde, yöneticilerin halka karşı dikkatli davranmasını, kötü örnek oluşturabilecek tavırda bulunmamasını tavsiye etmiştir. Kendi menfaatini düşünen, kendisine verilen gücün ve makamın hakkını veremeyen, kötü yollarda kullanan yöneticilerin ülkeyi kargaşaya sürükleyeceğini, bunun da halk arasında hoşnutsuzluğa ve isyana neden olabileceğini söyleyen Kınalızâde, böyle davranan hükümdarın tahtının da ülkenin geleceğinin de tehlikeye girebileceği uyarısında bulunmuştur.

“Kınalızâde Ali Efendi’ye göre toplumun sağlam ve daha iyi temelini olması devletin ve devlet başkanının nitelikleriyle ilişkilidir. Kınalızâde Ali Efendi siyaseti iki ana maddeye ayırır” (Kahraman, 1976: 188):

1. “Fazilet (erdem)’e dayalı siyaset: Buna Kınalızâde Ali Efendi, siyaset-i Famme diyor. Bunun anlamı tam ve olgun yönetimidir.”
2. “Fazilete dayalı olmayan siyaset: Bu siyaset insanlar arasındaki üstünlük düşüncesine dayanmaktadır. Ondan dolayı buna eksik siyaset denir.”

Kınalızâde’ye göre ilahi kanunlar, her iki dünyada da insanların bütün davranışlarını etkilemesi gereken kanunlardır. Hükümdar da yasaları koymakla ve uygulamakla yetinmemeli, kendisi de bu kurallara uyarak topluma karşı önderlik etmelidir. Eğer ki bir yerde kendi koyduğu kurala uymayan bir hükümdar varsa oradaki toplumun bu kurallara uyması beklenmez ve toplum huzuru, güvenliği bozulur, hükümdarın da bu ülkeyi sağlıklı şekilde yönetmesi düşünülemez.

“Kınalızâde Ali Efendi, ilahi kanunu (şeriat) toplumda düzeni sağlamak, yönetmek ve adaleti gerçekleştirmek için gerekli görmektedir. İlahi kanun bunun için

en temel araç konumundadır. Devlet başkanı ve para, ilahi kanuna tabi olmalıdır” (Oktay, 2008: 110). “Bir anlamda devlet başkanının tutum ve davranışları halkı etkilemekte, halk onu kendisine örnek almaktadır. Devlet başkanının olumlu tavırları zaman zaman başka varlıklar üzerinde de kendisini hissettirmektedir” (Oktay, 1998: 396).

Kınalızâde Ali Efendi’ye göre hükümdar, bir ülke için en önemli unsurdur ve hükümdarın gerekli niteliklere sahip olması devletin en iyi şekilde yönetilebilmesi için çok önemlidir. Bu yüzden Kınalızâde Ali Efendi de hükümdarın nitelikleri üzerine araştırmalar yapmış, dini yönden bu niteliklere uygun olup olmadığının değerlendirilmesi amacıyla eserlerinde bu konuya genişçe yer ayırmıştır. Hükümdarların nitelikleri, dini kurallara ne kadar yakınsa devletin başarılı olma olasılığının o kadar güçlü olduğunu belirtmiştir.

Şerif Mardin’e göre “Fiili bir hükümdarın Kuran’da işaret olunan otorite ile donatılan insan olup olmadığını araştırmak için, hükümdarın kutsal kitap tarafından kastedilen dürüst kişi olduğunu gösteren işaretlerin çok iyi incelenmesi gerekir, İslam hukukçularının devletle ilgili tezlerinde, hükümdarın vasıflarının sayılmasının böyle önemli bir rol oynaması bu yüzdendir” (Mardin, 1998: 109).

“Kınalızâde Ali Efendi’ye göre bir hükümdarda bulunması gereken özellikler şunlardır” (Oktay, 2005: 506-507):

- “Hükümdar halkın mutluluğunu sağlamak ve İslam’ı yüceltmek için yüksek gayret göstermelidir” (Kınalızâde, 1974: 463).
- “Görüş ve düşüncede isabet ettirmektir. Bunun için de, öncelikle zeki ve akıllı yaratılmış olmak gerekir ki bunu Allah dilediğine verir. İkinci olarak da hükümdarın tecrübeli olması gerekir” (Kınalızâde, 1974: 468).
- “Azim ve kararlı olmasıdır. Hükümdar bir karar verip gerekenleri yaptıktan sonra bu iş tamamlanıncaya kadar vazgeçmemelidir” (Kınalızâde, 1974: 468).
- “Büyük ve şiddetli olaylara karşı sabırlı ve tahammülle yaklaşmalıdır. Bu özellik bütün insanlar için geçerli olmakla beraber hükümdarlar için daha da önemlidir. Aksi durumda, devlete, millete ve dine zarar gelir” (Kınalızâde, 1974: 472).

- “Zengin olmaktır. Toplumun malından medet ummaması için hükümdarların zengin olmaları gerekmektedir. Hükümdar devletin malını harcarken itidalli olmalı, çok cimri ve çok savurgan olmaktan imtina etmelidir” (Kınalızâde, 1974: 472-473).
- “Hükümdarın askerlerinin kendisine bağlı ve uygun olmasıdır. Bunların itaat etmemeleri ya da muhalefet etmeleri, yine askerlerin ve halkın zararına olacak şekilde, düzenin bozulmasına sebep olur” (Kınalızâde, 1974: 473).
- “Tanınmış ve soylu bir aileden gelmek. İnsanlar yaratılışlarından ötürü kendilerine benzeyenlerin emir ve yasaklarına uymaktan imtina ederler ve bu sebeple kargaşa çıkar” (Kınalızâde, 1974: 475).

“Kınalızâde Ali Efendi’ye göre hükümdarların insanlara karşı iyi olmasının gerektiğini, şiddet uygulanmasının ve kötü davranmasının dini açıdan uygun olmadığını söylemiştir” (Oktay, 2005: 517).

2.1.5. İbn-i Kemal’in Liderlik İle İlgili Görüşleri

“Âlemin idarecisinden ve O’nun son elçisinden alınan salahiyetle, hükümdarın amacı, âleme nizam vermekte icra-yı faaliyet göstermekte ve Allah adına siyaset etmektir çünkü mesnedi Mutlak Varlık ve mutlak hâkimdir” (Bolay, 1986: 246).

İbn-i Kemal, otoritenin kaynağını ilahi güç olarak tanımlamış ve hükümdarların da dünya üzerinde bu yetkiyi kullanarak ülkesini yönetmesi gerektiğini söylemiştir. Vatandaşlar da bu otorite karşısında hükümdarlara ve devlete karşı başkaldırmamalıdır. Hükümdarların halkını yönetirken, keyfi uygulamalardan kaçınması gerektiğini ve adaletli bir yönetim sergilemesini tavsiye eder. Yönetimin herkes tarafından uygun şekilde yapılamayacağını belirten İbn-i Kemal, yöneticilerin belirli kabiliyetlerde olması gerektiğini söylemiştir.

“İbn-i Kemal, eserlerinde idarecilerin sahip olması gereken özellikleri tek tek sayarak, bunları şiirsel anlatım yoluyla eserlerinde açıklamıştır” :

i.”İdareci güzel silah kullanacak ve tedbir sahibi olacak” (Uğur, 1987: 81):

“Sultan Selim Şah, gerçi tertib-i sinde diğer karındaşlarından kiçidi, emma darb-ı şimşirde ve hüsn-i tedbirde cümlesine galibdi. Her ne yerde bir nâmdar dilâver var ise anun hizmetine talibdi” Yani; Sultan Selim Şah, gerçi yaş sıralamasında kardeşlerinden küçüktü. Ama kılıç dövüşünde ve tedbirli davranışta hepsinden üstündü. Her nerede ünlü bir yiğit varsa onun hizmetine talipti.)

ii. “Düşmanı hor görmemeli ve planlı olmalıdır” (Uğur, 1986: 76):

“Vezir-i Azam Ali Paşa'nın Şah kulu ile olan harpte yenilgisini Ali paşa'nın düşmanı hor görmesine bağlar. Ali Paşa, Şah kulu ve adamları için der ki”

“Anadolu'da âdem olmayub begler kötülüğündendir. Birkaç Etrâk-i nâ-pâkun ne kadar iktidarı ola ki, bu kadar fesat eyleye, dahi haklarından gelinmeye” Kemal Paşa-zâde devamında diyor ki: “Bilmedi ki düşmana hakaret nazarıyla nazar itmek ayn-ı safahatdır. Düşmanın karınca ise sen onu aslan bil.” Yani: “Anadoluda adam olmaması beylerin kötülüğündendir. Birkaç pis Türk'ün ne iktidarı olacak ki bu kadar bozgunculuk yapsınlarda haklarından gelinmesin” Kemal Paşa diyor ki: Düşmanı küçümsemek küçük görmek akılsızca bakmaktır.

“İleriyi düşünme ve tedbir için de, Sultan Selim'in Korkud'u yakalamak için aldığı tedbiri överek şöyle der” :

“Ne merdum keylemez fikr-i avâkib (Ne adamım ki işin sonunu düşünmem)

Ukubet âkibetdür ana âkib (Resen ceza ona son cezadır)

İşin evvelden fikreden meâlin (İşin ne anlama geldiğini önceden düşünen)

Yemez sonra peşimanlık melâlin (Sonra pişmanlık bıkkınlık duymaz)

Hazar her kârda akil işidur (Her iş akıl işidir)

Gurur-u zor-u-zerr câhil işidur”(Gururla işi zora zokmak cahil işidir)

“Başka bir yerde de tedbir için şöyle der” :

“Gerekdir hile erlik ile bile (Mertliğe hile bile gereklidir)

Ki erlik ondurur dokuzu hile (Ki mertliğin onda dokuzu hiledir.)

Bitir tedbir ile bitmez ceşle iş (İşi tedbir ile bitir ordu ile değil)

Anun çün derler et-tedbirü le'l ceş (Onun için “orduya tedbir gerek” derler)

Erlük on hiledur tokuzu anun (Mertlik ondur dokuzu hile)

Bir kalur gidicek tokuzu anun” (Onun dokuzu giderse bir kalır)

iii. “Siyaset, yani idare çok mukaddes bir şeydir. Herkes bunu yapamaz, bazı kabiliyetlere doğuştan veya irsi olarak sahip olması lazımdır” (Uğur, 1987: 83):

“Yeniçerilerin Sultan Ahmed yerine Sultan Selim’i tercih etmelerinden bahsederken der ki: onlardan bir kısmı Ali Paşa ve Sultan Ahmed’le Anadolu’da Şah Kulu hadisesinde bulunmuşlardı. Onların cesaretini ve kabiliyetini biliyorlardı, dediler ki,”

“Kendü reâyamız olan bir nice Etrâk-ı nâ-pâk hurûc-u-zuhur idüb, bunca fesâd eyledi. Ali Paşa bu mikdâr asker ile vaarub, mülâki oldu. Yine su-i tedbir ile ihmâl-u-müsâheleden gayri nesnesi zâhir olmadı. Âl-i Osmânun gayretin yirde hasır koyub anların haklarından gelemeyen, Riyâset-i Amme ki, Hak Teâlâdan Kullarına, Nübüvete Muâdil Bir Saâdetdür. Anun hakkından gelinmek mümteni haletdür” Yani; kendi tebamız olan nice pasaklı Türk isyan edip çok bozgunluk etti. Ali Paşa bu kadar askerle onlarla çarpıştı. Yine kötü tedbir yine ihmal, hafife almadan başka bi şey olmadı. Osmalı hanedanın gayretini ayaklar altına alıp, onların haklarından gelemedi. Halka başkanlık etmek, Allaktan kullarına gelen, peygamberliğe eş değer bir mutluluktur. Onun hakkından gelmek imkânsız bir durumdur.

iv. “Bir memleket de bir idareci olmalı, adil, ihsanı bol, affedici, büyüğüne hürmet ve geçenlere saygılı olmalıdır” (Uğur, 1986: 77):

Bir şiirinde şöyle der:

“Olur, her âdemin bir kâmranı (Her adamın bir ümidi, emeli vardır)

Ki ol karnun olur sahib-kıran (Ki onun bir eşi olur)

Cihandan ol gider bir gün yerüni (O dünyadan gider bir gün, yerini)

Biri dahi tutar anun yerini” (Bir başkası alır yerini)

“Bir kişverün iki server-i Şehriyârı ve bir leşkerün iki serdârı sipehsâları olmak olmaz. Bir kunâmda iki şir ve bir niyâmda iki şimşir sığmaz.”

Çü şehri başdur memleket ana ten (Bir şehir baş, memleket de ona beden)

Yaraşmaz iki başlı olmak beden (Bir bedene iki başlı olması yaraşmaz)

Sığar bir kilim içine on gedâ (Bir kilime on dilenci sığar)

Bir iklimde sığmaz iki padişah (Bir bölgeye iki padişah sığmaz)

v. “İdareci, adam elde etmeyi bilmeli, tehlikeleri işaret edip onları ne yolla avlarsa avlayabilmelidir” (Uğur, 1987: 87):

Sultan Ahmed Arap âlemine sığınmıştı. Yavuz başta idi, ama her fırsatta kendi tarafına adam ayarlayıp harp için gelecekti. Taraftarları da onu istiyorlardı. Bunu bilen Sultan Selim bu gibi tipleri, gerekeni vererek, satın almıştı.

vi. “İdareci kiminle harp ve kiminle de sulh yapacağını bilmelidir” (Uğur, 1987: 88):

“Kaçan etraftan azmitse düşmân (Düşman ne zaman saldırırsa)

Bu dur rezm ehline tedbir-i Ruşen (Saldırganlara karşı güzel tedbir şudur)

Ki ide bazısıyle sulha ağaz (Ki bazısıyla barışa başlar)

Düze bâkisiyle ceng için sâz” (Kalaniyla savaş için bir tuzak kurar)

Hükümdarın stratejik zekâyâ sahip olması gerektiğini, ülkesinin çıkarı için politik davranışlarda bulunabilme kabiliyetinin olması gerektiğini söylemiştir. Düşmanlarını iyi tanımanın da önemini vurgulayan İbn-i Kemal, düşmanlarını imkânını bulduğu anda ortadan kaldırmanın önemini vurgulamıştır. Düşmanı küçümsemenin de büyük bir hata olacağını söyleyerek, hükümdarın devamlı her duruma karşı hazır halde bulunması gerektiğini belirtmiştir. Hükümdar için adaletli davranmanın önemli olduğunu söylemiş; hükümdarın gerektiğinde bağışlayıcı, gerektiğinde ceza veren, kısacası yerine göre davranabilme kabiliyetine sahip olması üzerinde önemle durmuştur. Hükümdarların doğuştan gelen yeteneklere sahip olması gerektiğini de söyleyen İbn-i Kemal, liderlik vasfının önemine işaret eder.

2.1.6. Gelibolulu Mustafa Ali'nin Liderlik İle İlgili Görüşleri

Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre padişahlık, ya babadan oğla intikal sureti ile olur, ya da kılıcının hakkı ile bu makama gelinir. Çağının padişahlarının “Allah'ın gölgesi olmaları şeriata bağlılıklarından bellidir” (Şeker, 1997: 136):

i. “Padişahlar, devlet işlerinde aciz olmamalıdır.”

ii. “Padişahların iki hazinesi vardır: Biri, Beytü'l-mal denilen devlet hazinesi, diğeri de halkıdır. Birincisi ikinciye bağlı olduğuna göre bu hazineyi korumak onların görevidir.”

iii. “Padişahlar adaletle davranmak, düzeni korumak, halkın işlerinin aksamamasına dikkat etmek ve ülkede huzuru sağlamak gibi görevler yüklenmişlerdir.”

iv. “Padişahlar bizzat ordularının başında sefere çıkmalıdır. Ülkeler fethederek hem ülkelerini tanırlar. Hem de askerlerinin gücünü öğrenirler. Kendilerinin yerine başkumandan tayin etmemelidirler.”

v. “Padişahlar, içkiye, eğlenceye, kadına ve mala düşkün olarak gaffet içinde bulunmamalıdır.”

Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre hükümdarlar, dini kuralların dünyadaki uygulayıcısı konumundadırlar ve gücünün kaynağını buradan alırlar. Hükümdarlar ne kadar bu kuralları yerine getirip uygularsa, o kadar iyi bir yöneticidir. Hükümdarlar ülkelerini yönetirken halkını da göz ardı etmemeli onların sevgi ve saygısını da kazanmalıdır. Hükümdarların ülkesindeki gelişmeleri yakından takip edip zamanında müdahale etmesinin, kendi yapması gereken işleri vekillerine devretmemesinin de önemli olduğu görüşündedir. Hükümdarların sosyal yaşantılarına dikkat etmesinin zorunlu olduğunu belirterek insanlara kötü örnek oluşturacak davranışlardan kaçınılmasının gerektiğini söylemiştir.

“Gelibolulu Mustafa Ali, “*Nasihâtü’s-Selâtin*” adlı eserinde, padişahlarla diğer devlet adamları arasındaki münasebet ile vezirlerin görevlerinde dikkatli olmaları gerektiğini belirterek, iyi yönetim için gerekli şartlara uyulmadığı takdirde doğacak kötü sonuçlar üzerinde durmaktadır” (Şeker, 1997: 45).

Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre devlet içindeki görevlendirmelerin, görevliler arası ilişkilerin önemli olduğunu söylemiş, herkesin görevini doğruluk ve dürüstlük içinde sürdürmesi gerektiğini, hükümdarın danışmanlıklarını yapan insanların hükümdarı yanlış yönlendirmemesi gerektiğini, gerçek ne ise onu aktarmaları gerektiğini, bu danışmanların da konuların da uzman, iyi niyetli kişiler olması gerektiğinden bahsetmiştir. Danışmanların gerekli durumlarda hükümdarı ikaz ederek önlem alınmasını sağlaması ve verilen görevleri anında yerine getirmesi gibi görevleri olduğunu, bunlardan taviz verilmemesi gerektiğini söylemiştir.

“Gelibolulu Mustafa Ali, sultanlara gerekli olan işleri sıralamıştır” (Ertaş, 2011: 136):

- i. Padişah, reaya kendini sevdirmelidir.
- ii. Padişah, sözü sohbeti düzgün bir musahip edinmelidir.
- iii. Atalarının ve kendisinin hizmetinde olanları görüp gözetmelidir.

iv. Dindar casuslarla halkın durumlarını kontrol etmelidir.

v. Köy ve kasabalardaki adalet görevlilerinin doğru hüküm vermelerini sağlamalıdır.

vi. Divan kâtipleri ve yazıcılara dikkat etmeli, onları seçerken dürüst olanları seçmeye gayret etmelidir.

vii. Padişah, hâkimlerin seçiminde çok dikkatli davranmalı, vazifelendirilecek kişileri iyi araştırmalıdır.

viii. Beylerbeyi, Beyler, Sipahiler ve Zaimlere padişah himmetinin yüceliğini göstererek, hizmetlerinin karşılığını vermelidir.

ix. Padişahlar, imaret, dâru'ş-şifa, kütüphane ve medreseler gibi binaların yapım ve tamirine dikkat etmelidir.

Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre, “Kısacası, başarılı padişahlara ve İskender heybetli hakanlara gerekli olan ilk şey, halka kendilerini sevdirmeleridir çünkü zayıf halk, mahlûkatın yaratıcısının sultanlara emanetidir. Sultanlar onların kalplerinin sevgilisi olmalıdır” (İsen, 1998: 170).

Gelibolulu Mustafa Ali, toplumu yanına çekmenin ve onların desteğini kazanmanın hükümdar için önemli olduğunu, halkı ezmenin ve zulmetmenin ise tehlikeli olabileceğini söylemiştir. Hükümdarların kendilerini sürekli geliştirmelerini, tarihi olayları inceleyerek ders çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. İlim sahibi kişilerin danışmanlıklarının kabul edilmesini, alanında uzman olmayan kişilerin vereceği tavsiyelerin devletin zararına olacağını, ordunun moralinin yüksek tutulmasının da güvenlik açısından yararlı olduğunu savunmuştur. Muhtaç halkla ilgilenmenin ve onların sorunlarını çözmenin çok faydalı olduğunu altını çizmiştir.

Gelibolulu, padişahlara yapılmaması gerek işleri ise şöyle açıklamıştır (Şeker, 1997: 47):

i. Şöhret hevesi ile gözleri daima yüksek mevkilerde olan idarecilerin tutumları ile işleri karıştıracaklarından bu gibilere engel olunması gerekir.

ii. Kayırarak mevki verilmemesi ve layık olmadığı halde şartları taşımayanlara da görev verilmemesi gerekir.

iii. Bir beylerbeyine veya sancak beyine verilmesi gereken yerler iki beylerbeyi veya sancak beyine verilmemelidir.

iv. Bilginlerin mevkileri ellerinden zorla alınmamalıdır.

v. Vezir oğullarına, babalarının vezirliği boyunca beylerbeylik verilmemelidir.

vi. Hutbe ve sikke hükümdarlık alametidir. Hutbe ile devlet yöneticilerine itaat sağlanır. Sikkenin değer kaybetmesinin önüne geçilmelidir.

vii. Vezir, Emir ve Beylerbeylerinin yanındaki görevlilere tımar ve zeamet verilmemelidir.

viii. Sipah ve za'ımlerin güçsüz olmaları halinde bunun önüne geçilmelidir.

2.2. DEVLET

Devlet, insanlığın başlangıcından itibaren var olmuş olan bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun için filozoflar, yüzyıllardır devletin ne olduğu sorusuna karşılık bulma çabasında olmuşlardır. Bu zamana kadar bu konuda tam olarak fikir birliği sağlanamamış, devlet hakkında çok farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bu değişiklikler, devletin mâhiyeti hakkındaki düşünce farklarından kaynaklanmıştır (Güney, 2002: 3). Yönetim anlayışındaki devletle ilgili bu farklılıkları anlayabilmek için on altıncı yüzyıl devlet yönetim şekillerine bakılması gerekir.

2.2.1. Niccolo Machiavelli'nin Devlet İle İlgili Görüşleri

“Machiavelli, modern öncesi siyasi dönemde önemli bir konuma sahiptir. “Devlet” kavramının bugünkü anlamıyla kullanımında etkili olmuştur” (Akal, 2000: 197). “Machiavelli, devleti “muayyen bir ülke üzerinde iç idareyi temin ve diğer devletlerle olan münasebetlerinde bütünlüğü muhafaza ve idame ile mükellef mutlakıyetle idare edilen bir siyasi teşekkül” diye tarif etmiştir” (Okandan, 1959: 639-640). “Machiavelli, “*Hükümdar*” adlı eserinde, genel olarak cumhuriyetler üzerinde durmaz, hükümdarlıkları ise köklü ve yeni hükümdarlıklar olarak ikiye ayırır. Yeni hükümdarlıkları ise geçmişte varlığını sürdürmüş hükümdarlıklar ve tamamen yeni hükümdarlıklar olarak ikiye ayırır” (Machiavelli, 1999: 29-32).

Machiavelli, Daha çok monarşi tipi yönetim şeklinin üzerinde durmuş olup, monarşiyi de daha önceden var olmuş ve daha önceden hiç var olmamış devletler olarak ikiye ayırmıştır. Machiavelli, bu ayırmaları yaparken şu an ki çağdaş yönetim anlayışına uygun bir düşünceye sahiptir. Devletin, ülkenin içi ve dış ilişkilerinde

yetki sahibi olduğunu, ülkenin menfaati için gerekli tedbirleri alması ve uygulaması için gerekli sistemi oluşturmasının temel görevi olduğundan bahsetmiştir.

“Machiavelli’nin *“Söylevler”* isimli eseri ise hükümdardan pek farklı olmamakla birlikte daha ayrıntılı bir çalışmadır. Bu eserde de yönetimi ikiye ayırır. “özgür devletler” yani kendi isteklerine göre yönetilen devletler Cumhuriyetler ve Prenslükler olmak üzere ikiye ayırır” (Machiavelli, 2003: 105). Machiavelli’ye göre, “devletler ya orada yaşayan yerli halklar tarafından veya başka yerden oraya gelenler tarafından kurulur. Başka yerden gelenler tarafından kurulan devletler koloni devletlerdir. Diğeri ise yerli insanlar tarafından kurulan devletler olup, orada birçok insan topluluğu vardır” (Machiavelli, 2003: 100). “Buna göre topluluklar güven içinde yaşamak ve kendilerini savunmak için siyasi bir otorite oluşturmak isterler” (Machiavelli, 2003: 100-101).

Machiavelli, devletin tanımını yaparken, insanların ihtiyaçlarından doğduğunu, özellikle de kendi güvenlikleri nedeniyle toplum içinde aralarından seçmiş oldukları belirli sayıdaki insanlardan oluştuğunu söylemiştir. Ayrıca devlet kuran insanların diğer ülkelerden gelen insanlar olabileceği gibi, bölgede yaşayan kendi toplumu tarafından da kurulabileceğini belirtmiştir. Devletlerin asıl oluşturulma amacının insanların güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması olduğunu söyleyen Machiavelli, zamanla bu kavramın gelişerek insanların diğer günlük ihtiyaçlarını da karşılar duruma geldiğini anlatmak istemiştir.

“Machiavelli’nin yapmış olduğu bir diğer ayırım da özgür şehirler (devlet) ve bağımlı şehirlerdir” (Machiavelli, 2003: 104-105). “Özgür olmayan şehirler nadiren büyüyüp gelişebilirler” (Machiavelli, 2003: 101). Burada Machiavelli, “özgürlüğe verdiği önemi açıkça belirtmektedir.” Machiavelli: “Deneyimler göstermiştir ki bağımsız olmayan şehirler bir egemenlik ve refaha ulaşamamışlardır” (Machiavelli, 2003: 275) demiştir. “Machiavelli, cumhuriyet veya monarşi arasında kesin bir tercihte bulunmaz. Machiavelli’ye göre monarşi, çürümüş milletler için cebir ve tedavi vasıtası, cumhuriyet ise soysuzlaşmamışlar için en iyi devlet şeklidir” (Gökberk, 1961: 186).

Machiavelli, yönetim çeşitlerinden cumhuriyet ve monarşinin değişik durumlarda kullanılabilceğini, o dönemdeki ihtiyaç hangi yönde ise o yönetim şeklinin kullanılmasını tavsiye etmiştir. Ülke karışık, devlet ve kurumları sağlam temellere oturmamış yasalarla çevriliyse, ülkenin tek elden daha hızlı ve güvenli bir şekilde düzene kavuşması için monarşiyi destekler. Fakat daha düzenli, insanları, yöneticileri erdemli, kurumları ve yasaları daha organize ise o durumda cumhuriyeti önerir. Machiavelli ayrıca, dışa bağımlı olan devletlerin ilerlemesinin zor olduğunu, tercihinin, devletin kendi halkından çıkmış insanlar tarafından yönetilmesi olduğunu söyleyerek devletin bağımsızlığının önemine dikkat çekmiştir.

Machiavelli'ye göre “Yozlaşmanın ve özgür yaşam için gerekli olan doğal yeteneklerin zayıflığı bir şehirdeki eşitsizlikten kaynaklanmaktadır” (Skinner, 2004: 69). Machiavelli, halk içindeki varlıklı insanlarla, yoksul insanlar arasında meydana gelebilecek çatışmanın iç savaşı doğurabileceği, bu nedenle yasa yapıcılar tarafından anayasa yapılırken farklı gruplar arasındaki düzen ve dengenin tam anlamıyla sağlanmasını, bir grubun diğer gruplara göre ayrıcalıklı yasalarla korunmamasının ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Machiavelli'ye göre, “en önde gelen, daima devletin bizzat kendisi, devletin varlığı, devletin takip edeceği amaçtır. Devletin her türlü işinde esas hâkimiyet, direkt olarak devletin amacıdır ve ana prensip devletin bütün faaliyetlerini meşrulaştırmaktır” (Okandan, 1959: 640). Machiavelli, devleti, “hukuka karşı da üstün saymış, hukuku doğuran nedenlerin devletten kaynaklandığını vurgulamıştır. Devletten önce ve devletten farklı herhangi bir hukukun, pozitif hukuk dışında tabi hukuk diye bir şeyin varlığını kabul etmemiştir” (Okandan, 1959: 640).

Machiavelli'ye göre; iktidarın ve devletin güçlü ve istikrarlı olması, devletin devamlılığı ve güvenliği için gerekli görülen bütün önlemler hiçbir tereddüde meydan vermeden derhal uygulanmalıdır. Devlet insanlardan ve kurumlardan üstündür ve ondan güçlü hiçbir insan ve kurum bulunmamalıdır. Zaten güçlü ve düzenli devletin olmadığı yerde hukuk, adil yasalar ve ahlakında olamayacağı aşikârdır. Devletin kendine ait güçlü bir silahlı kuvvetleri de, devletin en gerekli kurumlarından biridir. Herhangi bir zamanda ülkenin içinde ve dışında

karşılaşılabilecek düşmanlar olacağından, devletin sağlamlığı, gücü ve devamı için kendi halkından oluşan silahlı kuvvetlere sahip bulunması şarttır.

“Bir devletin selameti, bütün ömrü boyunca akıllıca hüküm süren bir hükümdara değil, aksine bu hükümdarın devlete bahsettiği ve ölümünden sonra da devam eden müesseselere dayanmaktadır” (Gökberk, 1961: 193). “Devletsiz müessese, müessesesiz devlet düşünülemez. İşte bu sebepten unutulmamalıdır ki, burada söz konusu bir hükümet veya iktidarın menfaati değil, vatan ve devletin selamet ve istiklalidir” (Gökberk, 1961: 187). “Bir devlete karşı iki sebepten ötürü harp ilan edilir, birincisi fethetmek gayesi, ikincisi ise fethedilmek korkusundan” (Gökberk, 1961: 192).

“Machiavelli’nin asıl amacı ve ilk şartı parçalanmış halde bulunan İtalya’nın devlet olmasıdır” (Machiavelli, 1994: 139). Machiavelli: “Fetih isteği normaldir ve doğal bir şeydir. İnsanlar bunu yapabiliyorlarsa kınanmamalı, övülmelidirler. Fakat başaramayacakları halde bunu istiyorlarsa, kınanacak şeydir bu” demiştir (Machiavelli, 1994: 25). “Aslında istediği sadece İtalya’nın devlet olması değil, örnek olarak aldığı Roma gibi genişleyen bir şehir devletidir” (Sabine, 1997: 21). Buradan Machiavelli’nin “yayılmacı, genişleyen, emperyalist bir politika izlediğini ve bunu takdir ettiğini görebiliyoruz. Ayrıca Machiavelli, fethedilen devletlerin elde tutma yollarını da açıklar. İşgal edilen ülkelerin dil, gelenek ve örgütlenme biçimleri farklı olursa, güçlükler çıkmaya başlar” (Machiavelli, 1994: 20). “Etkili çarelerden biri de işgal edenlerin gidip o bölgeye yerleşmeleridir” (Machiavelli, 1994: 20) “çünkü işgal ettiği bölgede oturan hükümdarı oradan söküp atmak çok güçtür” (Machiavelli, 1994: 20). “Diğer bir çare de ülkenin kilit bir iki bölgesine göçmen yerleştirmektir. Göçmenler daha az masraflıdır” (Machiavelli, 1994: 20). “Diğer yol onları yıkmaktır fakat özgürlüğe alışkın bir devleti yıkmak istemiyorsanız, orayı yerli yöneticilerle yöneterek daha kolay elde tutabilirsiniz” (Machiavelli, 1994: 32) demiştir. “Bunların içinde en iyi yolun orayı yakıp yıkmak olduğunu söylemiştir. Özgürlüğe alışmış bir devleti ele geçiren kişi orayı yıkmazsa, o devletin kendisini yıkmasını beklemesi gerektiğini belirtir” (Machiavelli, 1994: 33).

Machiavelli’ye göre güçlü devletler kendilerini, daha güçlü devletlerin tehditlerinden ve işgal tehlikelerinden korumalıdır. Hatta sadece korumakla

yetinmemeleri, kendilerinden daha güçsüz olan ülkeleri işgal ederek güçlerine güç katmaları gerektiğini dile getirir. İşgal ettikleri ülkelerin yönetimlerini ise derhal ele geçirmelidirler, bunların çeşitli yolları olduğunu anlatan Machiavelli, eğer işgal edilen ülkelerle arada ciddi kültürel farklılıklar varsa bunları yönetmek daha zordur. O yüzden yönetilecek olan ülkeye hangi yöntem daha uygunsa o yöntemin uygulanarak kontrol altına alınması gerektiğini söylemiştir.

Machiavelli, “hükümet biçimleri arasındaki tercihini klasik gelenekten yana yapar ve bu yönetimleri iyi yönetimler, Monarşi, Aristokrasi ve demokrasi olarak, diğerlerini ise bunların bozulmuş hali olan kötü yönetimler olarak, tiranlık, oligarşi ve anarşi olarak ayırır” (Machiavelli, 2003: 106). “Yönetimlerin döngüsü konusunda tekrar klasik geleneğe bağlı kalarak, yani Monarşi ile başlayıp sırasıyla Tiranlık-Aristokrasi-Oligarşi-Demokrasi-Anarşi çizgisini izlediğini söyler” (Machiavelli, 1986: 50-51) ve şöyle açıklar:

“Ve bu, tüm devletlerin yönetildikçe ve kendilerini yönettikçe içinde döndükleri döngüdür, ancak devletler çok ender aynı yönetim biçimlerine dönerler, çünkü aşağı yukarı hiçbir devler birçok kez bu gibi değişikliklerden geçebilecek ve ayakta kalabilecek kadar uzun ömre sahip değildir. Ama çoğu, yaşam savaşı içinde, her zaman ön görü ve güçten yoksun bir devlet daha iyi örgütlenmiş komşu bir devletin uyruğu olur. Böyle bir durum oluşmadığı varsayılsa, bir devlet sonsuza dek bu yönetim biçimlerinden meydana gelmiş döngü içinde kalacaktır” (Machiavelli, 1986: 51).

2.2.2. Jean Bodin’in Devlet İle İlgili Görüşleri

Bodin, halkın yöneticiye itaat ettiği, yöneticilerin hükümdarın emrinden çıkmadığı, hükümdarın da Tanrısal kurallara uyduğu bir düzen isteğinde olmuştur. Bodin, yöneticilerin ahlaki niteliklerinin yüksek olması gerektiğini söyleyerek, bu özelliklerini yönetimde göstermelerini öğütlemiştir (Keskin, 2012: 218). Bodin’e göre en iyi devlet biçimi olan monarşi ile yönetilen devletlerin halklarının da, bu yönetim şeklini hak ettiğini söylemiştir. Devletin görevinin sadece maddesel konularla alakalı olmadığını ayrıca toplumun yapısını oluşturan kültürel, duygusal değerlere de önem vermesi gerektiğini söylemiştir. Devletin ve toplumun ancak bu şekilde bir bütün gibi hareket edip başarıya ulaşabileceğini vurgulamıştır.

“Bodin, “*Metod*” adlı eserinde ayrıca Aristoteles’ten etkilenerek çevre şartlarıyla insan ve yönetim biçimleri arasında ilişkiler kurmaya çalışmıştır” (Bütün, 2012: 116).

Bodin, devletin oluşumunu aile modeline benzeterek açıklamak istemiştir. Devlet oluşturulurken toplumun yararına uygun olmayan şekilde güç kullanılarak bir düzenin sağlanması gibi bir intiba oluşsa da, ilerleyen zamanlarda taşlar yerine oturdukça, toplumun yararına ve haklarının korunmasına yönelik tedbirler alınabilir. Bodin, egemenliğin yalnızca bir kişide toplanmasını hiçbir kurum, kuruluş veya kişilerle bölüşülmemesi gerektiğini söylemiştir. Egemenin bağımsızlığının önemine değinen Bodin, egemenin kararlarına müdahalede bulunulmaması gerektiğinden bahsederek, monarşi hariç diğer bütün yönetim şekillerinin başarıya ulaşamayacağını egemenin bağımsızlığını sınırlandıracağını ve toplumu ayaklanmaya iteceğini düşünmüştür (İşçi, 2004).

“Devlet, birçok ailelerin ve onlarla birlikte malik oldukları egemen kudret tarafından hukuka uygun olarak adaletle yönetilmesidir” (Şenel, 1996: 313). “Devletin en küçük modeli olan ailede tek otorite vardır. Gökyüzünde tek güneş, kâinatda tek Tanrı, hatta Mısırlılar, Asurlar, Medler v.s. gibi eski medeniyetlerde bile tek kişi egemenliği vardı” (İşçi, 2004: 222).

Bodin’e göre egemenlik ancak monarşiyle birlikte hayat bulur. Egemen yetkisini hiçbir kişi ve kuruluşla paylaşamaz, paylaşmaya kalkışır da anlaşmazlık çıkması nedeniyle çatışma ortamı doğar ve devlet içinde kargaşa meydana gelir. Devlet için esas olan devamlılık ve istikrardır, egemenlik hükümdar, halk ve soylular arasında pastadan pay kapma savaşına dönüşürse o zaman o devletin egemenliği söz konusu olmaz ve devlet bataklığa doğru sürüklenir. Bodin, devletin istikbalini ve devamlılığın tek elden alınan egemenin kararları ve uygulamalarıyla mümkün olabileceğine kanaat getirmiştir.

“Egemenliğin, kralın, aristokratların ve halkın arasında bölündüğü bir “karma yönetim” olanaksızdır çünkü egemenlik bölünemez. Bölünmeye kalkışır, ya egemenliği bölüşen taraflar arasında mutlaka kavga, giderek anarşi çıkar” (Şenel, 1996: 315).

“Bodin, hükümeti, devletten ayırır; başka bir deyişle, sınırlı bir zamanda elde olabilecek hâkimiyet işlevlerini kullanmayla, zaman içinde sınırsız ebediyen olabilecek hâkimiyetin bizatihi kendinden ayırır” (Ebenstein, 1996: 157). “Bodin’in egemenliğe hukuksal açıdan bakmaktadır. Bu bağlamda devlete içkin olan egemenlik kralda somut bir hal alır. Hatta bunun da ötesinde kral bireysel kişiliğini yitirip gerçek bir kuruma dönüşür. Artık o siyasal devletin kurumsallaşmış halidir” (Aydın ve Ayhan, 2004: 75).

Bodin, hükümetlerin gelip geçici olabileceğini ama devletlerin sürekli var olacağını belirtmiştir. Bodin’e göre egemenlik genellikle yönetimle dini kurumlar arasında paylaşılmaya çalışır. Hükümdar devlet adına egemenliği devralarak bir nevi devletin oluşumunu sağlar. Egemen devlet ise kendi üzerinde hiçbir gücü tanımaz ve emir almaz. Böylece insanlar, toplum için de en ideal yöntem olan monarşi ile yönetilerek Bodin’in arzuladığı güçlü ve egemen, başka devletlere muhtaç olmayıp kendi kendine yetebilen bir devlet oluşur.

“Bodin’in devleti, güçlü ama saldırgan olmayandır; monarşiktir ama tiranca değildir. Monarşinin menfaatlerinin yükselen tüccarlar sınıfı ve orta sınıf menfaatleriyle ittifak ettiği yeni milli devlet için bu bir model haline gelmiştir” (Ebenstein, 1996: 159-161).

2.2.3. Thomas More’un Devlet İle İlgili Görüşleri

Devlet ile toplum arasında tampon bir kurum olması gerektiğine inanan More, bu kurum sayesinde, bazı durumlarda acele kararlar almamak için karar almanın zamana yayılarak daha doğru kararlar alınması sağlanabilir. More’a göre devlet kişilere bağlı değil kurumsal bir olgudur, kişilere göre değişen bir devlet olması ülkenin bir standardının olmaması anlamına gelir ve kişilere göre bir yönetim ortaya çıkacağı gibi aynı zamanda menfaatler de ön planda tutulmasına neden olur.

“Thomas More, kendi çağının yönetimini eleştirir ve eksikliklerin nasıl düzeltilebileceğini, göstermek ister. Ayrıca devletin bir kurum olduğunu, bu kurum içinde alınan kararların kişisel olmadığını kurultay kavramıyla vurgulamak ister” (Şan, 2010: 44);

“Ütopya devletinin yönetimi, demokratik bir düzen üstüne kuruludur. Her kentte, otuzar aile yılda bir, gizli oyla bir yönetici seçer. Bu yöneticiler de, halkın gösterdiği dört aday arasından, gene gizli oyla, kent başkanını seçerler. Halk, kent başkanını beğeniyorsa, onu değiştirmek zorunda değildir. Ama başarılı olmayan yönetici gelecek yıl seçilmez. Kent başkanlarından oluşan bir kurultay, ülkenin durumunu gözden geçirip kararlar almak üzere her üç günde bir, gerekirse her gün toplanır. Halka zarar verebilecek herhangi bir kararın alınmasını önlemek amacıyla, kurultay üyelerinin toplantı yeri dışında gizlice bir araya gelmeleri yasaktır. Bu yasağa uymayanlar ağır cezalara çarptırılır. Kurultay üyelerinin iyice düşünüp taşınmadan, duygularına kapılıp kararlar vermelerinin; ya da halkın yararlarını unutarak kendi kişisel görüşlerinin ağır basmasını önlemenin de çaresi düşünülmüştür. Önemli bir sorunla karşılaşıncı, hemen o gün bir karara varılmaz. Söz konusu sorun, ancak üç ayrı toplantıda tartışıldıktan sonra bir karara bağlanır. Ütopya’da bir çeşit senato sayılabilecek ikinci bir kurultay da vardır. Başkentte toplanıp ülke sorunlarını görüşmek üzere, 54 kentin her birinden seçilmiş, görmüş geçirmiş, üç yaşlı başlı kişiden oluşur bu ikinci kurultay.” (Şan, 2010: 44)

Ütopya’nın hukuk sistemi herkesin rahatlıkla anlayıp uygulayabileceği şekilde basit ve sade olarak tasarlanmıştır. Bir kimsenin suçlu sayılabilmesi için o eylemi gerçekleştirilmesi gerekmez, sadece niyet yeterlidir. More’un Ütopya’sında her alanda her ayrıntı düşünülmüş, en önemli kıstas da bütün insanların eşit hak ve özgürlükler içinde rahat ve huzurlu biçimde yaşayabilmesidir.

“Yurttaşların ekonomik açıdan eşitliği üstüne kurulduğu için, gerçek anlamda bir demokrasi yönetimi olan Ütopya’da, bu eşitliğin bir simgesi olarak, herkes bir örnek giyinir” (Avcı, 2006: 31). “Ütopya adasında, diğer ülkelerde olduğu gibi sayısız hukuk kitaplarının yazılmasını sağlayacak ve oldukça karmaşık hukuksal yorumlara yol açacak kadar çok sayıda yasa bulunmamaktadır” (Yıldırım, 2009: 42). “Bir insanın, ya okuyamayacağı kadar çok, ya da anlayamayacağı kadar şaşırtıcı ve karanlık yasalara bağlanmasını, hak ve adalete aykırı bulur Ütopyalılar” (More, 1999: 140).

Kölelerin hem topluma fayda sağlamada kullanılması hem de topluma örnek teşkil etmesi bakımından yararlı olduğunu düşünen More, kölelerin iyi hallerine bakılarak ve bir daha suç işlemeyeceğine kanaat getirildiğinde toplum veya en üst yönetici tarafından kölelikten çıkarılabileceğini belirtmiştir. Köleliğin insanlar üzerinde caydırıcı bir etkisi de vardır. Birilerine bağımlı olarak yaşamak idam

cezasından daha ağır bir ceza olduğundan, insanların suça karışmalarında ciddi bir azalma sağlaması bakımından önemli bir uygulamadır.

“Öte yandan kölelik sistemi de var Ütopya’da. En çetrefilli ve zor işler köleler tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu konudaki ilginç bir örnek ise, et ihtiyacı için hayvanların kesilmesi kölelerce yapılıyordu” (Şaylan, 2011: 16). “İngiltere’de, bir lokma ekmek çalan zavallılar bile asılırken, Ütopya’da ölüm cezası pek seyrek uygulanırdı. Ütopya’lılar, biri suç işledi diye onu öldürmenin, hem bu adama haksızlık olduğuna, hem de topluma bir yarar sağlamadığına inanırlardı” (Şan, 2010: 46).

2.2.4. Kınalızâde Ali Efendi’nin Devlet İle İlgili Görüşleri

Kınalızâde’ye göre, insanların doğasından bir araya gelme birlikte yaşama arzusu vardır. İnsanların bir araya gelmesinin nedenlerini birçok faktöre dayandıran Kınalızâde, insanların sosyal yaşantıları, dini gerekçeler, doğanın kanunu, toplumun birbirinden etkileşimi ve birbirlerini geliştirmesi için insanların bir arada, beraberce yaşamaya mecbur olduklarını söylemiştir. İnsanların bir araya gelmelerinin de devletin oluşmasına neden olduğunu söyleyen Kınalızâde, devletin görevinin halk arasındaki asayışı sağlaması, insanlara hizmet etmesi, sosyal ve güvenlik konusundaki ihtiyaçlarını karşılaması bakımından son derece önemli görmüştür.

“Kınalızâde’ye devlet, toplumda düzeni sağlayan ve toplumdaki mutluluğa götüren kurumdur. Cemiyet ise büyük ve geniş bir ailedir ve bu ailenin fertlerinin bir arada yaşamasının en önemli sebebi de birbirlerinden hizmet ve yardıma muhtaç olmalarıdır” (Özdemir, 2012: 1998).

Toplumun bir arada güvenle, huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşaması için gerekli olan devletin oluşması içinde bazı gereksinimler vardı. Devletin meydana gelmesi için hükümdara, dini kanunlara ve yönetimi sağlıklı bir şekilde yürütebilmek için paraya ihtiyaç olduğunu söyleyen Kınalızâde, hükümdarın ilahi kanunun sınırları içinde, kendi kanunlarını oluşturması, kendi yönetimini seçmesi ve gerekli maddi kaynakları meydana getirmesi, devletin oluşumu ve gerekli düzeni sağlaması için

temel gereksinimlerdi. Devletin oluşturulmasından sonra da devletin politika geliştirebilmesi için de bu gereksinimlerin işlerlik kazanması gerekliydi.

“Kınalızâde siyasetin ancak üç araçla gerçekleşebileceğini belirterek bir devlet için gerekli olan öğeleri sıralar. Bunlar; 1. Nâmûs-ı şârî (şeriat), 2. Hâkim-i mâni (devlet başkanı), 3. Dînâr-ı nâfi (para)” (Oktay, 1998: 353).

Kınalızâde, insanların bir araya gelmesiyle topluluklar, toplulukların bir araya gelmesiyle de devletin oluştuğunu söyleyerek, topluluğu oluşturan insanlar birlikte hareket etme arzusuyla beraberce aynı amaca hizmet etmek amacıyla çalışırlarsa o zaman sağlıklı bir devletin oluşumu gerçekleşeceğini söylemiştir. Bu bilincin oluşması veya devlet tarafından oluşturulması için politikalar geliştirilmesi devletin ilk amacı olmalıdır. Bu sağlandıktan sonra devletin işi de kolaylaşır. İç ve dış tehditlere karşı gereken özgüven sağlanmış olur. Kendi toplumuna güvenen ve aynı şekilde kendi devletine güvenen, bu amaç uğruna çalışan insanlar sağlam bir devletin temelini atmış olurlar. “Kınalızâde’ye göre bir devletin kurulması, bir toplumun aralarında anlaşarak yardımlaşmaları ve bir bedenın organları gibi olmaları ile mümkündür çünkü toplumda her insanın kendine düşen bir görevi vardır. Fertler bir araya gelince bu kuvvet büyür” (İşçi, 1997: 7).

Kınalızâde, devletleri çeşitli ayrımlara tabi tutmuştur. Eğer ki devletin ve toplumun içinde ülkenin yararına, gelişmesine yönelik çalışmalar yapan insanlar çok ise bu devletleri erdemli devlet olarak tanımlayan Kınalızâde; devletin ve toplumun içinde kendi menfaati uğruna çalışan, iyilik yapma düşüncesi olmayan insanlar çoğunlukta ise o devleti erdemli olmayan devlet olarak tanımlamıştır. Erdemli olmayan devletteki insanların çeşitli özellikleri olduğundan bahseden Kınalızâde, bunlardan bazılarının kendi başlarına yeterli olgun düşünme yetisine sahip olmadığını bu nedenle yanlış doğruyu ayırt edemediğini, bazılarının baskı nedeniyle özgürce düşünemediğini, bazılarının ise yanlış kişiler tarafından yönlendirildiğini söylemiştir. “Kınalızâde’ye göre Medine-i Fazıla (Erdemli Devlet) ve Medine-i Gayrı Fazıla (Erdemli Olmayan Devlet) olmak üzere iki çeşit devlet vardır. Medine-i Fazıla’da hayır ve iyilikler hâkimken, Medine-i Gayrı Fazıla’da kötülükler hâkimdir” (Öztürk, 1990: 147).

Kınalızâde yeterli erdeme sahip olmayan devletlerin bazı önlemler alınarak yeterli düzeye getirilebileceğinden bahsetmiştir. Yaşadığı dönemde ve öncesinde bunun bazı örneklerinin olduğuna değinen Kınalızâde, Osmanlı zamanında devletin himayesi altına almış olduğu devletlerde bu tarz gelişmelerin olduğuna dikkat çekmiştir. Özellikle dini açıdan farklılık arz eden ülkelerin anormal davranışlarının Osmanlı gibi Müslüman devletlerin himayesine girmesiyle erdemli hale dönüşebileceğini söyleyerek bunlar için umudu olduğunu belirtmiştir. “Ancak o sapık ülkeleri kâfir sapık ülkeler (dâlle-i kâfire-i müdün) ve kâfir olmayan sapık Müslüman ülkeler (dâlle-i gayri kâfire-i islâmiyyin) olmak üzere diğerleri gibi ikiye ayırır. Kınalızade erdemli olmayan ülkelerin erdemli hale getirilebileceğinden hareketle fethedilerek” (Oktay, 1998: 357-358).

Kınalızâde’ye göre erdemli devletlerin toplumu oluşturan insanların özelliklerinden bahsetmiş, bunların iyiliksever, dinine uygun şekilde yaşayan, toplum içinde, huzuru bozmayan, adil ve hakkaniyetli davranmaya özen gösteren insanlardan oluştuğunu söylemiştir. Kınalızâde erdemli toplumlarda da bahsettiği özellikleri taşımayan insanların da çıkabileceğini söyleyerek, toplum içinde farklı farklı insanların, sınıfların, yeteneklerine göre özellik arz eden bireylerin olabileceğini ancak bu insanlara da seviyelerine göre davranışlarda bulunulması gerektiğini, yazmış olduğu eserlerde belirtmiştir.

“Kınalızâde’ye göre, erdemli olmayan ülke, erdemli ülkenin zıddı olduğundan, erdemli ülkenin öğrenilmesiyle erdemli olmayan ülke de anlaşılabilir olacaktır. Kınalızâde’ye göre erdemli ülke, insanların her halükarda hayırlı işler yapıp kötü işlerden uzak durduğu ülkedir” (Özdemir, 2012: 1999).

2.2.5. İbn-i Kemal’in Devlet İle İlgili Görüşleri

“İbn-i Kemal’e göre, Osmanlı devletinde kanunlara ve nizamlara herkesin kayıtsız şartsız uymak zorunda bulunması, padişah oğulları ve damatlarının bile itaatle yükümlü sayılmaları. Bu da hukuka bağlılığı ve kanunlar karşısında herkesin eşit tutulması ilkesi demektir” (Turan, 1986: 145).

İbn-i Kemal, devlet içinde herkesin yasalara uymak mecburiyetinde olduğunu, kimseye bir ayrıcalık tanınmaması gerektiğini adaletle yönetilen bir devlette bazı sınıflara ve kişilere ayrıcalık yapılmasının toplum içinde huzursuzluğa yol açtığını belirtmiştir. Ülkelerin dünya ki gelişmeleri de yakından takip etme zorunluluğunun olduğunu, aksi halde gelişmelerin uzağında kalacağından, gerilemenin kaçınılmaz olacağını söylemiştir. Devletlerin kurulurken sağlam temellere dayandırılmasının gerektiğini belirten İbn-i Kemal, devletlerin kişilere göre değil, yasalara göre kurumsallık içinde kurulması gerektiğini söylemiştir.

“Dünyadaki gelişmeye paralel olarak, devlette de değişme, gelişme ve yenilenme olmalıdır. Yoksa devleti ayakta tutmak mümkün değildir. Devletin maddi temellere ve zulme değil, adalete dayandığını hassaten belirtmesi, manevi değerlere önem verdiğinin göstergesidir” (Bolay, 1986: 248).

İbn-i Kemal’e göre devletin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için bazı gereksinimlere ihtiyaç vardır. Bunlardan biri, yeterli maddi getiri elde edebilecek kaynaklara sahip olmasıdır. Diğeri ise güçlü bir orduya sahip olmasıdır. Eğer bu gereksinimler karşılanmazsa, ülkeyi yönetmek, devleti idame ettirmek neredeyse imkânsız olur. Ülkenin güvenliğini sağlayacak bir ordudan yoksun bir ülke düşünülemez. Maddi kaynakları yeterli olmayan devletin çarkları dönmeyeceği gibi halkın da isyan etmesine neden olacaktır. İbn-i Kemal, aynı şekilde kendine güvensiz, moralsiz bir ordunun da savaş kazanması beklenemeyeceği gibi, güçlü düşmanları tarafından gasp edilmeye çalışılacağını belirtmiştir.

“Devletin sürekli olmasının temel şartları “Para” ve “Asker”dir. Ancak devletin zenginliği, halka zulmedilerek toplanan paralara dayanmamalıdır. Osmanlı devletinin zenginliği, ülkenin, özellikle de Anadolu’nun zengin bir ülke oluşunun sonucudur” (Turan, 1986: 145).

İbn-i Kemal’e göre, hükümdarın görevi de dini kanunların vermiş olduğu yetkiyi kullanarak devleti iyi bir şekilde yönetmektir. Hükümdarın yapmış olduğu bütün faaliyetleri bu güce dayandıran İbn-i Kemal, hükümdarın yapmış olduklarının dinin gereği olarak ifade etmiştir. Hükümdarlar bu yetkilerini kendi çıkarları uğruna, görevlerini kötüye kullanarak ve halkına kötü davranarak kullanmamalıdır. Aksi

takdirde halkın ve devlet görevlilerinin güvenini sarsarlar ve kendi tahtlarının sallanmasına neden olurlar. İbn-i Kemal, hükümdarın ülkeyi yönetirken dini gereklilikleri göz önünde bulundurmasını, kendi yapmış olduğu kanunları da, bu kanunlara uygun hale getirmesini tavsiye etmiştir.

İbn-i Kemal'e göre devletin gücünün temeli olan ilahi güce ülkenin bütün vatandaşlarının, memurların ve hükümdarın uyması zorunludur. Bu konuda hiç kimseye ayrıcalık tanınmadığı gibi uymayanların cezalandırılması gerekir. Ülkede bütün yasalar ve kurallar ilahi kanunlarla uyumlu halde olmalı, aralarında herhangi bir çelişme olmamalıdır. İbn-i Kemal'e göre adaletin tam olarak sağlanmadığı devletler zaman içinde güçlerini kaybederek dağılmaya mahkûmdurlar. Adalet toplumun ve devletin sağlıklı bir biçimde devam edebilmesi için temel kuraldır.

“Kaynak ilahi olduğu için Osmanlı sultanlarının koyduğu kanun ve nizamlara da din ve nizam-ı âlem adına, uymanın farz olduğu, padişahların oğul ve damatlarının bile itaat mecburiyetinde olduklarını beyan etmiştir” (Bolay, 1986: 248). “İbn-i Kemal'e göre Osmanlı sultanları diğer sultanlardan üstündür çünkü onlar Allah adına nizam kurup, cihad etmişlerdir. Fitne fesat ve isyan galip gelince Allah'ın rızasını koruma yeri olan vücut ve devlet binası viran olur” (Kılıç, 1986: 157).

İbn-i Kemal, dini kuralların bu kadar önemli olduğu devletlerde din adamlarının da yönetimdeki rolünün oldukça önemli olduğundan bahsederek, maddi çıkarlar peşinde, kendi menfaatleri doğrultusunda, hareket eden, yöneticileri yanlış yönlendiren din adamlarının amaçları dışına çıktığını söylemiştir ve bu uygulamalar karşısında yöneticileri uyararak bunlara dikkat etmeleri gerektiğini, dinin kişisel amaçlar uğrunda kullanılmasının, yöneticilerin ve halkın yanlış yönlendirilmesinin de devletin sonunu hazırlayacağını söylemiştir. Devlet kademelerinde görev yaptığı sıralarda da bu kişilere karşı olan tutumu onun düşüncesinin bir kanıtıdır.

“Devlet idarecileri (ümera) ve dünya ehli zamanımızın şeyhlerini severler. Zira şeyhler, rablerine, onları sahip oldukları mansıp ve devletlerinin artması için dua ederler. Hâlbuki dünya mansıpları onları Allah'tan uzaklaştırmaktadır” (Baydemir, 2004: 68-69).

2.2.6. Gelibolulu Mustafa Ali'nin Devlet İle İlgili Görüşleri

Gelibolulu Mustafa Ali, devlet işlerinde görev alanlarını iki gruba ayırmıştır (Şeker, 1997: 134-135) :

1. Dûn himmet olanlar
2. Uluvv-i himmet olanlar

Dûn himmet olanların, az ile yetinenler olduğunu söyleyen Gelibolulu Mustafa Ali, Uluvv-i himmet olanların ise: “Ehl-i irfanın himmetin en uç noktasında bir araya gelmeleri imanlarındandır” (Şeker, 1997: 134-135) diğerek az ile yetinilmemesini tavsiye etmiştir.

Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre, görevden kaçmak, yapamayacağını düşünerek çekingen davranmak doğru bir davranış değildir. İnsanlar bulunduğu konumda, görev açısından en iyisini yapmaya gayret göstermelidir. Bunu sonucunda da çeşitli mükâfatlar elde edilebilir. Ancak asıl olan devletin menfaatidir ve onun idamesidir. Mevcut bulunulan makamla, mevki ile yetinmek ve idare etmek doğru bir davranış değildir. Gelibolulu Mustafa Ali, üstlenilecek görevin ağırlığından korkarak kaçınmak tavsiye edilen bir durum değildir diyerek, insanlardan cesur olmasını istemiştir.

“İbn-i Kemal'e göre, devlet görevi istekle yüklenilecektir. Nitekim böylece vazifelerinde istekle çalışanların mevkilerinin yükseleceğini, bey, beylerbeyi olabileceklerini belirtmiştir.” “Ben olunca nice olur” (Şeker, 1997: 135) diyerek insanların çok çalışmaları gerektiğini belirtmiştir.

Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre devletin başarılı olması, sağlam temellerinin bulunması ve idame ettirilebilmesi için çalışkan ve sorumluluktan kaçmayan insanların bulunmasına bağlıdır. Devletin işlerinin düzgün şekilde yürütülebilmesi için, verilen her görevin layıkıyla yapılması, “yapamam” endişesi taşımadan, inanarak o işe niyet edilmesi gereklidir. Devlet işlerinin kişilere bağlı olarak devam etmemesi gerektiğini, görevi üstlenen kim olursa olsun çarkların dönmesinin zorunlu olduğu bir devlet sisteminden bahsetmiştir. Uzun yıllar boyunca varlığını koruyacak devletlerin, sağlam sistemlere sahip olan devletler olacağını vurgulamıştır.

Gelibolulu Mustafa Ali, devlete dair düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır (Şeker, 1997: 46-47) :

- Devlet hazinesi israftan korunmalıdır.
- Kenar beylerbeylerinin malları kontrol edilerek devlet hazinesinin zarara uğramasına meydan verilmemelidir.
- Görevlilerin olur olmaz bahanelerle işten el çektirilmemeleri gerekir.
- Başka ülkelerden gelenlere iyi davranılarak ri'âyet olunmalıdır.
- İstanbul, Bursa ve Edirne esnafının kazançlarından vergi vermeleri temin edilmelidir.
- Vaaz ederken münasebetsizlik yapan vaizler görevlerinden alınmalıdır.
- Padişah sarayından çıkanların Mısır'a gönderilerek isteklerince yaşamalarına imkân verilmelidir.
- Padişahlar, imaret, dâru'şifa, kütüphane ve medreseler gibi binaların yapım ve tamirine dikkat etmelidirler.
- Beylerbeyi, beyler, sipahiler ve Zaimlere padişah himmetinin yüceliğini göstererek, hizmetlerinin karşılığını vermelidir.
- Akıl sahiplerinin ve hâkimlerin seçiminde alışkanlığa göre seçim yapmayıp arayıp sorarak hareket etmelidir.
- Şöhret hevesi ile gözleri daima yüksek mevkilerde olan idarecilerin tutumları ile işleri karıştıracaklarından bu gibilere engel olunması gerekir.
- Kayırarak mevki verilmemesi ve layık olmadığı halde şartları taşımayanlara da görev verilmemesi gerekir.
- Vezir oğullarına, babalarının vezirliği boyunca beylerbeylik verilmemelidir.

Gelibolulu Mustafa Ali, devletin başarısı için ekonomik yönden güçlü olması gerektiğini bunun için de gereksiz harcamalardan kaçınılmasını, mali yönden denetimlerin yapılmasını, vergilerin de kanunlara uygun olarak adaletli bir şekilde toplanması gerektiğini söylemiştir. Yabancı insanlara da kendi vatandaşları gibi ayırım yapmadan davranılması gerektiğini, işsizliğin önlenmesinin ve iş güvenliğinin sağlanmasının ve çalışanların emeğinin karşılığının verilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Devlet memurlarının seçimine özen gösterilmesi liyakatli insanların atanması, torpil yapılarak makam, mevki dağıtılmasının engellenmesinin önemli olduğunu söylemiştir. İlim, eğitim kurumlarının bakımlı ve yeterli sayıda olmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Gelibolulu Mustafa Ali, “bir görev boşalınca liyakat ve istihkak gözetilmemekte, makam, hakkı olana verilmemekteydi. Bu, falancaya mensuptur, bu

filanın hocası olarak rağbet görmüş biridir, şu ise çalışkan ve bir köşeye çekilmek kusuru olan, ayrıca bizi ziyaret işini ihmal eden biri olduğundan arzusuna kavuşması mümkün değildir” (İsen, 1998: 172) demiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, “devlet sistemindeki haksız uygulamalar gibi meseleleri ele almış, geçmişteki uygulamalar ile kendi çağındaki uygulamaları karşılaştırarak problemlerin boyutunu izah ederek bu meselelerin çözümüne yönelik çok değerli tavsiyelerde bulunmuştur” (Ertaş, 2011: 134).

2.3. POLİTİKA

Politika, toplum içinde hükmetme, hükmetmeyi sürdürme, hükmetme alanında faaliyette bulunma, gibi alanları kapsamaktadır. Politik olayların ya da insanlar arası ilişkilerinin temelinde güç mücadelesi yer almaktadır. Sistematik hale gelen ve toplum tarafından kabul edilerek yasal ve bir konuma gelmiş olan hükmeden grup yada kişi, otorite adını alır. “Toplumsal kaynakların toplumdaki gruplar arasındaki temel dağılım şeklini ve kontrolünü belirleyen iktidar yapısında siyasal iktidar denilebilir. Burada siyaset ile yönetim arasında zorunlu bir ilişki ortaya çıkmaktadır” (Tortuk, 2012: 25). Bu yüzden yönetim düşüncesinde politika önemli bir yer tutmaktadır.

2.3.1. Niccolo Machiavelli'nin Politika İle İlgili Görüşleri

“Machiavelli'nin, politika düşüncesinin özünü insan doğası anlayışı oluşturur. Machiavelli'ye göre insan politikanın faili ve gücün kaynağıdır. Bu düşünce anlayışıyla birlikte politika ve gücün Tanrı ile bağlantısı kesilmiştir” (Şenel, 2004: 307).

“Onun bu anlamda, siyaset felsefesinin sıfır noktasında, siyasi gücü bütün çıplaklığıyla görmeyi başardığı söylenebilir. Yine de tüm yeniliğe rağmen, Machiavelli'nin modern siyasi-hukuki kavram egemenliğin iki boyutundan en önemlisi olan sürekliliği düşünemediği için devlet felsefesi yapamadığı ve bir Orta Çağ düşünürü olarak kaldığı da ortadadır” (Bali, 1998: 16).

Machiavelli, siyasete daha gerçekçi bakmayı tercih etmiş ve siyaseti, din, ahlak, dürüstlük gibi başka şeylerle bağdaştırmamıştır. Machiavelli, daha çok sonuç odaklı düşünmeyi tercih etmiştir. Liderlere de bu yönde tavsiyeler vermeyi ihmal etmemiştir. Liderlerin olabildiğince insanların gözünde iyi bir yerde olmasını, olmasa bile öyleymiş gibi görünmesini öğütler, fakat bu başarıya ulaşmayı engelleyen veya geciktiren bir şey ise göz ardı edilmesini söylemiştir çünkü önemli olan siyasi başarıdır diğer her şey, başarıya götüren araçlar olmuşlardır. Bu yüzden liderler her zaman sonuca odaklanmalı ve başarıya götüren her yolu denemelidir.

“Machiavelli, siyaseti din ve ahlaktan ayırdığı için geliştirmiş olduğu teorisinin ahlak dışı olduğu kabul edilebilir. Machiavelli’ye göre bir hükümdarın olumlu niteliklerin hepsine sahip olması zaten gülünç olurdu” (Machiavelli, 1999: 96). Bu yüzden hükümdar “mümkünse iyilikten sapmamalıdır; fakat gerektiğinde nasıl kötülük yapılacağını bilmelidir” (Machiavelli, 1999: 106). “Ayrıca hükümdar iyi olmaktan ziyade iyi görünmeye çalışmalıdır; çünkü insanlar gözleriyle yargılar” (Machiavelli, 1999: 106). “Machiavelli’nin bu düşüncelerine bakılırsa siyasetin ahlak ve dine bağlı kalmasının bir önemi yoktur. Ona göre siyaset elde edilen başarıya göre değerlendirilebilir ve sadece sonuca göre siyasetin başarılı olup olmadığına karar verir” (Cassirer, 2005: 333) demiştir.

Machiavelli’ye göre siyaset’in yapılmasının ve gerekliliğinin tek amacı, ülkenin başarısı, içteki ve dıştaki düşmanlara karşı alınan zaferler, ülkenin savunulması; gerekiyorsa da genişlemesi olmuştur. Onun için gerekli olan tek şey başarıdır ve başarı için de hükümdarın, devletin üzerine düşen her görevi, hiçbir tereddüt göstermeden, ahlaki, dini, insani hiçbir değeri gözetmeden yerine getirmesidir. Bu konularda tereddüt gösteren insanların asla başarıya ulaşamayacağını ve aciz duruma düşeceğini düşünmüştür. Asıl olan devlet olduğu için, hükümdarlık görevini üstlenen kişinin bu özelliklerde olması gerektiğini söylemiştir.

Cassirer’e göre, “Machiavelli’nin tüm yargıları ahlaksal ve siyasal yargılardır. Onun siyaset adamında çirkin ve bağışlanmaz olduğunu düşündüğü şey, işlediği suçlar değil yaptığı yanlışlardır” (Cassirer, 1997: 149). Bununla birlikte “onun ahlaklılığa karşı hiçbir saygısızlığı yoktu. Ama insanlar için çok az saygı

duymaktaydı. Eđer bir kuřkucu idiyse, kuřkuculuđu felsefi olmaktan çok insansal bir kuřkuculuktur” (Cassirer, 1997: 151). Machiavelli’nin bazen ikileme dűřtűđűnű Croce řoyle ifade eder: “siyaset sűz konusu olduđunda, Machiavelli’nin dűřűncesi ve yűređi bűlűnműşe benzer; Siyaset ona bazen de tam tersine devlet denilen bu bűyűk kurumu ve elde tutmanın yűce gűrevi olarak gűrűnűr” (Akal, 2000: 202).

Machiavelli’ye gűre hűkűmdarın gerektiđinde hiçbir kurala bađlı kalmamasını, bunun dıřında da halkın gűzűnde iyi biri olarak gűrűnmesinin gerektiđini sűylemiřtir. Machiavelli, insanlar için ahlaklı davranmanın iyi bir řey olduđunu fakat devlet yűneticileri için bunun sadece bir veri olabileceđini ve hűkűmdarın durumun ehemmiyetine gűre davranması gerektiđini, siyasetin de aslında bűyle bir řey olduđunu sűylemiřtir. Devletin geleceđi ve gűvenliđi için her tűrlű űnlemi alma gűrevinin hűkűmdarda olduđunu hatırlatarak, sorumluluđu devletin yűneticilerine vermiřtir.

Ona gűre űnemi olan “insan kořullarının, tutkularının ve kurumlarının birbirine bađlı oluřunun, sađduyunun, direniř ve kararsızlık derecesinin, istem gűcűnűn, hırsın, uysallıđın, gűvenlik ihtiyacının ve benzerlerinin açık seçik bir biçimde gűzlenmesiydi” (Shilling, 1971: 206). Ayrıca Machiavelli: “Beni okuyacak olanlar için yararlı řeyler yapmak istediđimden, bir takım spekűlasyonlara giriřmekten ise eřyanın realitesine bađlı kalmamın daha iyi olacađını sanıyorum.” (Machiavelli, 1999: 177) demiřtir.

Machiavelli tarihsel olaylar, űlkeler ve kiřilerle, yařadıđı dűneminkileri karřılařtırarak belirli sonuçlar çıkarmaya çalıřmıřtı. Gűzlem yeteneđi sayesinde de olaylara daha somut ve gerçeđe yakın bakma řansına sahip olmuřtur. Machiavelli’nin siyasete bakıř açısının oluřumunda en űnemi etken insandır. Bu yűzden hűkűmdarlara, insanlara karřı gerektiđinde acımamalarını tavsiye etmiřtir. İnsanlara karřı bakıř açısı Machiavelli’nin siyasi dűřűncelerini de etkilemiř, hűkűmdarların ne kadar iyi niyetli halkını dűřűnen biri olsa da halkın, hűkűmdara aynı řekilde cevap vermeyeceđini sűylemiřtir. Machiavelli’ye gűre űnemi olan sonuç odaklı yařamaktır.

Machiavelli'ye göre, “kendi ülkesinden farklı olan bir ülkeyi ele geçiren hükümdar, kendisinden daha zayıf komşu devletlerin koruyucusu ve lideri olmalı, kuvvetli olanları zayıflatmaya çalışmalıdır. Özellikle, bu bölgeye kendisi kadar güçlü bir devletin ayak basmasını kesinlikle önlemelidir” (Thomson, 1996: 21). “Esasen bir devlet çevresindeki devletleri zayıflatmalıdır çünkü başka devletleri kuvvetlendiren hükümdar kendini çökertir” (Thomson, 1996: 26). “Diğer taraftan güçlü devletlerle işbirliğinde de dikkatli olunmalıdır. Bu durumda, hükümdarın hiçbir zaman, başka birine saldırmak için kendisinden daha güçlü biriyle işbirliği yapmamasını öğütlemiştir” (Thomson, 1996: 110).

Machiavelli, ülkenin etrafındaki başka ülkelerin gücü, konumu, stratejisi ve kendi ülkeleri hakkındaki düşüncelerini yakından takip etmesini öğütlemiş ve kendini o bölgenin hâkimi konumuna getirmesi için kendinden daha kuvvetli ülkeleri en azından kendi seviyesine çekip, kendinden daha kuvvetli olmayanlara da yol gösterici özellikler barındırması hususunda önemle durmuştur. Machiavelli, ülkenin diğer ülkelere karşı aslında daha saldırgan, girişken ve işgalci bir politika izlemesi gerektiğini belirtmiştir. Hükümdarın iç politikada nasıl otoritesini korumasının önemini vurguluyorsa, dış politikada da ülkenin otoritesini, caydırıcılığını, saygınlığını kazanmasının ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir.

Machiavelli, “Siyaseti, kısaca her hal ve takdirde devlet iktidarını elde tutmak sanatıdır” (Kezer, 1987: 46) diye tanımlamıştır. “Machiavelli, siyasal düşünce tarihinde “amaca ulaşmak için her araç meşrudur” görüşü ile de ün kazanmıştır. Bu görüş ahlaki olarak etik sayılmasa da Machiavelli'nin gerçekçi olduğunun açık bir göstergesi olmuştur” (Machiavelli, 1994: 9). Machiavelli'ye göre “dürüstlük özel hayatta iyidir, fakat siyasette önemli olan iktidardır. Politika ahlak dışıdır, çünkü namussuzlar arasında yüzde yüz namuslu kalmak isteyen er geç mahvolur, tarihi eylem içinde iyi kalplilik felakete götürür insanı, zulüm, yufka yüreklilikten daha az zalimdir” (Meriç, 1998: 178). Aslında Machiavelli, “sadece siyaseti diğer düşüncelerden soyutlamakta ve siyaseti sanki bir araç değil de, bir amaçmış gibi söz etmekteydi” (Sabine, 1997: 9). “Machiavelli'nin iç politikası, sadece iktidarı ele geçirme ve elde tutma yol ve yöntemlerinden ibarettir” (Kezer, 1987: 48) demiştir. “İktidarı ele geçirmek ve hükümdar olmak siyasetin amacıdır. Halk yalnız neticeleri

görür, dava otoritesini kaybetmemek, vasıtalar ne olursa olsun, hoş görülür ve alkışlanır” (Meriç, 1998: 78) demiştir.

Machiavelli’ye göre, siyasetin gerçek yaşamda kötülüğü çağrıştıran bir şey olduğunu ve siyaset yapanların da bu doğrultuda hareket etmesi gerektiğini söylemiş, sonuç odaklı düşünmenin önemine vurgu yapmıştır. Machiavelli dış politika anlamında da yayılımcı bir düşünceye sahiptir. Devletin güçlü olması gerektiğini ve etrafındaki güçsüz ülkeleri ele geçirmesinin faydalı olacağını savunmuştur ve ele geçirilen ülkelere de yapılması gerekenleri de anlatmıştır, burada önemli olan, kararı verecek olan hükümdarın yeteneklerinin ne olduğudur. Doğru kararlar vermenin yeni yerlerin kolayca adaptasyonuna imkân sağlayacağını söylemiştir.

“Machiavelli’nin dış politika üzerindeki düşünceleri tek kelimeyle emperyalisttir” (Kezer, 1987: 48). Machiavelli’ye göre “fetih yolu ile ele geçirilen ülkeleri elde tutmanın üç yöntemi vardır; ele geçirilen ülkeyi yakıp yıkmak, halkı yok etmek, fethedilen ülkeye gidip bizzat yerleşmek ve son yöntem ise, işgal edilen devleti, kendi yasaları ile bırakmak, ancak haraca bağlayıp, uydu bir yönetim kadrosu oluşturmaktır” (Kezer, 1987: 49). “Machiavelli, hükümdarın siyasi başarısını, çatışan kuvvetler arasında bir denge sağlamada ve halkın milli karakterini belirtecek kanunlar koymada bulmaktaydı” (Gökberk, 1961: 185).

2.3.2. Jean Bodin’in Politika İle İlgili Görüşleri

Bodin, “babaya, ailenin bütün üyeleri üzerinde geniş haklar tanımıştır. Kölelik konusunda ise Aristo’dan daha ılımlıdır. Mülkiyetin, insanlardaki motivasyonu artırdığı, çalışma hayatını ve üretim mekanizmasını düzenlediği gerekçesiyle, bu kurumun devamından yana olmuştur” (İşçi, 2004: 220-221). “Bodin, en ünlü eseri olan “*Cumhuriyet*”te mutlak monarşiyi, kralların tanrısal hakları kuramı yerine daha dindışı unsulardan faydalanarak savunmuştur. Bodin’in görüşlerini temellendiren iki ana kavram dinsel hoşgörü ve egemenlik olmuştur” (Bütün, 2012: 116).

Bodin’in siyasi görüşüne göre, hükümdarların otoritesinin kaynağı ilahi kaynak olmamıştır. Bodin’e göre devletin din işlerinden ayrılması ve laik kurumsal

bir yapıya sahip olması gerekir. Hükümdarın geniş yetkilerle donatılması gerektiğini savunan Bodin, toplumun mülkiyet hakkının verimliliğini arttırdığını düşünerek, desteklemiştir. İnsanların başka insanlara karşı kulluk yapmasına ise karşı durmuştur. Bodin, kendisinden önceki dönemlerde yaşayan düşünürlerin siyasi görüşlerinden etkilendiği ve düşünürlerin fikirlerine kendi fikirlerini de ekleyerek, o fikirleri güncelleyerek bu düşüncelerini eserlerine aktardığı görülmüştür.

Bodin'in politik düşüncesinin çıkış noktası, yöneticinin bağımsızlığı olmuştur. Yöneticiye, her şeyden ve herkesten üstün yetkiler veren Bodin, onun adına veya onunla beraber hiç kimsenin bu yetkiye haiz olamayacağını belirtmiştir. Bodin, ayrıca hâkimiyetin, yöneticinin ömrünün sonuna kadar yalnızca onun tarafından kullanılabileceğini söylemiş, herhangi bir ölçüte bağlı olarak kısıtlamaya tabi olmadığını vurgulamış, hâkimiyete en kapsamlı yetki değerlendirmesi yapmış ve kendi dönemine kadar hâkimiyetle ilgili en açıklayıcı yorumu yapmıştır.

“Egemenliğin tanımını yapan ve onu belirli sistemlere göre açıklayan ilk düşünür Bodin'dir. Ayrıca Bodin, egemenliğin, mutlak ve sürekli olduğunu belirtmiştir” (Bodin, 2003: 1). “Kadim bir egemenlik anlayışını ortaya koyan Bodin, egemenliğin parçalara bölünemeyeceğini ya da bir yerde iki egemenin olamayacağını net bir şekilde ortaya koymaktaydı” (Aydınlı ve Ayhan, 2004: 73-75). “Bodin, egemenliğin mutlak olduğunu, herhangi bir güç, fiil veya zamanla kısıtlanmamıştır. Eğer aksi olsaydı, bu durumda otoriteden bahsedilemezdi. Bodin, Tanrı dışında herhangi bir güce bağlı değildir” (Bodin, 2003: 3-4).

Bodin'e göre monarşi, yöneticinin hem ülke içinde hem de ülke dışında diğer ülkelere karşı hâkimiyetin sadece yöneticinin elinde olduğunu kanıtlamıştır. Bodin, monarşiyle yönetilen devletlerde yöneticinin yetki bakımından tek olduğunu, o ülkede yasa yapma, yönetme ve yargı yetkilerinin sadece yöneticinin elinde olması gerektiği söylemiştir. Bodin, monarşiyle yönetilen devletlerin yöneticilerine verilen yetkilerin kanuni olarak da desteklenmesinin, monarşik devletlerin artışı olduğunu düşünmüştür. “Bodin monarşiyi savunarak, aslında yalnızca kralın üstünlüğünü yasal bir zemine oturtmamakta; aynı zamanda eşgüdümle yürütülen bir yönetim sistemi tanımlamakta ve savunmaktadır” (Beriş, 2008: 58).

Bodin, yönetim şekli olarak monarşiyi benimsese de yöneticinin elde etmiş olduğu yetkileri kullanırken aynı zamanda toplumun gereksinimlerini de göz ardı etmemesi gerektiğini söylemiştir çünkü Bodin'e göre, bu da, yöneticinin görevleri arasında sayılmaktadır ve eğer topluma yeterli özen gösterilmezse insanlar yöneticiye karşı ayaklanabilirler. Yöneticilerin üstün yetki sahibi olsalar da yetkilerini kullanmadan önce bunun yasal olarak da desteklenmesi gerektiğini savunmuştur.

“Ayrıca Bodin, kendisinden önce gelen herkesten daha açık olarak egemenliğin özünün genel kanunlar yapmaktan ibaret olduğunu görmüştür. Bodin, özellikle mahalli parlamentolara ve örfte atıfta bulunmuştur” (Bütün, 2012: 117). “Bodin, Aristoteles'i izleyerek, devrimlerin nedenleri üzerinde durmuş ve bazılarının aşırı zengin, bazılarının aşırı yoksul olmalarının devrimlerin baş nedeni olduğunu söylemiştir. Devrimi, “egemenliğin yer değiştirmesi” olarak tanımlamıştır” (Şenel, 1996: 317). “Bodin, Aristoteles'ten etkilenerek, çevresel koşullarla insan tipleri ve yönetim biçimleri arasında ilişkiler kurmaya kalkışmıştır” (Şenel, 1996: 317).

Bodin, ülkedeki sınıfsal farklılaşmanın ve sınıflar arasındaki çatışmanın devletin başındaki yöneticiyi tehdit edebilecek seviyeye ulaşabileceğini belirterek, yöneticilerin toplumu yönetirken dikkatli davranmalarının gerektiğini söylemiş, insanlara karşı vermiş olduğu vaatleri zamanında yapmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Yine coğrafi koşulların toplumları etkilediğinden bahseden Bodin, toplumların kendilerinin özelliklerine göre yönetilmeleri gerektiğinden bahsetmiştir. Hükümdarın ise, tiranlığa doğru değişim göstermesini kabul etmemiştir.

2.3.3. Thomas More'un Politika İle İlgili Görüşleri

Bodin'e göre, “Dünya nimetleri insanlar arasında eşit paylaşılırak, herkesi mutlu kılmanın yolu özel mülkiyetin kaldırılmasından geçmektedir. Ütopya hiçbir yerde benzeri olmayan demektir. Bu düşünce para yerine mal değişimi esas alınmıştır” (İşçi, 2004: 214).

More, toplum içinde şahsi mülkiyet hakkının ekonomik yapının bozulmasına ve toplum içinde dengesiz dağılımlara neden olduğunu dile getirmişti. Toplum içindeki ekonomik dengesizlik insanların huzurunu kaçırmış ve toplumu hükümdara

karşı isyana teşvik etmişti. Toplum içindeki suç oranı artmış, insanları ahlaki çöküş noktasına getirmişti. İşte bu yüzden More, Ütopya’ında ülkenin sahip olmuş olduğu bütün varlığın vatandaşları arasında dengeli bir şekilde dağıtıldığında ortaya çıkan olumsuzlukların biteceğini söylemiştir. “More, Ütopya’sını kurarken “mülkiyetin bireysel olduğu, her şeyin parayla ölçüldüğü yerde, adaletin ve sosyal mutluluğun olamayacağı” varsayımından yola çıkmıştır. Bu varsayımdan hareketle, özel mülkiyetin olmadığı ve ülkenin içinde paranın geçerli olmadığı bir ada yaratmıştır” (Şaylan, 2011: 15-16).

More, toplumun sınıfları arasındaki farklılıklardan da bahsetmiş ve toplum içinde ne kadar soylu olursa, fakir insanların da o kadar fazla olacağını söylemiştir. Toplum içindeki adaletsizliğin ve eşitlik karşıtı olguların çoğu bu sınıf tarafından oluşturulmuştur. Soylular, fakir insanları kullanarak onların üzerinden kazanç sağlamışlar ve karşılıklarının de insan olduğunu unutup acıma duygularını bir kenara bırakacak kadar acımasız olabilmişlerdir. Sınıflar arası çatışmaya da davetiye çıkaran farklılıklara oldukça karşıydı. More, her insanın eşit şartlarda yaşamasını eşit haklara sahip olmasını istemiştir.

O dönemin siyasi uygulamalarını da eleştiren More, bunların yerine daha iyilerinin konmasını istemiştir. Halkın yoksulluğa düşmesinin sebebini, aristokratların çokluğuna bağlayan Thomas More, onlar için (İşçi, 2004: 215) ;

“Bu bal vermez arılar başkalarının alın teriyle geçinmekte ve topraklarında çalışanları, daha fazla kazanmak için derilerine kadar yüzmekte ve bunun dışında bir gelir kaynağı düşünmemektedirler. Ama iş, keyif için para harcamaya geldi mi, bu adamların yapmayacağı kötülük yoktur. Onlar bu uğurda her şeyini harcayıp dilencilığe kadar düşebilirler. Üstelik kendileriyle birlikte bir sürü işsizi arkasından sürükleyerek, demiştir” (İşçi, 2004: 215).

“Raphael Hythloday’ın anlattıklarına göre krallar, savaştan başka bir şey düşünmemişlerdir, yeni ülkeler kazanmak için her şeyden, her durumdan yararlanmakta, “din, iman dinlememekte, günah işlemekten kan dökmekten çekinmemişlerdir” (Avcı, 2006: 27).

More’un Ütopya’daki ana fikri, her şeyin eşit olduğu insanların huzur ve güvenli bir şekilde yaşadıkları bir düzen kurarak herkesi memnun etmektir. Herkesin huzurlu olduğu, ekonomik sıkıntı yaşamadığı bir ortamda toplum içindeki

çatışmaların önlenebileceğini, suç oranının azalacağını, sınıflar olmadığı için insanların birbirine saygı duyacağı bir sosyal ekonomik düzen kurmaktır. Eşitlik ve adalet, insanların ülkelerin karşı aidiyet duygusunu da böylelikle arttırmayı planlamıştır.

“Kentler çok büyüdüğünde belli nüfus başka kente gönderilirdi. Tüm kentler çok genişlerse boş bir yerde, yeni bir kent kurulurdu. Ütopya’da özellikle, adada bulunmayan demirin sağlanması amacıyla dış ticaret yapılırdı” (Russell, 2000: 264-265).

More, Ütopya’nın idarecilerinin belirli bir bilgi ve tecrübesi olan insanlar arasından seçilmesini doğru bulmuştur. Buradan More’un bilime ve eğitime verdiği önemi görebiliyoruz. Eğitimli insanların ülke için çok faydalı olduğuna inanmış ve eğitim ömür boyu süren bir program olduğunu vurgulamıştır. Bunun devletin politikası olması gerektiği kadar, insanların istekleriyle devam etmesi açısından, teşvik edici önlemler alınması gerektiğini düşünmüştür. Eğitimli insanların eğitimli toplumları oluşturduğunu bunun da yöneticilerin işlerini kolaylaştırdığını söylemiştir. More, eğitimli insanların, idarecilerine karşı olumsuz davranışlarda bulunmayı düşünmeyeceklerini belirtmiştir.

“Thomas More, Ütopya’da ikili bir amaca hizmet etmek için eğitimi işe koşmuştu. O sadece eğitimin ahlaki karakteri teşvik ettiğini, koruduğunu varsaymazdı; aynı zamanda eğitimin maddi olarak tatmin edici kendinde bir araç olduğuna da inanırdı” (Öztürk, 2004: 101-102). “Ütopyanın dış politikayla ilgili hükümlerini okuyanlar, orada İngiltere’nin kraliçe Elizabeth’in saltanat devrinden 19. yüzyıla, hatta bazı değişmelerle 20. yüzyıla kadar güdülen politikasıyla karşılaştırmışlardı” (İşçi, 2004: 217).

2.3.4. Kınalızâde Ali Efendi’nin Politika İle İlgili Görüşleri

Kınalızâde’ye göre, hükümdarların yürütmüş olduğu siyaset o ülkenin geleceği, başarısı, halkın huzur ve mutluluğu açısından belirleyici olmaktadır. Bir hükümdarın siyasi düşüncesinde, ilahi kanunlara uygun olarak, adil bir şekilde, halkını koruyup gözeterek, onların haklarına saygı göstererek, eziyet etmeyecek

şekilde bir siyaset güdüyorsa, o zaman o ülkenin siyasetini erdemli olarak tanımlayabiliriz. Fakat tam tersi, kendi menfaatlerini düşünen, halkını ezen, sömüren bir zihniyete sahip, adil olmaya özen göstermeyen, kural tanımayan bir hükümdarın gütmüş olduğu siyaset erdemli olmayan siyasete örnek olarak gösterilebilir.

Kınalızâde erdemli ülkenin başkanının amacı halkı yetkinliğe ulaştırmak ve mutluluğa yöneltmektedir. Siyaset bu amaç doğrultusunda iki kısımdır (Oktay, 1998: 373):

- Erdemli Siyaset: Kınalızâde buna tam siyaset de denildiğini belirtir. Bu siyasetin sahibi olan devlet adamının amacı Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak ve mutluluğa ulaşmaktır. Bu yönetimde devlet başkanı adalete sarılır ve halkını arkadaş ve dost kabul eder. Bundan dolayı bazı erdemli başkanlar vali olarak bir şehre geldiklerinde halkını toplayıp yaşlıları anne babası, gençleri kardeşi, küçükleri evladı yerine koyduğunu ifade eden konuşmalar yaparlar. Arzularına sahip olup ülkeyi umumi hayırlarla (hayrât-ı âmme) doldururlar.
- Erdemli Olmayan Siyaset: Buna da eksik ve zorbalık (tegalub) siyaseti denir. Bu siyaseti yürütenin amacı zorbalık ve saltanatla nefsinin isteklerine ulaşmaktır. Bu ise kötülüğü gerektirir. Buradaki devlet başkanı zulme sarılır, halkını kul ve köle kabul eder. Bunlar devlet başkanına layık olan her şeyin halka haram olduğunu iddia ederler. Kınalızâde'ye göre İslam devletlerinin pek çoğunda bu düşünce hâkimdir. Özellikle Abbasilerde çok meşhurdur. Çerkezlerin hâkim olduğu Memlukların son dönemlerinde de bu düşünceye uygun şekilde davranılmıştır. Bu siyaset, ülkenin umumi kötülükle dolmasına sebep olurken bu siyaseti yürüten devlet adamını da arzularına esir eder.

Kınalızâde'ye göre hükümdarların kendi toplumuna karşı tutumları, insanları yönlendirmede, bir amaç etrafında birleştirmede, gerekirse o ülke için canını vermek için kullanılabilir. Aynı şekilde hükümdarların kötü tutumları toplumu kötü yönde de etkileyebilir. Bu yüzden Kınalızâde, hükümdarların hareketlerinde çok dikkatli davranmalarını tavsiye etmiştir. Bir ülkenin toplu şekilde, aynı amaç etrafında birleşmesi ancak bu şekilde sağlanabilir. Hükümdarların kendi menfaatleri uğruna, yapması gereken görevlerini ihmal etmesi, amacından sapması ülkeyi felakete götüren en önemli sorundur.

“Halk genellikle devlet yöneticilerini örnek alır ve ona uyar. Bundan dolayı devlet adamının iyi veya kötü oluşu halkı etkiler. Halkın durumu idareci ve yöneticisinin davranış, yaşayış ve niyetine bağlıdır. Devlet ve hükümette devlet başkanlığı, Allah'ın bazı kullarına hediyesidir.” (İşçi, 1997: 269-270).

Kınalızâde, hükümdarların, ilahi kanunların takipçisi olarak ülke idaresini devam ettirmesini öğütlemiştir. Almış olduğu kararlar, yürürlüğe koymuş olduğu kanunlar, hep ilahi kanuna uygun olarak tasarlanmalıdır. Hükümdarların ilahi kanuna uyarak, iyi niyetleri ile beraber ve aynı zamanda yetenekleriyle birlikte, arzu edilen başarılı, erdemli olma seviyesine rahatlıkla ulaşabileceğinin altını çizer. “Kınalızâde erdemli ülkenin idarecisini “imâm-ı ber hak ve halife-i mutlak” olarak tanımlar. Dolayısıyla onun başında bulunduğu hükümet de imamet ve hilafettir” (Oktay, 1998: 373).

2.3.5. İbn-i Kemal’in Politika İle İlgili Görüşleri

“İbn-i Kemal’in önem verdiği konulardan birisi de, bu meselede, şüphesiz siyasettir. Zaten onun bu fevkalade katı ve mutaassıp tutumuna etki eden temel unsur Osmanlı devletinin takip ettiği Sünni siyasettir” (Hizmetli, 1986: 130). İbn-i Kemal, siyasetin dini kurallara uygun olarak ve sadece bu sebeple yapılmasını uygun görür. İbn-i Kemal, dini gerekçelere dayanmayan ve dünyevi amaçlarla yapılan siyasetin sıradan olduğunu düşünür. Kendisinin de devletin içinde görev yaptığı sırada bu ilkelere göre hareket edip, kararlar aldığı görülmüştür. Hükümdarın etkin ve başarılı bir siyaset yürütmesinde aldığı kararların ve koymuş olduğu kanunların dini kanunlarla aynı çizgide olup olmadığına bağlı olduğunu söylemiştir. Yöneticilerin kendi çıkarları, menfaatleri uğruna farklı siyasi uygulamalara yönelmesinin devletin felaketiyle sonuçlanacağını söylemiştir.

“İbn-i Kemal’e göre Osmanlı’nın güttüğü siyaset, devletin sınırlarını daima Batı’ya Bizans’a doğru genişletmeye çalışmak ve “Gazilerin ayağının bağı” olmadıkları sürece yani mecbur kalmadıkça Anadolu’daki Türk beyliklerine karşı savaşa girmek olmalıdır” (Turan, 1986: 145). “İbn-i Kemal, Yönetimde aristokrasiyi engelleyeceğinden dolayı devşirme sisteminin faydalarını savunur” (Kılıç, 1986: 157).

İbn-i Kemal, ülkenin kendi vatandaşları dışındaki kimselerin de, yönetime katılarak siyaset yapmasının, önemli ve devlet adına yararlı olduğunu düşünmüştür. İbn-i Kemal’e göre, ilahi güç ile yönetime gelen hükümdarlara, ülkedeki bütün

herkesin saygı göstermesi ve itaat etmesi gerektiğini düşünen İbn-i Kemal, isyan etmenin ve bu mevkiye göz dikmenin hiçbir faydası olmamıştır.

“İbn-i Kemal’e göre saltanat ve mevki Allah’ın takdiri ile olur; Allah vergisidir. II.Bâyezid’in vezirlerinin, yazdıkları mektupta şöyle denir: “Madem ki Hüdâvendigâr hayatta ola, kimseyi yerine padişah itmeye ol maslahat Hak Celle ve âlanun irâdesine ve meşiyetine mufavvaz ola” (Uğur, 1987: 77). Yani, İbn-i Kemal, saltanat makamına ilahi takdirle geldiğini, kimsenin bu makama gözünü dikmemesi gerektiğini, herkesin ilahi takdire itaat etmesi gerektiğini söylemiştir.

İbn-i Kemal, ordunun görevinin, ülkesini içerdeki ve dışarıdaki tehditlere karşı korumak ve bu uğurda gerekirse canını vermek olduğunu belirtmiştir. Ülkesi için ölen insanların, ne yüce bir konumda olduğunu vurgulayan İbn-i Kemal, bunun herkese nasip olmayacağını söylemiştir. Dünyevi işlerle çok zaman harcanmaması gerektiğini söyleyen İbn-i Kemal, asıl olanın daimi hayat için çalışmak ve bunun için çabalamak olduğunu aktarmıştır. İşte bu sebepten, devletin izleyeceği siyasetin, daimi hayatı kazanmaya yönelik olarak dini mümkün olduğunca yaymak olacağının altını çizmiştir. Bu siyaseti yürütmenin kolay olmadığını ve herkesin yapamayacağını söyleyen İbn-i Kemal, iyi bir yönetimi herkesin yapamayacağını, bazı liderlik özelliklerine sahip olunması gerektiğini söylemiştir.

Dünyaya bakış ve kader konusunda ise, âlem bir misafirhanedir. II.Bâyezid’in ölümü üzerine şunları söylüyor (Uğur, 1987: 78):

“Cümle halk ehl-i müsâfir-hânedur

Bir mukim âdem bulunmaz hayme-i eflâkde”

2.3.6. Gelibolulu Mustafa Ali’nin Politika İle İlgili Görüşleri

“Gelibolulu Mustafa Ali, iktisadi, içtimai ve siyasi değişim meselelerini ve kurumsal kargaşayı açık ve kapsamlı bir biçimde irdeleyen ilk Osmanlı siyasal yorumcusudur” (Ertaş, 2011: 131). Gelibolulu Mustafa Ali, devlet içinde birçok farklı kademede görevlerde bulunmuştur ve bu görevler sayesinde devlet hakkında çokça bilgi birikimi ve tecrübeye sahip olmuştur. Özellikle siyasi yönden kendini çok

iyi geliştiren Gelibolulu Mustafa Ali, bu konuda eserler yazmış ve yorumlamıştır. Hükümdarın arkasına ilahi gücü alması gerektiğini ve bu gücün gereklerini yerine getirmesini, toplumu yanına almasının kendi otoritesini güçlendireceğini, makamının ve otoritesinin gerekliliklerini yerine getirmesini gerektiğini, kendinden habersiz devlet içinde işler yapılmamasını, hükümdarın her olaydan haberdar olması gerektiğini söylemiştir.

Gelibolulu Mustafa Ali, yaşadığı dönemin sonlarına doğru, devletin genel durumunun kötüleşmeye başladığını hissetmiş, daha genç olduğu dönemle arasındaki farklılıkların, yöneticilerin davranışlarına, dini sorumluluklarını yerine getirmemelerine, sistemin doğru şekilde işlemediğine, mali yönden gerilemesine, toplum içindeki huzursuzluklardan kaynaklandığını söylemiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, kendi tavsiye etmiş olduğu kurallara uyulmamasının sonuçlarının devletin gerilemesine neden olduğunu belirtmiştir. “Gelibolulu Mustafa Ali, eserlerinin değişik bölümlerinde, sorunların nedeni olarak kâh bireyleri, kâh kamusal ve kişisel ahlaktaki çöküşü, Osmanlı sisteminin kusurlarını, tarih ve hukukun bilinmemesini ve ekonomik düzensizliği hedef almıştır” (Fleischer, 1996: 104).

Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre, hükümdarlar makamlarına, ilahi güç, halkın desteğini, liderlik vasıfları, kişisel özellikleri ve saltanat sayesinde o makama otururlar. Bunun böyle olduğundan habersiz olan insanlar, makam sevdası uğruna, hükümdara ve devlete karşı isyan içerisinde bulunurlar. Halka zulmedip onları sömüren bu insanların asıl amacı, kendi çıkarları düşünmektir. Sonuç olarak ilahi gücü ve halkın desteğini arkasına alamamış olan bu insanlar istediklerini alamazlar ve önceki durumlarından daha kötü duruma düşerler. Bu yüzden halkın, hükümdara ve devlete karşı itaat içinde olması, aksini aklından bile geçirmemesi gerekir.

Gelibolulu Mustafa Ali, “Kılıcının gücü ile kendisi kabul ettirmiş olan iktidar sahibi şerefli padişahlar “Allah katında güçlendirilmişler makamına yükselerek halkın kendilerine bağlılığını sağlarlar. Başkaldıranlarda bile halkı, kendilerine bağlayacak fazilet ve beğenilecek vasıflar aranır” (Şeker, 1997: 137). Gelibolulu Mustafa Ali, “Allah’ın kahhar sıfatı kendini göstererek, halkın ırz ve namusunu berbat eden bu saltanat davasına kalkışanların tahmin ettikleri ikbale

kavuşamadıklarını belirttikten sonra geçmiş devirlerde böylelerinin ortaya çıktığını belirtmiştir” (Şeker, 1997: 137).

Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre bir hükümdar, makamını kaybetmek istemiyorsa, halkına karşı iyi davranmalı, onları ezmemeli, kendisine saygı ve sevgi duyulmasını sağlamalıdır. Kendi memurlarına, ordusuna karşı ilgili olmayan, ekonomik yönden güçlü olmayan, makam ve mevkileri liyakate göre dağıtmayan, torpilin ve kayırmacılığın hüküm sürdüğü, hak etmeyen insanların devletin üst makamlarına geldiği, hükümdar ve devletler yıkılmaya mahkûm olurlar. Bu yüzden hükümdarların hak ve adaleti sağlaması, kanun ve nizamlara uygun davranması, davranılmasının sağlanması çok önemlidir. Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre, “bir padişahın mülk hazinesinin yıkılmasına meydan vermeyecek iki hazinesi vardır; bir elde sermaye olarak bulunan gümüş ve altın dolu hazinedir. Diğeri de, değeri bir ülke olan halktır. Asıl olan ikincidir çünkü bunlar her yıl birer hazine verir” (Şeker, 1997: 139).

2.4. GÜÇ

2.4.1. Niccolo Machiavelli’nin Güç İle İlgili Görüşleri

“Machiavelli, devleti kurmanın ve devam ettirmenin en önemli faktörlerinden birinin de ordu olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda orduyu gücün kaynağı olarak görmüş ve bu konu üzerinde fazlasıyla durmuştur” (Machiavelli, 1999: 51). Ayrıca Machiavelli, : “Her devletin temel kurumlarının varlığı, iyi kanunlara ve güçlü ordulara bağlıdır. Güçlü ordularınız olmadan iyi kanunlara sahip olamazsınız. Güçlü ordular neredeyse iyi kanunlar, önüne geçilmez bir şekilde onun peşinden gelir.” (Machiavelli, 1999: 79) demiştir.

Machiavelli, ayrıca: “İyi bir ordunun bulunduğu bir yerde mutlaka iyi bir devlet düzeninin bulunması gerekir ve böylesi bir yerde nadiren talihsizlik hüküm sürer” (Machiavelli, 2008: 38) demiştir. Aslında Machiavelli, “tiranlık ve despot bir yönetime karşıdır. Devletlerin temel yapı taşları olarak da orduyu ve buna bağlı olarak gelişen yasaları gösterir. Tavrını özellikle iyi ordulardan yana koyar, zira iyi

yasaların varlığı iyi orduların bulunmasına bağlıdır” (Machiavelli, 1998: 128). Diyerek orduların önemini belirtmiştir.

Machiavelli’ye göre, güçlü devletler yasalarla desteklenmişse ve düzenli bir orduya sahipse, daha istikrarlı olmuşlardır. Bu şekilde hem içerideki hem de dışarıdaki tehditlere karşı, caydırıcı güç olma özelliğini devam ettirmişlerdir. Bu yüzden hükümdarlar için güçlü bir orduya sahip olmak, hükümetin ve devletin otoritesinin sağlamlığı açısından son derece önemli olmuştur.

Machiavelli, “ordunun paralı veya yardımcı ordular (başka devletlerden sağlanan birlikler) veya hükümdarların kendi halk ordusu yahut bunların hepsinin bir karışımı olabileceğini söylemiştir” (Machiavelli, 1999: 79). Machiavelli, “tercihini halk ordularından yana kullanmıştır. “Paralı ve yardımcı ordular, bir yarar sağlamaz ve tehlikelidir demiştir. Bir hükümdar savunmasını paralı askerlere emanet ederse asla bir istikrar ve güvenlik sağlayamaz” (Machiavelli, 1999: 79-80), “Yardımcı birlikler paralı birliklere göre daha tehlikeli olduğundan askeri başarı istemeyen bir kişi, bu tip bir askeri güçten faydalanmalıdır. Yardımcı güçler ölümcüldür” (Machiavelli, 1999: 87) demiştir.

Machiavelli, bu konuda şöyle demiştir; “bugünkü İtalya’nın perişan durumu, uzun süreli paralı askerlere güvenmiş olmasında başka bir nedene dayanmamaktadır.” (Machiavelli, 1994: 63). “Başarılı bir yönetici, keskin siyasi bir yetiyle, düzensiz şehirleri ve prenslikleri yenmeye yetecek kuvvette askeri bir güç yaratmalı ve sonunda yeni bir kamu ruhu ve yurttaşlık sadakati geliştirmelidir” (Sabine, 1997: 15). Machiavelli, “ordusunu millileştirmek yoluyla Fransa’nın kazandığı üstünlüğü açıkça anlamıştır; dolayısıyla hiç usanmadan, bir devletin ilk gereksinim duyacağı şeyin, yurttaşlar ordusunu eğitmek ve donatmak olduğunu ısrarla belirtmiştir” (Sabine, 1997: 19-20). “Böyle bir kuvvetle yönetici iktidarını koruyabilir ve devletin sınırlarını genişletebilir, ancak elinde böyle bir kuvvet yoksa yurt içindeki çatışmanın ve komşu prenslerin tutkularının kurbanı olur” (Sabine, 1997: 20). Machiavelli’nin düşüncesine göre, “askerin kullanmış olduğu silahları da emanet olmamalıdır. Başkalarının silahı ya üstünüzden dökülür, ya ağır gelir, ya da sıkır” (Machiavelli, 1994: 71), diyerek ordunun bütünüyle milli olması gerektiğini vurgulamıştır. Machiavelli, ayrıca bu konuda şöyle demiştir:

“İtalya’nın askeri işleri yirmi beş yıldır, resmi yetkisi ve gücü olmayan; aksine paralı askerlik yapan insanların eline geçmiştir. Bu insanlar başından beri kendilerini silahlandırırken hükümdarları silahsızlandırmak suretiyle nüfuz elde etmeyi kendilerine hedef edindiler” (Machiavelli, 1998: 280).

Machiavelli, ordunun devlet içindeki önemine değinirken, bir taraftan da ordunun niteliğine dair açıklamalar yapmıştır. Machiavelli, ordular kurulurken, ülkenin kendi vatandaşlarından yararlanılmalı demiştir. Tarihten de örnekler veren Machiavelli, kendi ordusuna sahip olmayan devletlerin diğer devletlerin esiri olduğunu, bu durumun, ülkenin içinde de çeşitli karışıklıklara neden olabileceğini belirtmiştir. Yöneticilik vasıfları üstün olan hükümdarın ilk yapacağı işin kendi ordusunu oluşturmak olduğunu söyleyen Machiavelli, devletin gelişmesinin ve yayılımcı politika izlemesinin temelini de burada saklı olduğunu söylemiştir.

Machiavelli’nin savaşla ilgili görüşleri şöyledir:

“İyi silahlanmış ve cengâver bir halkı olan hükümdar, büyük ve tehlikeli bir savaşı kendi ülkesinde beklemekle ve düşmana karşı yürüyüşe geçmemekle her zaman en iyisini yapar. Ama silahsız bir halk ve savaşa müsait olmayan bir ülkeye hükmeden kişi savaşı mümkün olduğunca sınırından uzak tutmalıdır. Böylece bunların her biri kendilerini gereken usulde ve en iyi şekilde savunacaklardır” (Machiavelli, 1998: 257).

Ayrıca Machiavelli, savaş konusundaki düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır:

Tarihte bu konuda akılcı davrananlar ise Romalılardır. “Romalılar savaştan kaçınmak için işlerini sürüncemede bırakmadılar çünkü onlar biliyorlardı ki, savaş kaçınılmaz bir şeydir ve onu ertelemek başkalarının işine yarar” (Machiavelli, 1994: 23).

“Eğer ülkenin, devletin ve hükümdarın güvenliği için savaş gerekiyorsa savaşılmalıdır. Machiavelli’ye göre; savaştan kaçınmak için bir karışıklığın gelişmesine hiçbir zaman izin verilmez. Aslında savaş kaçınılmaz bir olgudur. Olsa olsa kendi aleyhinize erteleyebilirsiniz” (Machiavelli, 1994: 26).

Machiavelli, savaşın yapılması gerekliliğiyle ilgili olarak: “Bunları söylemekle insanların hiçbir zaman silahlara ve şiddete başvurmaması gerektiğini söylemek istemiyorum; ne var ki, bunlar sadece, tüm diğer araçlar bitip tükeninceye kadar son çare olarak akılda tutulmalıdır” (Machiavelli, 1998: 294).

Machiavelli, hükümdarın görevlerinden birinin de kendi sınırlarını koruması ve eğer mümkünse de genişletmesi olduğunu belirtmiştir. Bunu için de hükümdarın kendi ordusuna güvenmesi gerektiğini ifade etmiş ve hükümdarın ordusuna güvendiği kadarıyla saldırgan bir politika izleyebileceğini söylemiştir. Bunun aksine yeterince güvenmediği bir orduya sahipse, savaşmanın zarar verebileceğini söylemiş ve savaşa karşı olan düşüncesini açıklamıştır. Devletin elindeki imkânlarla göre strateji geliştirmesinin gerektiğini, hükümdarın savaş kararı alırken de maceradan uzak durmasını tavsiye etmiştir.

“Machiavelli’ye göre hükümdar askerlikle uğraşmalıdır. Askerlikle uğraşmayan ve eğlenmeyi seven hükümdarların devletlerini kaybettikleri görülür” (Machiavelli, 1994: 74). “Hükümdar halkını ve askerlerini memnun edecek bir siyaset izlemesi gerekir. Tarihe bakıldığında birçok devletin batma nedeni, halkını ve askerini memnun edememe nedeninden kaynaklanmaktadır” (Machiavelli, 1994: 94). Hükümdar bu konuda halk ile ordu arasında süreklilik sağlayacak bir denge kurmalı ve bunu yasalarla güçlendirerek güvence altına almalıdır. Hükümdarın böyle davranması hem kendi iktidarı açısından hem de ülkesi açısından yararlı olacaktır.

2.4.2. Jean Bodin’in Güç İle İlgili Görüşleri

Egemenliğin sadece iç mihraklara karşı değil, dış mihraklara karşı da en üstün otorite konumunda olduğunu belirtmiştir. Bodin, kendinden önceki dönemlerde kanunlar koymanın yerel kaynaklar tarafından yapıldığını ve gelenek, görenek, dini konulardan oluştuğunu, bu durumun ise yasamanın kurumsallaşmasını engellediği gibi egemenliğin paylaşılmasına da yol açtığını düşünmüştür. Bodin, ülkedeki bütün yetkilerin tek elde ve en yüksek otoritede toplanmasının, ayrıca ülkenin kargaşaya hatta iç savaşa sürüklenmesinin, önleminin tek seçeneğinin, monarşi tipi yönetim şeklinin uygulanması olduğunu savunmuştur.

Bodin, hâkimiyeti en üstün otorite olarak tanımlasa da ve hiçbir kimseye, zümreye veya kurum, kuruluşa hesap verme zorunluluğunun olmadığını söylese de, çağının gereklerine biraz da olsa ayak uydurmak mecburiyetinde kalmıştır. Çağının kanun yapıcıları kanun yaparken dini, gelenek, görenek veya kültürel olarak bazı

kıstasları göz önünde bulundurmak ve bunlara göre çapını belirlemek durumunda kalmışlardı. Bodin de, hâkimiyetin tanımını yaparken, bu zorunlulukları göz ardı etmemiştir. Fakat bunu yaparken de, hâkimiyet sahibinin, bu kurallara uyup uymadığını araştırarak bir yapıya da karşı çıkmıştır. Bodin, “egemenliğin, Tanrısal akla ya da doğal yasalara uygun olması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak egemeni Tanrısal akla ya da doğal yasalara uymaya zorlayan her hangi bir gücün varlığını, yani egemeni denetleyecek veya egemeni buna zorlayacak somut erkin varlığını kabul etmemektedir” (Aydınlı ve Ayhan, 2004: 75).

Bodin, ideal devlet yönetiminin, bütün hâkimiyeti yalnızca bir kişide toplayarak, bu gücün çerçevesini belirlemeye çalışmayacağını vurgulamıştır. Hâkimiyet sahibini sorgulayan, denetleyen, bir yapının olmaması gerektiğini belirtmiştir “Bodin, savaştan nefret eder çünkü savaş, ister maddi rahatlık, isterse ruhi yükselme temin eder sayılsın, insan beraberliklerinin asli amacı yıkıcı etkilerde bulunur. Savaşı sadece saldırıya karşılık vermede haklı görür” (Bütün, 2012: 118).

2.4.3. Thomas More’un Güç İle İlgili Görüşleri

More, ülke içindeki otoritelerin, yasaların da desteğini alarak halkın arasından seçimle işbaşına geldiklerini belirtmiştir. “Ütopya’da özel mülkiyet tamamen kaldırılmıştır çünkü bu ülkede tarlalar, evler, atölyeler ve kısaca yer altı ve yerüstü zenginliklerin tamamı devletindir. Bütün özel sözleşmeler ve paraya dayalı anlaşmalar kaldırılmış, yerine mal değişimi getirilmiştir” (İşçi, 2004: 215).

More, halk odaklı düzene sahip olan Ütopya’da, asayişin sağlanmasının çok da zor olmayacağını, kolayca anlaşılabilenliğini söylemiştir. “Ütopyalılar bir insanın, ya okuyamayacağı kadar çok, ya da anlayamayacağı kadar şaşkıncı ve karanlık yasalarla bağlanmasını, hak ve adalete aykırı bulurlar. Onun için yöneticiler, çok az sayıda olan yasaları ilkin iyice kavranmasına ayrıca özen gösterirler” (Avcı, 2006: 33). “Ağır suçlar genel olarak kölelik ile cezalandırılmaktadır. Ancak işlediği suçtan büyük pişmanlık gösterip, suç işlemenin üzüntüsünü duyup, cezasını da çekenler ya halkın ya da devlet başkanının isteğiyle affedilirler veya kölelik cezaları hafifletilir” (Yıldırım, 2009: 42).

Ütopya’da erkekler kadar kadınlarda savaşmasını öğrendikleri halde, savaşçılıklarıyla, (askeri zaferlerle) övünmezler. Onlar (Russell, 2000: 265):

1. İstila edildiği zaman kendi ülkelerini savunmak,
2. Bir bağdaşığın (müttefikin) ülkesini istiladan kurtarmak,
3. Bir ulusu, zulmeden bir tiranın elinden alıp özgürlüğe kavuşturmak amacıyla savaşmak zorunda kalır.

Ütopya’da insanlar barış yanlısı olup, savaşa karşı durmuşlar, zorunlu olmadıkça savaşmaya karar vermemişlerdir. Savaşmaya karar vermiş olduklarında ise kendi vatandaşları yerine, başka ülkelerden asker ithal etmişlerdir. “Onlar için en büyük düşman, nifak ve entrika yoluyla alt edilebilir. Onlar paranın açamayacağı kapı olmadığını bilirler. Eğer hedef seçtikleri bir ülkeyi bu yoldan yıkamazlarsa, o zaman düşmanları arasına nifak tohumları atarlar” (İşçi, 2004: 218). Savaşın bitmesinden sonra düşman ülkenin halkına karşı kin beslememişler ve onları affetmişlerdir çünkü savaşın, halkın kendi iradesiyle gerçekleşmediğini düşünmüşlerdir. Ütopya’lıların haklı nedenler dışında savaşa girmek gibi bir düşüncelerinin olmadığı, kendi ülkelerinde barış ve huzur içinde, bir hayat sürme istekleri olduğu, savaşa karşı olan görüşlerinden, açıkça anlaşılmiştir.

Ütopya’da bütün insanlar, cinsiyet ayrımı götmeksizin, savaşa karşı gerekli eğitimden geçirilmişlerdir. Bütün herkesin bu eğitimden geçirilmesinin yanında, savaşta istekli olması esas olmuştur. Zorunlu olarak, isteksizce insanların savaşmasının yarardan çok zarar vereceğine inanılmıştı. “Eğer yurtlarını korumak için savaşmaktan başka çare kalmazsa, o zaman Ütopya’lılar savaşırlar. Hem de kıyasıya savaşırlar. Savaştan, evlilerin eşsiz, çocukların babasız, arkadaşların tek başına dönmeleri, büyük ayıp sayılır” (Şan, 2010: 41).

2.4.4. Kınalızâde Ali Efendi’nin Güç İle İlgili Görüşleri

Kınalızâde, “sultanın saltanatını elde ediş tarzını sorgulamamasının sebeplerinden birisi de onların hâkimiyetini dine dayandırmasıdır. Kınalızâde, hâkim-i mâni olan padişahların ilahi güç ve sonsuz yardımıyla seçildiklerini belirterek

onların bu göreve getirilişini ilahi bir tayin olarak düşünür” (Oktay, 1998: 394-395). Hükümdarın, ölümünden sonra yerine geçecek olan varisinin, ordunun vasıtasıyla yerini aldığını ve ordunun sayesinde kendini güvene aldığını belirtmiştir. Hükümdarın otoritesinin sağlam olmasının, hükümdarın tavır, davranış ve erdemiyle de alakalı olduğunu, soydan gelme yetkinin yanında, hükümdarın da yetenekli olmasının, tahtını sağlamlaştırma, hükümdara yardım edeceğini söylemiştir.

Tecrübeli kimselerin görüşlerine göre devletin korunması ve devamı iki şarta bağlıdır (İşçi, 1997: 273):

- Devlet adamları arasındaki anlaşma
- Düşmanlar arasındaki anlaşmazlık

“Akıllı devlet adamı düşmanları arasına fikir ayrılıkları sokarak, onların bir araya gelmesini önler. Mesela: Aristo’nun büyük İskender’e tavsiyesi sonucunda İskender, İran hükümdarı Darius’un oğulları arasında fikir ayrılıkları meydana getirerek saltanatını sağlamlaştırmıştı” (İşçi, 1997: 273).

Kınalızâde’ye göre bir devletin başarılı olması için devletin içinde ve toplum arasında, uzlaşının sağlanmasının şart olduğunu, birbirleriyle uyumlu çalışan, hoşgörü sahibi insanların, devletin ve ülkenin gelişmesine de katkı sağlayacağını söylemiştir. Kınalızâde, devletin dış politikasından bahsederken de, ülkeye karşı düşmanca tavır sergileyen ülkelerin de iç huzurunun, uyumunun bozulmasının, çatışma ortamı sağlanmasının, faydalı olacağını söylemiş ve bunun için yöneticileri uyararak, bu şekilde stratejiler geliştirmelerini önermiştir. Ayrıca hükümdarların, içinde bulunduğu duruma göre, farklı söylemlerde bulunmamasını, zor durumlar içinde bulunsa dahi, sağlam bir duruş sergilemesini tavsiye etmiştir. Otoritenin kaynağı olan hükümdarın, gücünü bu şekilde kararlı yapısıyla kanıtlaması gerektiğini belirtmiştir.

“Devlet başkanının toplumda adalet ve itidali sağlaması onun adil olmasına adil olması da adaletin bazı şartlarını yerine getirmesine bağlıdır. Bu şartlar şunlardır” (Oktay, 1998: 402):

1. Şart; “devlet başkanının bütün halkını eşit tutmasıdır. Kınalızâde halkı âlemdeki dört unsura benzetir. İnsandaki unsurlar eşit olmayınca insanın mizacı

sahih olmaz. Bunun gibi toplumdaki bireyler eşit tutulmazsa âlemin mizacı sahih ve düzgün olmaz.”

2. Şart; “devlet başkanının toplumda eşitliliği sağladıktan sonra ülkeye genel olarak bakması ve insanlara kabiliyetlerine göre davranmasıdır. Bu sebeple devlet başkanı sahte âlimlerden uzak durup gerçek âlimlerle bir arada olmaya çalışmalıdır.”

3. Şart; “devlet başkanının hayır ve yardım konusunda herkesin istidadına ve hakkına uygun hareket etmesidir. Eksik vermek zulümdür. Fazla vermekte başkasına zulümdür. Mesela bazı ilim adamlarına akranlarından fazla makam ve mal verilse diğer âlimlere zulüm yapılmış olur.”

“Savaşa başlarken ihtiyatlı bir şekilde etrafı koruyarak ve Allah’a tevekkül ederek başlamalıdır. Askerleri arasında ayrılık varsa savaşa girmemelidir çünkü bu durumda iki düşman arasında kalmış gibi olur. Düşmanın saldırısı karşısında yenileceğini anlarsa barış istemelidir” (Oktay, 1998: 406).

Kınalızâde, hükümdarın düşmanları hakkında istihbari bilgileri elde etmesinin çok önemli olduğunu belirtmiştir. Kınalızâde ayrıca, hükümdarın bu bilgiler ışığında düşmanını değerlendirmesi gerektiğini, istihbarata karşı koyma tekniklerini de geliştirerek aynı hataya kendisinin düşmemesini, düşmanın kendisi hakkında bilgi edinmesini, engellemesi gerektiğini söylemiştir. Kınalızâde, hükümdarın, düşmanına karşı daima tedbirli olmasını, tedbirsiz halde yakalanmamasını, yalnızca zorunlu hallerde ve ilahi gerekçelerle savaşmasını tavsiye etmiştir. Bu yüzden hükümdarın, savaşa girmeye karar verirken, itidal ile davranmasının, kişisel hırslarının esiri olmamasının önemli olduğunu aktarmıştır.

“Kınalızâde, harpte hilenin caiz olduğuna işaret eder ve Türklerin “erliğin onda dokuzu hiledir” sözlerine yer verir. Hile ve tedbirle düşmanı yok etmek mümkünken savaşılmamalı, savaşı son çare olarak görmelidir. Harpte hile caiz, ancak zulüm caiz değildir” (Oktay, 1998: 407-408).

2.4.5. İbn-i Kemal'in Güç İle İlgili Görüşleri

İbn-i Kemal, “evrensel tarih içerisinde hem Türk’ün hem de O’nun kurduğu devletin cihan-şümül temellerini ortaya koymuş, bu devlette otoritenin kaynağını da tespit etmiştir. Osmanlı Sultanları Allah’ın lütfu ve yardımı ile bu vazifeyi almışlar. O’nun adına nizami kurup devam ettirmek için cihad yapmışlardır” (Baydemir, 2004: 52).

İbn-i Kemal, hükümdarların, ilahi yasalara uygun olarak yönetim sergilemek zorunda olduklarını, keyfi ve kendi menfaati uğruna bir yönetim sergilemesinin devletin çöküşünü hazırlayacağını vurgulamıştır. Ülkenin bütün fertlerinin de bu otoriteye karşı saygı duyması ve aykırı şekilde davranmaması gerektiğini söylemiştir. Eşitlik ve adaletin ülkedeki bütün vatandaşlara karşı uygulanması gerektiğini söyleyen İbn-i Kemal, kanunların önünde herkese aynı muamele yapılmasının önemini belirtmiştir. “İbn-i Kemal’e göre, askerinin görevi memleketi korumak ve gerekirse ölümlerin en güzeli ve en şerefli olan gazada (savaşta) ölmektir” (Uğur, 1987: 77).

Devlete veya hükümdara karşı düşmanca tavır ve davranışlar sergileyen insanların kim olursa olsun cezasız kalmaması gerektiğini, hükümdarların ülkelerini yönetirken dini kuralları uygulamasını, keyfi uygulamalara kalkışmaması gerektiğini aksi takdirde bunun ebedi hayatta cezasız kalmayacağını söyleyerek, hükümdarlara tavsiyede bulunmuştur.

Kemal Paşa-zâde’ye göre, “Osmanlı padişahları, bir Müslüman tebaanın padişahı olarak, İslam’ın bilhassa Ehl-i Sünnet akidesinin koruyucusudurlar. Osmanlı sınırları, Diyar-ı İslam sınırır, bu padişahlara karşı gelenler, velev ki aynı hanedandan olsun, düşman gibi muamele görürüler” (Uğur, 1987: 36-37).

2.4.6. Gelibolulu Mustafa Ali'nin Güç İle İlgili Görüşleri

“Bir ümmetin yöneticisi olan Osmanlı Sultanları, Allah’ın yeryüzündeki halifesi olduklarına ve kendilerine bu makamın Allah tarafından verildiğine inanırlardı. Onlar, İslam dinini hedefine ulaştırmayı büyük bir şeref bilerek ellerinden gelen her türlü çabayı göstermişlerdir” (Çerçi, 2000: 86). Gelibolulu

Mustafa Ali'ye göre, “padişahlık, ya babadan oğla intikal sureti ile olur, ya da kılıcının hakkı ile bu makama gelinir. Her iki halde de, padişah olanın Allah tarafından güçlendirilmiş olmaları gerekir” (Şeker, 1997: 136-137).

Gelibolulu Mustafa Ali, hükümdarların otoritesinin kaynağının ilahi güç olduğunu belirtmiş ve bu makama onun sayesinde geldiklerini söylemişti. Gelibolulu Mustafa Ali, hükümdarların, güçlerini buradan almış ve dinin kurallarını yerine getirmiş olduklarında, görevlerini en iyi şekilde yapmış olduklarını belirtmişti. İbn-i Kemal, hükümdarların, gücünün kaynağı ilahi olduğu için ne halkın ne de başka bir kimsenin bu makam sahibini sorgulamaya, meşru olup olmadığına karar vermeye yetkisinin bulunmadığını vurgulamıştır. O, hükümdarın otoritesine karşı yapılan her türlü hareketin ve davranışın cezasız bırakılmaması gerektiğini öğütlemiştir. Hükümdarın, halkına zulmeden, görevini kötüye kullanan, adaletsiz birisi olmadıktan sonra, herkesin ona itaat etmeye mecbur olduğunun altını çizmiştir.

Burada Gelibolulu Mustafa Ali'nin de, zamanın kuramsal siyasal havasıyla tam bir uyum içinde olduğu görülür. Evrensel olmayan hükümdarların iki türü vardır (Fleischer, 1996: 290-291):

1. Soydan gelme hükümdarlar, kalıtım ve soy temelinde belirli bir bölgede hüküm sürmeyi hak edenler.

2. İktidarı silah gücüyle ele geçiren ve hükümdarlık haklarının tek göstergesi başarıları olan, böylece Tanrı'dan yardım aldıkları ortaya koyulan kişiler. Bu tür hükümdarlara “sahib-i zuhur” denmektedir. Gelibolulu Mustafa Ali'nin bu terimi gerek burada, gerek başka bağlamlarda kullanımına bakıldığında, sahib-i zuhur deyiminin en tarafsız anlamıyla bir devlete ya da hanedana adını veren kişiyi belirttiği açıkça görülür.

Gelibolulu Mustafa Ali, hükümdarlardan, saltanat yardımıyla bu makama erişenlerin bulunduğu gibi, kendi marifetleri sayesinde de bu gücü elde edenler olduğunu söylemiştir. Kendi marifetleri ile bu güce ulaşanlara halk tarafından daha çok saygı duyulmuş ve bu kişilere ilahi gücün yardım ettiği düşünülmüştür. Gelibolulu Mustafa Ali, hangi yolla iktidara gelmiş olurlarsa olsunlar, hükümdarların ilahi kanunlara uygun olarak bir yönetim sergilemesinin zorunlu olduğunu, aksi halde onların, bu gücü zamanla kaybetmeye başlayacaklarını ve halkın desteğinin de azalmasıyla, tahtın sallanmasına neden olacaklarını vurgulamıştır.

Gelibolulu Mustafa Ali, devlet yöneticilerinin halkına örnek olabilecek davranışlar sergilemesini, adaleti sağlamasını, usulsüzlük oluşturabilecek olan durumlardan kaçınması gerektiğini söylemiştir. Devlet içinde hak etmediği halde niteliksiz kişilerin daha üst makamlara gelmesinin, devletin çöküşünü de hazırlayacağını belirtmiştir. Kanunlara ve nizamlara uygun hareket etmeyen devlet görevlileri ve hükümdarların da halkın eziyet çekmesine neden olacaklarını ve kendi menfaatleri uğruna halkı sömürdükleri için devlet düzeninin yıkılmasına sebebiyet vereceklerini vurgulamıştır. Bu düşünceleri Gelibolulu Mustafa Ali'nin kanunlara, adalete, hukuka ne kadar önem verdiği bir göstergesi olmuştur. Gelibolulu Mustafa Ali'nin, "Fatih Kanunnamesi'nden yararlanan ve geniş alıntılar yapan ilk Osmanlı vakayiname yazarı olması, hem bir bürokrat, hem de bir tarihçi olarak kanuna verdiği önemi gösterir. Gelibolulu Mustafa Ali adalet ve hukuku Osmanlı devletinin temelleri olarak görüyordu" (Fleischer, 1996: 182).

2.5. YÖNETİLEN

Söylemleri ve onun niteliklerini, sağlam şekilde saptamak için içinde üretildiği kültürün iyi öğrenilmesi ve o toplumun kültürel öğelerini değerlendirebilecek kadar ya içinde ya da civarında bulunulması gereklidir. Bu nedenle, bu yöntemde, kültürel ve toplumsal ayrıntıların bilinmesi ulaşılan sonuçlarının güvenilirliğinin yüksek olması açısından çok önemlidir (Gür, 2013: 195).

2.5.1. Niccolo Machiavelli'nin Yönetilen İle İlgili Görüşleri

Machiavelli, tanımlamış olduğu yönetim biçimlerinden biri olan cumhuriyet de, toplumun içinde yer alan farklı sınıflar olduğunu kabul ederek, bunlardan birinin asiller, diğerinin de toplumu oluşturan diğer insanlar olduğunu söylemiştir. Yasama, yürütme ve yargının görevlerini yerine getirmesinin yasal dayanağı olan kanunların oluşmasında ve gelişmesinde en büyük katkının sınıfsal farklılaşmadan kaynaklandığını açıklayarak, toplumun farklı sosyal sınıflardan oluşmasının, devlete olan pozitif etkisini göz ardı etmemiş ve desteklemiştir.

Machiavelli'ye göre: “Her cumhuriyette iki farklı grup vardır, bunlardan biri avam (aşağı tabaka) diğeri soylulardır (üst tabaka) ve özgürlüğe yönelmiş bütün yasa yapma faaliyetleri bu ikisi arasındaki çatışma sonucu ortaya çıkar” (Machiavelli, 2003: 113). Machiavelli, “bu iki sınıf arasındaki çatışmanın kamu yararına zarar vermeyeceğini, aksine kamunu yararına olacağını, tabakalar arası tartışmalardan iyi yasalar, iyi yasalardan, iyi eğitim ve oradan da erdem açığa çıkar” (Machiavelli, 2003: 114) diyerek sınıflar arası çatışmanın önemini vurgulamıştır.

Machiavelli, diğeri yönetim biçimlerini de gözlemleyerek, örneğin monarşi tarzı yönetim biçiminden yola çıkarak, hükümdar ile toplum arasındaki ilişkiden bahsetmiştir. Machiavelli, toplum ahlaki açıdan hükümdardan daha iyi olduğu gibi kritik noktalarda yapılan tercihlerde, hükümdardan daha mantıklı ve ileriye dönük tercihlerde bulunduğu vurgulamıştır. Machiavelli, tarihte yapmış olduğu gözlemler neticesinde, toplumun tercihlerinin genel itibariyle devletin ve milletin yararına olduğunu söylemiştir. Bu yüzden hükümdarlara seslenirken, karar alıcıların, önemli seçimler yapacağı zaman toplumun sesine kulak vermesini tavsiye etmiştir.

“İhtiyatlılık ve denge konusunda halk prensten daha dengeli, daha ihtiyatlı, daha akıllıdır diyeceğim. Halkın sesi, hakkın sesi sözü boşuna söylenmemiştir çünkü kamuoyunun geleceğini görme bakımından harika bir yeteneği vardır. Öyle ki, adeta gizli bir erdem sayesinde geleceğinin, mutluluk ya da kötülüğünü önceden sezer,” (Tuncay, 1969: 26) demiştir.

“Kötü bir ünü ve zararlı alışkanlıkları olan bir kimseyi, yüksek bir yere getirmenin iyi bir iş olduğuna halkı kimse ikna edemez, ama bir prensi bu konuda ikna etmek için binlerce kolay yol vardır” (Tuncay, 1969: 26). Machiavelli'ye göre, “prensler kurmakta, halk korumakta daha iyidir” (Tuncay, 1969: 27). Machiavelli'ye göre; “halkların ve hükümdarların bütün kusur ve görkemleri tartılacak olursa görülecektir ki, halk iyilik, şeref ve şan bakımından daha üstündür” (Tuncay, 1969: 27) demiştir. Ayrıca Machiavelli, “halkın zalimlikleri hükümdarlarınkinden daha az bencilcedir” (Tuncay, 1969: 28), diyerek tercihini halktan yana kullanmıştır.

Machiavelli, toplumun daha çok söz hakkının olduğu ülkelerde, toplumun çoğunlukla hükümdara göre daha mantıklı tercihler yapmış olduğunu belirtse de, bazen, yanılabilirdiğini söylemiştir. Toplumunu galeyana getirmek bu tip yönetimlerde

daha kolay olduğu gibi, aynı zamanda çoğunlukla, bunu yapanlar tarafından büyük riskler de taşır ve toplum, sonuç odaklı değerlendirme yaptığı için neticenin ne olduğu her zaman daha önemli olmuştur. Eğer bunun sonunda olumsuz neticelenen bir durum olduğunda, toplumun intikamı ağır olur ve sorumluların cezalandırılmasıyla sonuçlanabilir. “İyinin sahte görüntüsüne aldanan halk çoğu zaman felaketini ister ve büyük umutlarla ve abartılı vaatlerle kolayca yoldan çıkarılabilir” (Machiavelli, 1998: 183). Ayrıca Machiavelli, konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Halkının güç ve nüfuza sahip olduğu bir devleti yıkmak için o devleti cüretkâr teşebbüslere sokmaktan daha kolay bir yol yoktur; çünkü halkın söyleyecek sözü olduğu yerlerde bu tür girişimler daima tasvip görürler ve başka türlü düşünen buna karşı hiçbir zaman bir şey yapamaz” (Machiavelli, 1998: 186). “Bir domuz bir başka domuza acı çektirmez; bir geyik bir geyikle huzur içinde yaşar hep. İnsanı katleden yalnızca insandır, birbirini çarmıha geren ve derisini yüzen de” (Machiavelli, 2000: 47).

Machiavelli, topluluğun, halk olabilmesi için gerekli ve en önemli özelliklerden biri olan birlikte hareket edebilmenin, ancak toplumun başında, liderlik vasıflarına haiz bir yöneticiyle sağlanabileceğini söylemiştir. İyi bir yöneticiye sahip olmayan toplumlar, yeterli güce ulaşamadıkları gibi, dağılma tehlikesiyle de karşı karşıya kalmışlardır. Yönetime kendini en yakın hisseden ve buna en istekli olanlar o toplumun asilleri olmuşlardır. Bu nedenle Machiavelli, seçimini asillerden yana kullansa da, toplumun asillerden daha ahlaklı olduğu da göz ardı etmemiştir.

Machiavelli, toplumu oluşturan halkın başında bir önder bulunmasının gerekli olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Başında lideri olmayan ve zincirlerinden kurtulmuş bir halk bir yandan olabilecek en korkunç, diğer yandan ise olabilecek en zayıf şeydir” (Machiavelli, 1998: 197).

Machiavelli’ye göre: “Soyluların ve soylu olmayanların amaçları ele alınırsa, kuşkusuz, soyluların büyük bir hükmetme özlemi, soylu olmayanların ise buna büyükler kadar sahip çıkmayacakları için yalnızca hükmedilmeme ve dolayısıyla özgür yaşama isteği olduğu görülür” (Machiavelli, 1986: 55).

“Eğer geçmişe bakacak olursak, soyluların koruyuculuğu altındaki cumhuriyetlerin daha uzun yaşadığı hesaba katılırsa, yani sonuca bakarsak, tercih soylulardan yana olmalıdır. Ama nedeni ele alırsak, o zaman tercihimiz halktan yana olmalıdır” (Machiavelli, 1986: 55).

Machiavelli, insanların yozlaşmış olduğu toplumların, dış müdahale olmadan tekrardan eski haline dönmelerinin çok zor bir durum olduğunu belirtmiştir. Bu tip toplumlarda, yeniden yapılanmanın ancak hükümdarın tek yetkili olduğu yönetim biçimlerinde, iyi neticelerle sonuçlanabileceğini söylemiştir. Machiavelli, yasama, yürütme yargı gibi devletin asli organlarının hükümdarın elinde toplanmasının önemini vurgulamış olup, bunun yeniden yapılanma süreci için tek çare olduğunu belirtmiştir.

“Machiavelli’nin yaşadığı dönemde İtalyan toplumu ve siyaseti kurumsal çürümenin başlıca örneğini veriyordu” (Sabine, 1997: 7). “Yaşadığı dönem İtalya’sı kargaşa içerisindeydi. Zulüm ve cinayet hükümetin olağan araçlarıydı, iyi niyet ve doğruluk aydın kişilerin sözünü bile etmeyeceği çocuksu endişeler olmuştu. Bu devirde haklı olarak “Piçler ve Maceracılar” çağı denmiştir” (Sabine, 1997: 7-8). “Esasında Machiavelli, özel bir anlamda “başboş insanların” ve bireyin, içinde tek başına kaldığı, kendi bencilliğinin sağladığı dışında, hiçbir ilgi ve dürtüsünün olmadığı bir toplumun siyasi teorisyenidir” (Sabine, 1997: 8).

2.5.2. Jean Bodin’in Yönetilen İle İlgili Görüşleri

“Bodin, Politikler’in en ünlü kuramcısıdır ve Devlet Üzerine Altı Kitap’ta hoşnutluk ve güvenlik içinde bir yurttaşlığı mümkün kılan güçlü hükümete olan özlemini dile getirmiştir” (Ebenstein, 1996: 156-157). Bodin, toplumun mutlu, huzurlu, istikrarlı kendini güvende ve o topraklara ait hissetmesinin şartının, egemenlikten geçtiğini söylemiştir. Egemenliğin hüküm sürdüğü topraklarda toplum düzeninin, devlet tarafından sağlanacağını belirtmiştir. Toplum içinde sağlıklı bir yapı oluşturması görevini devlete vermiş olan Bodin, başlarda, toplumu oluşturan insanların cebirle birleştirilerek, belirli bir düzenin sağlanmış olduğunu, daha sonra ise devletin oluşumuyla, belirli yasalar etrafında daha hukuki bir yapının oluştuğunu

söylemiş ve bu yapının daha çok aile içinde oluşturulan yapıya olan benzerliğine dikkat çekmiştir. Bu yüzden toplumun çekirdeği olan aile, Bodin'in düşüncesinde ayrı bir öneme sahip olmuştur.

Bodin, toplum içindeki insanların arasındaki sınıfsal farklılaşmanın fazla olduğu zamanlarda, sınıflar arası çatışmanın yaşanacağını, bunun da ülke içindeki toplum huzurunu bozarak iç çatışmalara neden olabileceğini söylemiştir. Bodin, ayrıca ilahi kanunların varlığına karşı değildir ve hükümdarın, toplumun içinde kendiliğinden oluşan kültürel, ahlaki, geleneksel, dini kurallara da saygılı olmasını, içinde bulunduğu zamanın da bunu gerektirdiğini düşünmüştür. Fakat bu kanunlara hükümdarın, uyup uymadığının sorgulanmasını sağlayacak bir makama da karşı olmuştur.

Bodin, “doğa yasaının, tanrısal yasa, tanrısal düzen; eşitsizlikçi hiyerarşik bir düzen olduğunu söylemiştir. Bodin, Aristoteles'i izleyerek, devrimlerin nedenleri üzerinde durmuş ve bazılarının aşırı yoksul olmalarının devrimlerin baş nedeni olduğunu söylemiştir” (Şenel, 1996: 316-317).

Bodin, hükümdarın, ilahi kanunlar tarafından ve kendi tarafından yasaklanan davranışlarda bulunmamasının da çok önemli olduğunu belirtmiştir. Hükümdarın, halka karşı davranışlarında da dikkatli olmasını, haksız yere zorbalığa başvurmaması gerektiğini vurgulamıştır. Halkın hoşnut olmayacağı bir eylem yaparken de bunu sağlam temellere, yasalara dayandırmasının, tercih edilen bir yöntem olduğunu söylemiştir. Hükümdarın kendi halkına karşı haksız muamelelerde bulunmasının da halkı isyana teşvik edebileceğini, bunun da iktidarı tehdit edebileceği uyarısında bulunmuştur.

“Egemen meclislerin rızası olmadan zorla vergi toplayamaz, ağırlaştıramaz yahut “haklı sebep” göstermeksizin bir uyruğu mülkünden mahrum bırakamaz. Mülkiyete gelince, Bodin görev gereği olmaksızın mülkiyet hakkının ihlaliyle egemenin devletin asli amacını yıkacağını hisseder” (Ebenstein, 1996: 158-161).

Bodin, egemenliğin yalnızca ülkenin en üst seviyedeki yönetici tarafından kullanılmasının, aynı zamanda toplumun da yararına olan bir konu olacağını söylemiştir. Bodin, egemenliğin, toplumun, asillerin veya herhangi başka kişilerin ve

kurumların elinde pay edilirse, o zaman toplum içinde kargaşa çıkacağını belirtmiştir. Egemene sınırsız yetki veren Bodin, yalnızca ilahi kanunlara uyma konusunda ikazda bulunmuştur. Bunun nedeninin ise ilahi kanunların, egemenin koyduğu kanunlardan üstün olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Buna karşı hükümdarı ilahi kanuna uyup uymadığını araştıran herhangi bir unsur bulunmasını kabul etmemiştir. Bodin, ilahi kanunun da topluma karşı zulmetmemeyi ve haksız davranışlarda bulunmamayı istediğini, yoksa yönetimin monarşiden çok tiranlığa dönüşeceğini vurgulamıştır. Bodin, hükümdara, toplumla, asiller arasındaki görev paylaşımını dengeli bir şekilde yapmasını tavsiye etmiştir.

2.5.3. Thomas More'un Yönetilen İle İlgili Görüşleri

More, toplumun içindeki huzursuzlukların, çatışmanın, yoksulluğun önlenemesinin aynı zamanda ülkenin ekonomisiyle alakalı bir durum olduğunu söylemiştir. More, toplumu oluşturan insanlar üretime katkı sağlarsa, herkesin bir işi olursa, tarım, hayvancılık gibi iş kolları geliştirilirse, toplum içinde gelirin dengeli dağıtımını sağlarsa, sınıfsal farklılıklar azaltılırsa, ülkedeki suç oranının da azalacağını belirtmiştir. İnsanları topluma kazandırmanın, toplum açısından son derece faydalı olduğunu vurgulamıştır. Devletin yöneticilerinin ise bu dengeyi kurmasını, toplumun ihtiyaçlarını göz ardı etmemesini tavsiye etmiştir.

“Ütopyalılar her on yılda bir, numara çekerek, evlerini değiştirirler, başka bir eve taşınırlar. Bu kural, More'un insan denilen varlığın ruhbilimsel yapısını ne denli iyi bildiğini gösterir; çünkü ömür boyu aynı evde oturan bir kişinin, o evi artık kendi öz malı saymasından daha doğal bir şey olamaz” (Avcı, 2006: 30).

More, Ütopya'daki düzenin bütün ülkeleri kısıktırarak şekilde planlandığını, ülkede asla kıtlık yaşanmadığını, kimse kimsenin eşyasına, yiyeceğine göz dikmediğini, herkesin ihtiyacı kadar malzemeyi, erzakı temin ettiği bu yüzden israfa meydan verilmediğini söylemiştir. More, Ütopya'daki düzenin, insan anlayışı üzerine kurulu olduğunu, olaylara maddi yönden bakmayan, manevi yönü ağır basan düşüncelere sahip insanların bir araya gelmesinden, meydana gelen bir düzenden oluştuğunu belirtmiştir. Herkesin mutlu, mesut yaşadığı bu düzeni bozmaya da kimse

teşebbüs etmemiştir. Ütopya’da yöneticiler tarafından toplumun bütün ihtiyaçları göz önünde bulundurularak gerekli tedbirler alınmıştır.

“Her şey bol olduğu, herkes de yöneticilere güvendiği için, çarşıdan gerektiğinden fazla eşya almak, aklından bile geçmez bir Ütopya’lının. Yöneticilere güven duyarlar çünkü Ütopya’nın ekonomik düzeni akıllıca planlanmış; herkesin yiyeceği içeceği en ince hesaplarla belirlenmiştir” (Şan, 2010: 36). “Burada Platon’un devletinde olduğu gibi bireyin meslekler arasında geçiş sınırlaması yoktur. Bir başka meslek kolunda çalışma gayreti ve yeteneği olan bir kimseye bu konuda gereken kolaylık gösterilir. Hatta ikinci bir mesleği öğrenmesine yardımcı da olunur” (Yıldırım, 2009: 39).

“On altıncı yüzyıl İngiltere’inde varlıklı sınıflar, soylular, toprak sahipleri, din adamları, kadınların çoğu, yani toplam nüfusun yarısından fazlası tamamıyla aylak gezerken, Ütopya’da sağlık durumu engel olmadığı sürece, ister kadın, ister erkek olsun, her yetişkin kişi çalışmak zorundadır” (Şan, 2010: 37). “Ütopya’da başlıca meslekler, yapı ustalığı, marangozluk, demircilik, çömlekçilik ve dokumacılıktır. Kadınlarla erkeklerin tamamıyla eşit oldukları Ütopya’da, kadınlar da bu mesleklerden birinde çalışır. Daha az beden gücü gerektirdiği için, çoğu dokumacılığı seçer” (Avcı, 2006: 35-36).

Ütopya’da esas olan toplumun sosyal devlet olgusuyla, insanların huzurunu, güvenliğini sağlamak olduğundan, sağlık, eğitim, sosyal faaliyetler gibi konulara büyük önem verilmişti. Ütopya’da insanların kişisel ve zihinsel anlamda ilerlemesini sağlamak amacıyla yöneticiler tarafından desteklendiği, gerekli olan boş zamanın yaratıldığı, altyapının oluşturulduğu bir düzen vardır. İnsan odaklı yönetim sistemi sayesinde gelişmiş toplumlar oluşması sağlanmış ve diğer ülkelere örnek teşkil eden bir yönetim anlayışı geliştirilmiştir. Ütopya’da toplumun sosyal yapısının gelişmesi, siyasi açıdan gelişmesinden daha önemli bir hal almıştır.

“Ütopya’da toplum kurumlarının amacı her şeyden önce, halkın ve bireylerin ihtiyaçlarını gidermek, sonra herkese bedenini köleliğinden kurtulmak, düşüncesini özgürce işletmek, kafa yetilerini, bilimleri ve sanatlarla geliştirmek için mümkün olduğunca çok vakit bırakmaktır. Ütopyalılar için gerçek mutluluk işte bu düşünce gelişmesinin ta kendisidir (More, 1999: 121).”

“More’un en çok üzerinde durduğu ve en küçük ayrıntıyı gözden kaçırmadığı bölüm Ütopya’nın sosyoekonomik bölümüdür. Bunun nedeni, More’un toplumun mutluluğunun siyasal yapı değil, sosyoekonomik yapı tarafından belirlendiği inancında oluşudur” (Yıldırım, 2009: 39).

2.5.4. Kınalızâde Ali Efendi’nin Yönetilen İle İlgili Görüşleri

Kınalızâde “insanların bir arada yaşamasının en önemli sebebi olarak insanların birbirlerinin yardımına muhtaç olmasını verir. Ona göre insan sosyal bir varlıktır ve birlikte yaşamak zorundadır, Çünkü insan, hayatını sürdürebilmek için temel, bir takım şeylere muhtaçtır” (Oktay, 1998: 343).

Kınalızâde’ye göre insanlar bekalarını sağlamak için bir araya gelirler ve birbirlerine karşı bazı sorumlulukları ve görevleri vardır. İnsanlar bir araya geldiklerinde birbirlerinden etkilenirler. Toplumların oluşmasının en önemli nedeni insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Hatta Kınalızâde’ye göre sadece insanlar birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamaz aynı zamanda insan dışı varlıklar da insanların yararına kullanılmak için vardılar. Bu yüzden Kınalızâde toplumların oluşmasının ana nedeninin herkesin faydasına olabileceği düşüncesinden hareketle oluştuğunu söylemiştir.

Kınalızâde’ye göre, “devletin en önemli elemanı toplumdur. Tecrübeler göstermiştir ki bir devleti meydana getiren elemanlar yardımlaşma duygusu içinde iseler o devlet her türlü tehlikeden korunmuş demektir. Eğer devlet fertlerinde ayrılık duygusu bulunursa o devlet çabucak yıkılır” (İşçi, 1997: 273).

Kınalızâde ülkenin başarılı ve istikrarlı bir şekilde ilerleyebilmesi için ülkeyi oluşturan bütün unsurların uyum içinde birlikte hareket etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu uyumun sağlanabilmesinin en önemli şartı toplumu oluşturan insanların erdemli bir şekilde, iyi niyetli olarak devlet yararına çalışması ve birbirine kenetlenmiş insanların oluşturduğu bir toplumdur. Burada devletin görevi, toplum ruhunun oluşması, birlik ve beraberlik için gereken önlemlerin alınması, bu düzeni bozan insanların ayıklanarak gerekirse cezalandırılmalarıdır. Devlet ve toplum düzeni ancak bu şekilde sağlanır ve başarılı bir yönetim mümkün olabilir.

Kınalızâde'ye göre, “insan tabiatı huy hırsızıdır. Bizzat sabilik ve küçüklük çağında bu daha ileridir” (Kınalızâde, 1979: 64) Kınalızâde burada insanın yaşadığı toplumun önemini vurgulayarak toplumun, insanın yaşam biçimini, karakterini, ahlakını etkilediğini özellikle çocukluk yıllarında bunun etkisinin daha fazla olduğunu söyleyerek toplumun karakterinin insanların üzerindeki etkisinin çok fazla olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden iyi ve ahlaklı insanlar olmak için ahlaklı çevrelerde bulunmanın önemli olduğunu söyler. Ayrıca toplum hükümdarın davranışlarını da kendine örnek olarak alır ve onu taklit eder. Toplumun ahlaklı olmasını isteyen hükümdar yaptıklarıyla halkına iyi bir örnek olması gerekir.

Hükümdarların ve toplumun önderlerinin tavır ve davranışlarında dikkatli davranması gerektiğini söyleyen Kınalızâde, insanların gözlem yeteneğinin güçlü olduğunu ve bu davranışları çabucak özümseyebildiklerini söylemiştir. Ayrıca toplumların, insanları tesiri altına aldığını da söyleyen Kınalızâde, etrafında iyi insanlardan oluşan kesimlerin, iyi insan olmada avantaj oluşturduğunu söylemiştir. Hükümdarların, düzenli bir toplum oluşturmak için kendilerinin ve devlet görevlilerinin davranışlarının da örnek teşkil edecek şekilde olması gereklidir. Böylece, hayırlı işler yapan insanlar ve toplumlar oluşması için gerekli altyapı oluşturulmuş olur.

Kınalızâde'ye göre, “insanlar kâinatı meydana getiren dört eleman gibidir. Bunlar arasındaki eşitlik bozulunca dünya yok olur ve cemiyetin düzeni sağlanmaz. Bu elemanlar ateş, hava toprak ve sudan ibarettir. Cemiyeti de bir bedene benzetecek olursak onun esas elemanlarının da dört olduğunu görürüz.” Bu elemanlar (İşçi, 1997: 274) :

1. Meslekler: Ulema ve hukukçular, yazarlar ve iktisatçılar, doktorlar ve şairler, astronom, astrolog ve mühendisler.

Canlı hayatında su ne ise devlet hayatında da bu elemanlar odur. Aslında her canlı sudan yaratılmıştır.

2. Savaşçılar: Bunlar ülkenin iç ve dış güvenliğini sağlarlar. Savaşçı sınıfın devlet hayatında gereken ilgiyi görmemesi halinde huzur ve otorite bozulur. Buna bir örnek verecek olursak, insanda sıcaklık ve ateş ne ise devlet hayatında da savaşçılar odur.

3. Ticaretçiler: Cemiyet hayatının düzeni sağlamak için tüccar denen bir takım insanlar uzak mesafelerden aldıkları malları halkın hizmetine sunarlar. İnsan için hava ne ise devlet içinde tüccarlar o derecede hayati öneme sahiptir.

4. Ziraatla uğraşanlar (sanayiciler): Bunlar halkın her türlü ihtiyacını sağlarlar. Ondan dolayı diğer elemanların hepsinden önemlidirler. Tabiat ve insan hayatında toprak ne ise devlet hayatında sanayiciler odur.

Kınalızâde'ye göre, toplum içinde çeşitli meslek grupları bulunmaktadır. Bu meslek grupları toplumun temeli oluştururlar ve bunları dengede ve eşit tutmak toplumu dengede ve düzende tutmak demektir. Bu nedenle bu meslek grupları arasındaki ücret adaletinin sağlanması, toplum arasında kargaşanın engellenmesine yardımcı olur. Bu meslek grupları arasında, meslekler arası geçişin de engellenmesi oldukça önemlidir. Her meslek sahibi kendi mesleğini yapmalıdır, aksi takdirde toplum düzeni ve istikrarı bozulur. Başka mesleklere geçişin engellenmesi ve düzenin bozulmasının önlenmesi için herkesin maddi gelirlerinin adaletli ve yeterli olması oldukça önemlidir.

“Bu dört eleman arasındaki denge devlet hayatında hiçbir zaman bozulmamalıdır. Nasıl ki bedende bulunan organlardan birinin diğerleri üzerinde üstünlük sağlaması hastalığına sebep olursa, bu elemanlar arasındaki üstünlük de aynıdır” (İşçi, 1997: 275). Kınalızâde, “parayı toplumda adaleti sessizce sağlayan bir aracı olarak düşünmektedir çünkü halkın yaptığı alışverişten memnun olup hakkına razı olması para ile gerçekleşir. Dolayısıyla halkın arasında iktisadi sebeplerle tartışma ve kavga meydana gelmeyeceği için toplumda düzen ve ahenk oluşur” (Oktay, 2008: 109-110).

2.5.5. İbn-i Kemal'in Yönetilen İle İlgili Görüşleri

İbn-i Kemal'e göre, hükümdarların, toplumunu düşünmesi onların huzurunu, mutluluğunu ve güvenini sağlaması, haksız uygulamalardan kaçınması, onları ezmemesi gerekir. Toplumun da aynı şekilde hükümdarına ve devletine karşı itaat etmesi, onun vermiş olduğu görevleri yerine getirmesi çok önemlidir. Başarılı bir ülkenin toplumuyla ve devletinin uyumlu bir halde çalışması önemlidir. Hükümdarın toplumun güvenini sarsıcı davranışlarda bulunmaması, eşitlikten, adaletten, yasalara

uygun davranmaktan kaçınmaması, keyfi davranışlarda bulunmaması gerekir. Hükümdarın, toplumunu herkese karşı aynı çizgide durması ve eşit davranması çok önemlidir.

İbn-i Kemal, “verdiği fetvalarda, fertlerin topluma; yani halkın devletine bağlılığını ve sevgi ve sempatisini sağladığı gibi, idare edenlerin de halk için ve halkını düşündüğünü göstermiş ve böylece de yöneten ile yönetilen arasındaki dengeyi sağlamıştır” (Uğur, 1987: 121). İbn-i Kemal, “İnsanı, görünen bedeninden ayıran en önemli vasfı, Eneye sahip olmasıdır. O bu haliyle, ömrünün başlangıcından sonuna kadar baki kalır, değişmez. İnsanın bedeni ve onu oluşturan unsurlar değişmekle birlikte ego’da değişme olmaz” (Gölcük, 1986: 173).

İbn-i Kemal’e göre toplumun aydınlanması için ilim çok önemlidir ve ayrıca ilim insanlar içindeki yanlış bilinen konuların da açığa çıkarılması için eğitimin önemini vurgulamıştır. Özellikle de kendisi dini yönden ilim adamı olan İbn-i Kemal, dini yönden insanların aydınlanması için büyük çaba sarf etmiş ve bu konuda çok eserler vermiştir. Dini bilimler konusunda kendi döneminde otorite konumunda olan İbn-i Kemal, devlet görevini yürüttüğü sıralarda da tereddütte kalınan konularda danışmanlık yapmıştır. Eğitimin insanlar için çok önemli olduğunu düşünen İbn-i Kemal, toplumun cahil olduğu bir ülke, düşmanları tarafından rahatlıkla kontrol edilebilir ve ülkenin içinde karışıklıklar, isyanlar çıkarılabilir, bu nedenle devletin, toplumun eğitimi konusunda bir eğitim politikasının olmasının önemine değinir.

İbn-i Kemal, “doğruları açıklama, halkın gelenek ve örfündeki yanlış inanç ve düşünceleri düzeltme görevini de omuzlarında taşıyordu. Bu nedenle onun din ve fıkıh konuları ile insanların inançlarıyla ilgili bazı risaleler yazdığını da görmekteyiz” (Ubeydi, 1987: 267).

2.5.6. Gelibolulu Mustafa Ali’nin Yönetilen İle İlgili Görüşleri

Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre hükümdarların, topluma karşı iyi niyetli olup, onların sıkıntılarıyla alakadar olurlarsa, adaletli, doğru şekilde ve onlara eziyet etmeden davranırlarsa o zaman toplumun desteğini arkalarına alırlar ve bu şekilde kendi makamlarını garanti altına aldıkları gibi toplum tarafından saygı duyulan,

emirlerine harfiyen itaat edilen bir konuma ulaşırlar. Bu tarz hükümdarlar ile birlikte devlet ve toplum birlik, beraberlik içinde mutlu, huzurlu şekilde hayatlarını idame ettirirler. Başarılı hükümdarlar, toplumun önde gelen âlimlerine gereken saygıyı gösterip onların bilgilerinden yararlanırlar.

Gelibolulu Ali, “Bazı eserlerini halka yararlı olacağını düşünerek yazmıştır. Bunda çevresindeki insanların söyleşmelerinden, şakalaşmalarına kadar çeşitli söz ve davranışların etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Hatta yazarımız, bu eserin bir benzeri olmadığını da söylemiştir” (Şeker, 1997: 50-81).

Gelibolulu Mustafa Ali, yaşadığı dönemin ilk günleriyle, son günleri arasında sosyal ve toplumsal yönden analizler yapmış, toplumun gün geçtikçe gelenek, göreneklere, toplumsal kurallara olan sadakatin azaldığını, eski günlerde insanların daha duyarlı olduğundan bahsetmiştir. Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre, toplumun manevi yönden bu gerileyişi, devletin de etkilenmesine neden olmuş, toplumun ve devletin beraberce zayıflamasına zemin hazırlamıştır. Yine bu dönemlerde devletin içinde daha üst kademelere niteliksiz insanların atandığını, bunun da devlet için çok zararlı olduğunu söylemiştir.

“Gelibolulu Mustafa Ali, çok çeşitli kurumlar, toplumsal gruplar ve güncel sorunlar üzerinde odaklaşarak, toplumun bütün kesimlerini etkilediğini düşündüğü yaygın maddi ve manevi çöküşü incelemiştir” (Cornell, 1996: 195). “Gelibolulu Mustafa Ali, toplumların uyanık kalmasını sağlamak için geleceğe ışık tutan tarihi bilgiler okunmalı, büyük insanların yaşadıkları acılardan örnek alınmalıdır” (Çerçi, 2000: 47).

Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre, toplumun gelişimini sağlaması, devlet için faydalı bireylerin sayısının artırılması için eğitimin önemine dikkat çeken Gelibolulu Mustafa Ali, toplumda milli bilincin oluşması ve geçmiş tecrübelerden faydalanılması için insanların tarihini iyi şekilde bilmesinin önemli olduğunu söylemiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, toplumun önde gelen insanların devletle, toplum arasında köprü görevi görerek bütünleşmeyi ve birbirlerine olan güveni sağlayacağı için bu kimselerin öneminin büyük olduğunu söylemiştir. Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre bu kişiler, toplumun gelişmesine katkı sağladığı gibi aynı

zamanda devlet yöneticileri için de danışman olma özelliği taşırlar. Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre, “Hem devlet adamları, hem de halk, toplumda sözü geçen kimselerin kılavuzluğuna muhtaçtırlar. Bu kişiler kim olmalıdır? Osmanlı toplumunda bunların birincisi Şeyhul’l İslam’dır. İkincisi kazaskerlerdir. Üçüncüsü de; başkent kadısı ve Şeyhü’l-İslam’ın yardımcıları ve kadılardır” (Şeker, 1997: 87-89).

Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre, insanların buldukları makam ve mevkilerine uygun şekilde yaşamaları, davranmaları ve ona göre kılık kıyafetlere bürünmelerinin uygun olacağını, bunun belli bir düzenin, nizamın varlığının göstergesi olarak değerlendirmiştir. Kendi bulunduğu konumdan daha üst mevkilerde gözü bulunan insanları hoş karşılamayan Gelibolulu Mustafa Ali, bu şekilde davranmanın toplum içinde huzursuzluğa neden olabileceğini belirtmiştir. Toplum içindeki grupların arasındaki farklılıkların mümkün olduğu derecede az olması gerektiğine inanan Gelibolulu Mustafa Ali, bu sayede insanlar arasındaki ayrışmanın azalacağını düşünmüştür. Gelibolulu Mustafa Ali, “anlaşılacağı üzere her önüne gelenin istediği kıyafeti giymesine karşıdır. Mesela vezirler ve beyler, padişahlara özgü ağır ve pahalı kumaşlardan elbise yaptırıp giymemelidirler. Şayet böyle bir iş yapmışlarsa gıybeteye sebep olacaklarından suç işlemişlerdir” (Şeker, 1997: 112):

1. Sultanlar ve Şehzadeleri
2. Vezirler, Beyler ve Melikü’l-Ümeralar
3. Orta sınıf sayılan memleket ileri gelenleri ve askerler,
4. Çiftçiler, Tüccarlar ve Sanatkârlar.

“Böyle bir ayrıma gidişinin sebebini Gelibolulu Mustafa Ali, şöyle açıklamaktadır: Bu dört sınıfın işaretleri, üstlerine giydikleri kaftanları, atlarının koşumları, hatta silah ve hançerleri belirli özellikte olmalıdır” (Şeker, 1997: 113).

Gelibolulu Mustafa Ali, hükümdarların en önemli görevlerinden birinin de toplumun huzurunu, mutluluğunu, güvenini sağlamak olduğunu söylemiştir. Toplumun sorunlarıyla yüzleşmek ve onların çözemediklerini, çözüme kavuşturmak devletin yöneticilerinin görevidir. Hükümdarların danışmanlarının görevlerinin de çok önemli olduğunu düşünen Gelibolulu Mustafa Ali, bu danışmanların vasıfları

yüksek insanlardan seçmesinin önemine vurgu yapmıştır. Danışmanların, hükümdarı yanlış yönlendirmesinin, hükümdarın da hatası olduğunu söyleyen Gelibolulu Mustafa Ali, hükümdarın habersiz denetlemelerle toplumun ve diğer devlet görevlilerin durumunu kontrol etmesi gerektiğini söylemiştir.

“Gelibolulu Mustafa Ali, yaşamının son döneminde Osmanlı deneyiminin başarısızlığa uğradığını anlatmıştı. Beklenen iyileşme gerçekleşmemişti. Tıpkı kendi düzensiz meslek yaşamı ve sabırsız kişiliği gibi toplum da çöküşünün tohumlarını içinde taşıyordu” (Cornell, 1996: 282).

2.6. USUL

2.6.1. Niccolo Machiavelli'nin Usulü

Machiavelli'nin üslubunun, belirli bir sisteminin olmadığını, onun eylem adamının üslubuna sahip biri olduğunu Gramsci şöyle anlatır:

Machiavelli'nin usulü, klasik düşünürlerden farklı olarak, sistematik değil, onun tam aksi, bu bir icraata hazır adamın usulüdür; bu bir siyasi eylem usulüdür. Machiavelli'nin sürekli olarak gündeme getirdiği kanunlar, politik icraatla alakalıdır. Usulü, bilimsellikten uzak, uygulamaya dönük bir yaklaşımdır (Gramsci, 1975: 234-235).

Eserlerinden anlaşılacağı üzere Machiavelli, sonuca bağlı olarak bir şeyin başarılı olup olmadığına karar verir. Eğer olarak gerçekten başarılı olacağına inanan hükümdara, her şeyi yapma hakkı tanır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Machiavelli'nin tavsiyeleri icraata yönelik tavsiyelerdir. İcraata yönelik düşünceleri nedeniyle, hükümdarın otoriter olmasını ve herkesin ona koşulsuz olarak sadık kalmasını söylemiştir. Machiavelli gerek kariyer basamaklarını tırmanmak için gerekse de, yönetim anlayışı için otoriteye büyük önem vermiştir.

“Siz Papa Hazretleri benden özellikle atalarınızın neler yapmış olduklarını her türlü pohpohçuluktan uzak durarak yazmamı emretmişsiniz... Ancak ben Giovanni'nin iyilikseverliğini, Cosimo'nun bilgeliğini, Piero'nun merhametini ve Lorenzo'nun muhteşemliğini ve alçak gönüllüğünü

tanımlarken emirlerinizi çiğnemiş olma ihtimalinden dolayı büyük bir kaygı içerisindeyim” (Machiavelli, 2002: 4-6).

Machiavelli, uzun yıllar kamuda çalışmış ve belirli bir tecrübe ve bilgi birikimine sahip olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Bütün iktidar dönemlerinde de kendine uygun görevler verilmesini istemiştir. Yazmış olduğu eserlerde ise tarihsel olayları incelemiş belirli varsayımlar oluşturmuş buna rağmen düşünce altyapısını oluşturacak bir sistem geliştirememiştir. Bu yüzden önermeleri her zaman biraz eksik kalmış, direk sonuca odaklı başarı değerlendirmesini, sistematik kalıplara oturtamamış olmasına rağmen, kendi tecrübesi ve bilgi birikimine olan güveni, her zaman tam olmuştur.

Machiavelli, yılların vermiş olduğu tecrübe ve bilgi birikimini de göz önüne almış ve yüksek özgüven ile birlikte girişimci özellikler göstermiştir. Örnek vermek gerekirse, “Bunlardan ilki, yıllarca bu süreçte pek çok problemle uğraşarak son dönemlerdeki olaylar boyunca edindiği uzun deneyimlere vurgu yapar. İkincisi ise bu deneyimleri ve antik tarihi sürekli okuyarak devlet yöneticiliği hakkında elde ettiği teorik bilgisine işaret eder” (Machiavelli, 1999: 37). Machiavelli’nin “pratik tarih yaparken ve geçmişten taktik reçeteler çıkarmaya çalışırken oldukça yoksul sonuçlara ulaştığı” (Akal, 1998: 63) bir gerçektir.

Machiavelli, yapmış olduğu incelemelerde elde ettiği bulgularla birlikte, hükümdarlara karşı tavsiyelerde bulunmuştur bu tavsiyeler içinde bulunulan zamanda hemen kabul görecektürden tavsiyeler değildi: “Machiavelli’nin *Il Principe*’de öne sürdüğü argümanlar prenslere tavsiye verme geleneğinin hâkim olduğu 15. yy’daki prens yönetimine karşı radikal bir eleştiri oluşturmuştur” (Skinner, 2002: 51-73).

Machiavelli, bir ülkenin bütün imkânlarının, devletin güvenliğini sağlamak ve güçlenmesini yardım etmek için kullanılmasını tavsiye eder. Devleti oluşturan bütün kurumlar ve ülkeyi oluşturan bütün insanlar, ülkenin bütünlüğü ve devletin gücü ve güvenliği için kullanılan detaylardır. Bunu yerine getirecek olan ise yetenekli yöneticidir. Yönetici alacağı kararın gerekliyse eğer, ahlaki, hukuki, dini hiçbir değeri göz önünde bulundurmadan, yerinde ve zamanında uygulamakta profesyonelce davranmalıdır.

“Machiavelli’ye göre, insanoğlu genellikle nankör, değişken, ikiyüzlü, korkak ve çıkarlarını korumada pek atak bir yaratılıştadır” (Machiavelli, 1999: 100-104). “Ona göre insanın “değişmeyen, zaman ve mekâna göre farklılaşmayan bazı evrensel özellikleri” vardır” (Köker ve Ağaoğulları, 2004: 176). Machiavelli’ye göre, politik başarısızlıklar, elde bulunan şartlar veya talihin etkisinden daha fazla, insan yapısından kaynaklanır. İnsan, yapısı nedeniyle, azimli, tamahkâr ve kuşkucudur. “Özellikle şüphe hükümdarlarda bile o kadar doğaldır ki, zaferler kazanan, büyük fetihler yapan komutanlara bile şükran duymazlar, hatta itibarını zedeleyecek kadar sözler söylemekle yetinmeyip onları yok etmeyi planlar ya da yok ederler” (Machiavelli, 2008: 117-119). Machiavelli, insan doğasının genellikle haksızlığa ve kötülüğe meyilli olduğunu temel alarak, insanlara karşı çok merhametli olmamak gerektiğini belirtmiş ve bunun üzerine yöntemler geliştirmiştir.

“Machiavelli, insan tutkularının hep aynı olduğunu belirttikten sonra devletlerin, milletlerin de doğalarının hep aynı olduğunu belirtir” (Machiavelli, 2003: 517). Machiavelli, insan doğasını genelleyerek belli kalıplar içerisine sokmuş ve bu düşüncelerle belirli siyasi varsayımlara ulaşmaya çalışmıştır. Sadece insan ile sınırlı kalmayıp, tarihsel olayları da genel geçer ifadelerle birlikte kurallara oturtmuş ve yorumlamıştır. Machiavelli’ye göre insan, sadece kendi çıkarlarını düşünen bir varlıktır. Bu yüzden yöneticiler, insanların yapısını iyi bilmeli ve insanları yönetirken bunları göz önünde bulundurmalıdır.

Eğer zamanlar arasında bir kıyaslama yapılırsa, devletlerin, insanların tarih boyunca birbirlerine göre farklılıklar arz etmeyen davranışlar sergilediği belirlenebilir. Machiavelli’ye göre, tarihte yaşanmış olaylar, geleceğin de habercisi durumundadır. Bu nedenle tarihsel olayları analiz etmek önemli olmuştur; “tarihte yapılan, bu tür çalışmalar yönetenler tarafından ihmal edildiğinden ve okunan anlaşılmadığından, ya da anlaşıldığında uygulanmadığından, sonuçta benzer belalar sürekli yaşanır” (Machiavelli, 2003: 208).

Machiavelli, tarihte varlıklarını sürdürmüş olan devletleri ve yönetim şekillerini incelemiş, irdelemiş ve buradan belirli sonuçlar çıkararak döneminin devletlerine ve yöneticilerine tavsiyelerde bulunmuştur. Aynı zamanda hükümdarlara tavsiyelerde bulunurken, onların da geçmişi incelemesini ve kendi yönetimleri için

bazı dersler çıkarmalarını tavsiye etmiştir. Çünkü Machiavelli'ye göre yönetim şekillerinin çoğu, dönemsel olarak devletlerde bir döngü halinde uygulanır. Bu yüzden Machiavelli, tarihte kullanılmış ve sonuçları belli olan olayları gözlemlenmelerini önermiştir.

Machiavelli'nin tavsiyelerinin yarattığı sonuçlara bakıldığında, diğer düşünürler tarafın bazı eleştiriler aldığı da görülebilir. “Prusya kralı II. Friedrich veliaht iken Machiavelli'nin Hükümdar'ını çürütmek amacıyla yazdığı Anti-Machiavelli adlı denemesinde “insanlığı mahvetmek isteyen bir canavara karşı insanlığın savunmasını cesaretle ele alıyorum” (Friedrich II, 1993: 103) demiştir. Spinoza ise Machiavelli'nin yöntemlerini destekleyerek, hükümdar'ın tiranlardan ziyade halka hitap ettiğini şu şekilde ifade eder:

“Hâkimiyet isteği tarafından idare edilen tam yetkili prensin iktidarını kurmak ve sürdürmek için hangi araçları kullanması gerektiğini, Machiavelli çok yetkin geniş biçimde göstermiştir... Machiavelli, halkın, kendi esenliğini, Halkı gözetmekten ziyade ona tuzaklar kurma mecburiyetinde olan tek bir insana bırakmaktan ne denli kaçınmak zorunda olduğunu da göstermek istemiştir (Spinoza, 2007: 39-40).

Machiavelli'nin yöntem olarak tek önemsedığı konu başarıdır ve bir şeyin başarılı olup olmadığını, sonucuna bakarak değerlendirir. Hükümdara tavsiyelerde bulunurken de hükümdarın hem yetenekli hem de talihli olmasının yanında, kendisini başarıya ulaşmada her türlü yola başvurabileceğini söylemiştir. Hükümdarı kararlarını uygularken kimseye bağımlı olmadığını ve yönlendirilmeye ihtiyacının olmadığını vurgulayarak hükümdarın sonsuz yetki ile donatılmasını uygun görmüştür. Önemli olan devletin istikbalinin sağlıklı olması ve gelişerek genişlemesidir.

Machiavelli, hükümdarın görevini tamamlayabilmesi için yalnızca, hükümdarın özelliklerinin yetmediğini, aynı anda talihinin de yaver gitmesi gerektiğini söylemiştir. “Fortuna olmadan virtue olmadığı gibi virtue olmadan da Fortuna olmaz. Aralarındaki etkileşim, devlet adamının bilgeliğinden de, ister ahlaki ister başka türlü olsun bireyin mükemmelliğinden de ve uzman ehliyetinden de uzak, insan ile dünya arasındaki birlikte sağladıkları bir uyma işaret eder” (Hannah,2006: 188). Machiavelli, şansın, her daim yaşamı etkilediğini ama tümüyle

değiştirmedini de belirtmiştir. “Bununla birlikte, özgür irademizle hareket etmemiz, büsbütün yok olmadığına göre Talih’in eylemlerimizin yarısının efendisi olduğuna ama öbür yarısını ya da hemen hemen yarısını yönetmeyi bize bıraktığına inanıyorum” (Machiavelli, 1994: 136). “Sonuç olarak Talih değiştikçe insanlar da davranış tarzlarında inat etmeyip koşullara uyum sağlarlarsa mutlu olurlar, uyum bozulursa mutsuz olurlar “(Machiavelli, 1994: 138).

Machiavelli’ye göre, hükümdar görevini icra ederken, başarıya ulaşmak uğruna, başvurabileceği bütün yolları kullanmalıdır. Bu konuda da hiç kimseden çekinmemeli, bütün devletin sorumluluğun kendi üzerinde olduğunu aklına getirmelidir. Dolayısıyla kimseyi incitmek gibi düşünceleri olmamalıdır. Hükümdar, “bu tip yöntemleri kullanırken kafasını çalıştırmalı, yeri geldiğinde aslan gibi cesur tilki gibi kurnaz davranmalıdır. Prens çevresine ve halkına karşı kendisini tanıtırken ahlaklı, dindar, adaletli ve iyi bir insan olarak tanıtmalı “pis işleri” başkasının sırtına yüklemeli ve iyi işleri kendisi üstlenmelidir” (Machiavelli, 1994: 111).

2.6.2. Jean Bodin’in Usulü

“Fransa tarihinde Politikler, rekabet halindeki aşırı uçlar karşısında “Üçüncü Kuvvet” anlayışının ilk örgütlü ve bilinçli ifadesi oldular. II. Dünya savaşıdan sonra komünizm ve Gaullizm Fransa’yı iki uzlaşmaz kampa bölecek görünümdeyken,” (Ebenstein, 1996: 157). (ılımlı Katoliklerden, demokratik sosyalistlerden ve ruhban-aleyhtarı serbest teşebbüsçüler gibi heterojen unsurlardan oluşan) “Üçüncü Kuvvet” Politikler geleneğini temsil etti, oysa komünizm ve Gaullizm aşırı dini tefrikaların yirminci yüzyıl uzantıları rolünü oynadılar” (Ebenstein, 1996: 157).

Bodin, döneminin en ünlü siyasi düşünürlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Bodin’in eserlerini ve düşüncelerini incelediğimizde araştırmacı, entelektüel bir düşünce yapısına sahip olduğunu görebiliyoruz. Bodin, yaşadığı dönemde sadece siyasi eserler vermekle yetinmemiş aynı zamanda, ekonomi ve tarih alanlarıyla da ilgili olduğunu göstermiştir. Aslında bütün bu bilim dallarının birbirleriyle yakın ilişki içinde olduğunu düşünen Bodin, siyaset adamının yalnızca siyasi konularla değil, devletin işleyişini ilgilendiren, aslında siyasetin birer parçası olduğunu ve

tarihi bilmenin, geleceğe de farklı yönlerde bakmayı, bazı olaylarda ön almayı sağlayacağını düşünmüştür. Ayrıca devletin ekonomi politikasının da en az diğer konular kadar önemli olduğu vurgulamak istemiştir.

“Bodin, tarihin hem entelektüel, hem de pragmatik (sebeup-sonuç ilişkisi kuran) bir dal olduğunu, bu nedenle de ahlak ve politikada pragmatik değerler taşıyacağını, dikkatle incelediği zaman bazı ilkeler getirebileceğini savunmuştur” (Bütün, 2012: 113-115). “Ayrıca ortaçağın klasik tarih çağları taksimi anlayışını (Yahudilik, Grek, Roma, Hıristiyanlık Dönemleri) reddederek tarihi, bugün de kullanmakta olduğumuz üç döneme (Antikçağ, Ortaçağ, Yeniçağ) ayırmıştır” (Bütün, 2012: 113-115).

Bodin, devlet işlerinde, laiklikten yana olduğunu açıkça belli etmektedir. Buna karşı devletin, halkın ihtiyaçlarını göz ardı etmemesi ve halkın özgür iradesine mümkün olmadıkça karışmaması, hatta halkın ihtiyaçlarını karşılayacak önlemler alınması gerektiğini söylemiştir. Bodin'e göre, devlet yalnızca somut değerlere değil aynı zamanda manevi değerlere de önem verdiği takdirde halkı kazanır ve ancak o şekilde ülkedeki milli duyguların gelişmesine yardımcı olur. Devlet içinde keyfi uygulamaları sonlandırmak içinse, egemenliğin temelinin adil ve istikrarlı yasalardan oluşturulmasının, devlet içi düzenin sağlanmasında, önemli bir rol oynayacağını söylemiştir.

Bodin, aile içi yapılanmayı örnek alarak, bir devlet yapılanması oluşturmaya çalışmış ve buna en yakın yönetim şekli olan monarşiyi benimsemiştir. Aslında monarşik yönetimi benimsemesine rağmen, toplumla, hükümdar arasında bir kurul oluşturulmasına da sıcak bakmıştır, fakat bu kurul, egemenliği gölgelemeyecek şekilde teknik konularda danışmanlık yapmak üzere kurulmalıdır. Bodin'in düşüncelerine bakılırsa, merkezden, tek noktadan yönetimin, biraz daha ılımlaştırılmış şeklini desteklemiş olduğu görülmektedir.

Bodin, hükümdara seslenerek iktidarının sürekli ve istikralı bir şekilde sürdürebilmesi amacıyla bazı önerilerde bulunmuştur. Halkın içinde aşırı kutuplaşmaların, iç huzursuzluğa neden olabileceğini belirten Bodin, halk içinde dengenin sağlanması ve halkın ihtiyaçlarına duyarsız kalınmamasını önermiştir.

Ayrıca hükümdarın vaat etmiş olduğu şeyleri yerine getirmesinin de önemli olduğunu vurgulayan Bodin, insanların coğrafi koşullardan da etkilendiğini de söylemiştir. Hükümdarlar insanları yönetebilmek için özelliklerini iyi bilmelerinin kendilerine büyük avantajlar sunacağını da düşünmüştür.

Egemenliğin nasıl olması gerektiğine geniş yer ayıran Bodin, egemenliği bir devlet için en önemli etken olduğunu söylemiş, egemenliğin herhangi bir süreye tabii olmaması gerektiğini, herhangi bir makam tarafından teftiş yapılamayacağını, kendiliğinden bağımsız kararlar alma yetkisinin olması gerektiğini ve herhangi kısıtlamaya maruz kalamayacağını söylemiştir. Aksi takdirde egemenlikten bahsedilemezdi, bu konumda olan kişi, sadece yöneticilik görevini ifa edebilir. Monarşik yönetime sahip bir devlette en önemli otorite egemenliktir.

“Bodin, birçok yazarı egemen ile yöneticiyi birbirine karıştırdığı için sert bir dille eleştirmektedir. Ona göre süreyle kısıtlı olan ya da istendiği zaman geri alınabilen bir iktidar, egemenlik değil olsa olsa bir yetkidir. Bu yetkiyi kullanan kişi de egemen değil yalnızca yöneticidir “(Aydınlı ve Ayhan, 2004: 74). “Yöneticiden çok farklı olan egemen prens, egemenlik hakkını ömrü boyunca kullandıktan sonra tacıyla birlikte kendinden sonra gelene aktarır. Böylelikle monarşilerde egemenlik hiçbir kopukluk olmaksızın bir kişiden bir başka kişiye geçmiş olur” (Aydınlı ve Ayhan, 2004: 74).

2.6.3. Thomas More’un Usulü

More, yaşadığı dönemde yönetimle ilgili birtakım sorunları dile getirmişti. Ekonominin ve sosyal konuların göz ardı edildiği bu dönemde, insanlara değer verilmemiş, ihtiyaçlarını karşılamak için hiçbir çaba harcanmamıştır. Ülkenin bütün gelirleri sınıfsal farklılaşmanın en üst tabakasında bulunan insanlarda toplanıyordu. Yoksullaşan halk da, asayiş açısından sıkıntı yaratabilecek suç olaylarına karışmak zorunda kalıyordu. Bu tip insanları mahkûm etmek yerine, farklı uygulamalarla topluma kazandırılmasının gerektiğini söyleyen More, gelir dağılımının dengeli olmasının ve işsizliğin azaltılmasının da önemli etkenler olduğunu söylemiştir.

More, Ütopya’da ise insanlara verilen değeri açıkça göstermiştir. O çağlarda bize sosyal devlet olmanın örneklerini veren More, toplum içindeki eşitliğin ve adaletin sağlandığında, insanlardan nasıl daha çok verim alınabileceğini belirtmiştir. Toplumun gelişiminin sağlanması açısından da eğitimin önemi ve sürekli olarak yaşam boyunca devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca insanlarda eğitimin, toplum içinde uyumla yaşanması, yöneticilerine karşı olan düşüncelerinin bile kontrol altında tutulabileceği için, çok önemli olduğunu aktarmıştır.

“Ütopya, dönem olarak Rönesans dönemine ait olarak değerlendirilirken aynı zamanda ortaçağ düşünüş biçiminin ve ortaçağ geleneğinin etkisi altında yazılmıştır. Yunan düşüncesinin yeniden doğuşu ya da canlandırıldığı bu dönem, aynı zamanda hümanizma düşüncesinin etkili olduğu bir çağdır” (Öztürk, 2004: 101-102). “More, doğal erdemlerin doğal sürecinde gelişmesinin ve yaşanmasının sonucunda toplumun nasıl bir denge ve mutluluk yakalayabileceğini bize göstermeye çalışır” (Öztürk, 2004: 101-102).

Kendisinden önce yazılan eserleri de göz önünde bulunduran More, insanların bireysel mülkiyetine de karşı çıkmaktadır. More’a göre bütün her şey ülkenin ortak malıdır ve halka eşit olarak dağıtılmalıdır. Bütün vatandaşlar kendi çıkarlarına değil, toplumun ve ülkenin çıkarı için çalışmalı, çalışırken de huzuru, mutluluğu bulmalıdır. Devlet siyasi, ekonomik ve sosyal uygulamaları bir araya getirip uygun şekilde yönetebiliyorsa o zaman hayalî bir düşünceden söz edilebilir.

More’un bu düşüncelerinin ve Ütopya gibi bir ülkenin meydana gelmesi ve uygulanabilmesi düşsel olarak kulağa hoş gelse de gerçekte oldukça zor bir durumdur. More’un düşüncesi esas itibarıyla İngiltere’nin içinde bulunduğu durumun düzeltilmesiydi. Bu düzelmeye Ütopya’nın hükümdar için bir tavsiye niteliğinde olduğu düşünülebilir. En önemli eksik olarak gördüğü, devletin insana ve topluma karşı olan sorumlulukları yerine getirmemesiydi. Kendisi de devlet içinde önemli görevler yürüten More, yönetimle ilgili tespitlerini içeriden gözlem yapma şansına sahip olmuştur.

Thomas More, “Ütopya adlı eserinde, insanlara hayali bir dünyanın fantezilerini sunarak inancına tanıdığı vicdan özgürlüğünü, inancı dışındakilere

tanımaya hiçbir zaman yanaşmamıştır. İki bölümden oluşan bu eserin ikinci bölümü birinci bölümünden önce yazılır” (Aytaş, 2010: 140). More, “arzu ettiği kusursuz dünya düzenini ikinci bölümde anlattıktan sonra, birinci bölümde Avrupa’daki var olan durumu, ikinci bölümde idealleştirdiği düzenle karşılaştırır. Böylece, kendi savunduğu dünya düzeninin ne kadar mükemmel olduğunu kanıtlamak ister” (Aytaş, 2010: 140).

Ütopya dönemin adaletsizliklerine, haksızlıklarına, baskılarına ya da başka bir deyişle kurulu düzene düşünsel düzeyde bir başkaldırışı içerir. Ancak ütopycı eleştirici düzeyde kalmakla yetinmez, var olan toplumsal gerçeğe kökten karşıt olan bir toplum modelini düşler dünyasında kurar (Yıldırım, 2009: 34). “Böylece gerçekten hakaret eden ütopycı, ütopycası ile gerçek dışılığa ulaşır. Aslında bu gerçek dışılık, ütopycının en iyi, en mutlu saydığı düzenin düşünce dünyasında kurulması ve insanlığa bir umut ya da en azından bir dilek olarak sunulmasıdır” (Yıldırım, 2009: 34).

2.6.4. Kınalızâde Ali Efendi’nin Usulü

Kınalızâde, “Osmanlı İmparatorluğu’nun en kudretli, en uzun süre iktidarda kalan padişahı Kanuni Sultan Süleyman dönemine tanıklık etmiştir. Dolayısıyla, Kınalızâde, gücünün doruğunda olan ve dünyaya nizam verme, yani nizam-ı âlem iddiasındaki Osmanlı İmparatorluğunun ikliminde düşünmektedir” (Özdemir, 2012: 1995). Kınalızâde, “bir yandan Osmanlı Devleti’nin siyasal ve kurumsal büyümesini incelemiş, diğer yandan da ortaya ideal bir sosyal kimlikle birlikte kendi devrinde gördüğü sorunların sebeplerini de koymak ve bunların çözümü hususunda pratik bir kılavuz oluşturmak istemiştir” (Doğan, 2013: 205-206). “Böylelikle O, siyaset bakımından yaşadığı devirde Osmanlı Devleti’nin genel bir panoramasını çizme ve devletin içinde bulunduğu sorunlara çözüm getirme noktasında bir danışma kitabı meydana getirmek uğraşı içinde olmuştur” (Doğan, 2013: 205-206).

Kınalızâde’nin ilgi alanını daha çok siyasi konular olmakla birlikte, aynı zamanda insan ve toplumların sosyal ve kültürel yapılarını da incelemiş ve bu konularda da eserler vermiştir. Kınalızâde’nin eserleri genel olarak içinde bulunulan

durumları tespit edip gözlemleyerek, bunun çözümü için reçeteler hazırlayarak, tavsiye verme özelliklerine sahiptir. Düşünürler eserlerinde, içinde buldukları dönemdeki devletlerin durumlarından etkilenecek bunları eserlerine yansıtırlar. Kınalızâde'de Osmanlı'nın siyasi, kültürel ve sosyal yönden, o gün bulunduğu güç ve konumdan etkilenecek bunu eserlerinde belirtmiştir.

Kınalızâde, “devlet başkanını toplumda düzeni sağlayacak araçlardan biri olarak göstermiş, diğer iki araç olarak da ilahi kanunu ve parayı saymıştır. Kınalızâde, adaletin sağlanabilmesi için üç şartın yerine getirilmesi gerektiğini belirtmiştir” (Özdemir, 2012: 2004). Kınalızâde Ali Efendi, “ahlakını ortaya koyarken, ikna metodu yöntemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Kınalızâde Ahlâk-ı Alâî adlı kitabının ikinci cildinde aile ve devlet ahlakını anlatırken kendinden önceki ahlak ve siyaset kitaplarını iyi incelediği ve bunu iyi anlayıp uyarladığı bir gerçektir” (Çamcı, 2004: 63-64).

Kınalızâde, hükümdarların iyi bir yönetim sergileyebilmesi için maddi olanakların da yeterli seviyede olması önemlidir. Yeterli maddi kaynağa sahip olmayan hükümdarlar devletin idamesini sağlayamaz. Hükümdarlar halkın ve devletin idaresini istikrarlı ve başarılı bir şekilde sürdürebilmesi için hakkaniyetli bir yönetim sergilemesi çok önemlidir. Ayrıca hükümdarların ahlaki yönden de halkına örnek oluşturacak şekilde davranması gerekir.

Kınalızâde, “bunların dışında, Kur'an ve Hadisler gibi dini kaynaklarla, edebi ve tarihi kaynaklara başvurmuş, çok zengin bir bilgi birikimini eserine aktarmıştır. Bu açıdan Ahlâk-ı Alâî kendisinden önce yazılan kitaplarla kıyaslanmayacak kadar çok malzeme içermektedir” (Oktay, 2008: 106). Dolayısıyla Kınalızâde, “Ahlâk-ı Alâî'yi yazarken sadece Ahlâk-ı Nâsiri ve Ahlâk-ı Celâli'deki bilgilerle yetinmemiş, başka kaynaklara da başvurarak kendisine gelen birikimi eserine aktarmaya, seleflerinde eksik kaldığına inandığı yerleri tamamlamaya, çelişkili gibi görünen yerleri çözmeye çalışmıştır” (Oktay, 2008: 106).

Kınalızâde, “anlatmak istediği şeylerin daha iyi anlaşılabilmesi için o güne kadar rastlanmayan bir biçimde şekil çizme yoluna gitmiş, adaletin, hayatın diğer alanlarıyla nasıl sıkı bir bağ içinde olduğunu, adaletsiz hiçbir şeyin olmayacağını

göstermeye çalışırken bunu bir daire şeması ile anlatmıştır” (Oktay, 1998: 42). Düşünürümüz, “özellikle ilk başlarda, edebi gücünü ortaya koyacak ağır bir üslubu tercih etmiş, görüşlerini sık sık beyit, mesnevi, rubai, şiir adını verdiği manzumelerle özetlemiştir. Bu da metni anlamayı oldukça zorlaştırmakta ve eserin halktan çok seçkinler için yazıldığını hissettirmektedir” (Oktay, 1998: 42).

Kınalızâde, eserlerini oluştururken kendisinden önceki düşünürlerden alıntılar yapmıştır. Bu alıntılar sadece belirli kaynaklarla sınırlı kalmamış çok geniş bir yelpazede araştırmalarına devam etmiş ve kaynak çeşitliliği yönünden oldukça zengin eserler yazmıştır. Bu eserleri yazarken yapmış olduğu geniş araştırmalarda aklına tam olarak yatmayan yerleri ana kaynağına inerek derinlemesine inceleyip bir sonuca kavuşturmayı amaçlamıştır. Eserlerini genel olarak günlük kullanılan dili kullanmamış, daha yoğun bir anlatım tarzı benimsemiştir. Anlatımlarının kolay özümsemesi için benzetmeler kullanma yoluna gitmiştir.

Kınalızâde ayrıca, “Fen ve Hikmet alanında da önemli bir birikime sahipti. Felsefe bilimini incelemiş, incelerken de sapkın olan felsefi düşüncelere kapılmamıştır” (Ayni, 1939: 87). “En ünlü eseri olan Ahlâk-ı Alâi isimli eserinde, Aristo’nun Nicomachus ahlakını da içine almakta ve Kant’a gelinceye kadar filozofların çoğunluğu tarafından kabul edilmiş olan eudomenisme (mutluluk ahlakı) örnek olarak alınmıştır” (Ayni, 1939: 87). “İyi bir hatip ve müzakereci olan Kınalızâde’nin önemli özelliklerinden biri de, dikkatli ve titiz bir âlim olmasıdır. Çelişkili meseleleri çözümlenmekten ve açıklamaktan, meseleleri ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde incelemekten zevk aldığını Ahlâk-ı Alâi adlı eseri göstermektedir” (Oktay, 2008: 106).

Kınalızâde, çeşitli bilim dallarında da çalışmalar yapmış ve bu konularda da eserler vermiştir. Siyasi eserlerinde daha önceki düşünürlerin de yaptığı gibi yöneticilerin ve idarecilerin dini yönden sahip olması gereken özelliklerini sıralamış ve bunların bir yönetici için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Çünkü devlet için yönetici, en önemli araçtır ve o devlete uygun bir yönetici olmadığında, devleti ve ülkeyi felakete sürükler. Bu yüzden çoğu yönetim düşünürü, bu konuya özel önem vermiş, dini özellikleri yönünden yöneticilerin uygun olup olmadığını araştırmıştır. Kınalızâde de ayrıntılı bir şekilde inceleme yapan düşünürlerin başında gelmektedir.

Kınalızâde’de klasik İslam düşünürlerinin yaptığı gibi, hükümdarların özelliklerinin Kuran’da yazan özelliklerle karşılaştırıp, ayrıntılı şekilde açıklayarak, hükümdarın niteliklerinin uygun olup olmadığını araştırmıştır.

2.6.5 İbn-i Kemal’in Usulü

İbn-i Kemal, “bir tarihçi olarak hem bu ilmin resmen temelini atmış ve hem de kendisine has bir üslup getirerek, kendinden sonraki tarihçilere, birçok yönden örnek olmuştur” (Baydemir, 2004: 50-54). “Olayları anlatışı, sebep-netice bağı, şiir, ayet, hadis, darb-ı mesel ve hikmetli sözlerle bezemeye yer verilen kesin ve katı kararlar, ilmi ve dini ağırlığını koyma ona mahsus özelliklerdendir ve yer yer olayları eleştirmekten çekinmemiştir” (Baydemir, 2004: 50-54).

İbn-i Kemal, eserlerini yazarken, kendi alanı olan tarihle ilgili birçok kaynak taraması yapmasına rağmen bu kaynakları aynen almamış aynı zamanda düşüncelerini de eklemiştir. Devlet görevlisi olmasına rağmen yanlış ve eksik gördüğü konuları da, eserlerinde belirtmiş ve düzeltilmesi için tavsiyelerde bulunmuştur. İbn-i Kemal, özellikle uzmanlık alanı olan tarih ve tasavvuf konularında çokça eserler vermiş, kendinden sonraki düşünürlere de yön verme özelliğine sahip olmuştur. İbn-i Kemal, okuyucularını yanıltmamak için mümkün olduğunca doğruluğuna inandığı kaynakları kullanmaya özen göstermiştir.

İbn-i Kemal’in, “Gazali’ye göre, filozoflar karşısındaki tutumu daha yumuşak ve toleranslı davrandığı hususu aşikârdır. O, terminolojinin sebep olduğu bazı yanlış anlaşılmaları bir tarafa bırakarak, her filozofun ne demek istediğini araştırmanın ve böylece özü yakalamanın daha isabetli bir davranış olacağını savunur” (Kaya, 1986: 225).

İbn-i Kemal, sahip olduğu ilim seviyesinin yüksekliği nedeniyle, döneminin ileri görüşlü olan düşünürlerinden olmuştur. Araştırmalarında, gereksiz ve eksik gördüğü konularla fazla zaman kaybetmemiş, konunun bütünü göz önünde bulundurmaya özen göstermiştir. İbn-i Kemal’in çoğunlukla üzerinde araştırmalar yaptığı, eserler verdiği konular, tarih ve dini konularla ilgilidir. İbn-i Kemal’de uzmanı olmadığı konularla ilgilenmek yerine daha fazla ilim sahibi olduğu konulara

yönelerek daha doğru bilgiler aktarmaya çalışmıştır. Toplum arasında yanlış bilinen geçmişten itibaren hatalı ve eksik bilgileri düzelterek, doğru olanın öğrenilmesi için çaba göstermiştir.

İbn-i Kemal, “şahit olmadığı olaylar için itimat edilir kaynakları kullanmış fakat onları körü körüne taklit etmemiştir. İbn-i Kemal’de, Gazali ile felasife arasındaki tartışmanın büyük ölçüde üstüne çıkarak her iki grubu muhakeme etmeye çalışmak, haklarında karar vermek ister gibidir” (Baydemir, 2004: 50-54). İbn-i Kemal, “tenkitçi, ciddi ve güçlü bir eleştirel yaklaşıma sahip olduğu görülür. O, doğruluğuna kani olmadığı, isabetli görmediği her konuda inanç ve görüşlerini açıklamaktan, açık tartışmaya girmekten hiçbir zaman çekinmemiştir” (Baydemir, 2004: 50-54).

İbn-i Kemal’de “çoğunlukla ve ileri seviyede olmak üzere, felsefi bir tefekkürün varlığını müşahede ettiğimizi rahatlıkla ileri sürebiliriz. İbn-i Kemal, sistem kurucu, birlik ve tutarlılığı olan geniş kapsamlı evrensel bir dünya görüşü geliştirici bir düşünür olarak karşımıza çıkmamaktadır” (Arslan, 1982: 91). “İslam düşüncesinde ortaya atılmış, işlenmiş bir takım önemli kelâmı-felsefi meseleler, geliştirilmiş olan kavram ve çözümler üzerine kendi payına analitik eleştirisel ve akılcı bir düşünme faaliyetinin örneğini sergileyen bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır” (Arslan, 1982: 91).

İbn-i Kemal, bir tarihçi olarak, olaylara gerçekçi bir yaklaşım göstermiş ve tarihten ve başka yazarlardan elde etmiş olduğu bilgilere, kendi yorumlarını katarak farklı bir esere dönüştürmüştür. Bazı konulara takılıp kalmamış, olayların ana fikrini almaya çalışmıştır. Eserlerini, kendi yöntemlerini geliştirerek aktarmaya özen göstermiş, kendinden önceki düşünürlerden farklı olmak için değişik anlatım yolları keşfetmiştir. Bu yönleriyle tarih ve tasavvuf alanında kendine saygı duyulan ve otorite olarak kabul edilen bir konuma ulaşarak kendi tarihini yazmıştır.

İbn-i Kemal, “kendi şahsına münhasır bir yazardı. Daima kendine has üslubunu kullanır, başka yazarlara benzememeye çalışırdı. Onun için de onların kullandığı rakamları değil, ona yakın olanı kullanırdı. Başka yer ismi verir veya şahısların adını değil lakaplarını kullanırdı” (Baydemir, 2004: 51-52). “İbn-i

Kemal'in eserleri ise, ne İdrisi'nin ki gibi edebiyat yığındır. Ne Şükri'nin ki gibi bir coğrafya atlasıdır ve ne de bazı Osmanlı tarihleri gibi dini bir eserdir. O'nun eserleri adil bir devlet idaresinin kurulabilmesi için idarecilere yol gösteren bir tarihtir” (Baydemir, 2004: 51-52).

2.6.6 Gelibolulu Mustafa Ali'nin Usulü

Gelibolulu Mustafa Ali, “eserlerinde, daha çok insanın anlayabileceği ve halkın kullandığı günlük dili kullanma temayülü içine girmiş ancak, eski alışkanlığından tamamen vazgeçememiştir. Tabii ve sade ifadeyi kullandığı yerlerde gerçekten Türkçenin ince zevkini okuyuculara başarıyla vermektedir” (Çerçi, 2000: 53-54). “Gelibolulu Mustafa Ali, dil politikasını yalın yüzlü bir civana benzetmekte, kalemine her zaman hâkim olamadığını, yer yer süslü anlatımlara girdiğini ve sanat göstermekten kendini alamadığını söylemiştir” (Çerçi, 2000: 53-54).

“Gelibolulu Mustafa Ali, tarihinde sadece olaylardan gördüğünü aktarmış, fakat bir muhakeme yoluna başvurmamıştır. Gerçi şekil itibariyle düzenli olan *Künhü'l-Ahbâr*, olayların derinliğine inemeyişi sebebi ile yüzeyde kalmıştır” (Şeker, 1997: 27). Gelibolulu Mustafa Ali, “daha önceki tarihçilerden farklı yönleri olan bir eser ortaya koydu. Kendi ifadesiyle eserinin yenilikleri, her padişah devri sonunda devrin önde gelen şahıs kadrosunun biyografilerini vermesi ve meseleleri farklı yönlerden değerlendirerek en doğru rivayeti seçmesidir” (İsen, 1998: 24).

Gelibolulu Mustafa Ali, yaşadığı dönemde idari yönden tespit ettiği sıkıntıların, analizlerini ayrıntılı şekilde yapmış ve kendince çözüm önerileri getirmiş, bunu da eserlerine yansıtarak tavsiyeler verme yolunu seçmiştir. Kendinden önceki düşünürlerden alıntı yaparken veya çeşitli olayları aktarırken, ayrıntılara girmiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, kendinden önceki düşünürlerden yapmış olduğu alıntıları aynen kopyalamamış, yer yer yorumlarını katarak eserlerini zenginleştirmiş ve kendine göre bir tarz geliştirmiştir.

“Gelibolulu Mustafa Ali, olayları anlatırken son derece sade bir anlatım sergilemekte ancak şahıslardan ve daha çok şairlerden bahsederken oldukça ağır bir dil kullanmakta ve metni edebi sanatlarla süslemektedir” (Çerçi, 2000: 53-54).

“Divan katipliği görevinde uzun süre kalan ve divan edebiyatımızın tanınmış münşilerinden, yani nesir üstatlarından biri olan Gelibolulu Mustafa Ali, eserinde Arapça ve Farsçanın hakimiyeti altında seciler ve edebi sanatlara yer vermiştir” (Çerçi, 2000: 53-54).

“Gelibolulu Mustafa Ali, Nushat adlı eserinde, Osmanlı sisteminde reforma yönelik özgül tavsiyelerde bulunur. Gelibolulu Mustafa Ali hem kişiliği, hem de yapıtıyla birçok bakımdan seleflerinin çalışmalarını birleştiriyor ve geliştiriyordu” (Cornell, 1996: 103-104). Gelibolulu Mustafa Ali, “ekonomik, toplumsal ve siyasal değişim sorunlarını ve kurumsal kargaşayı açık ve kapsamlı olarak irdeleyen ilk Osmanlı siyasal yorumcusudur. Gelibolulu Mustafa Ali’yi siyasal reform edebiyatında nasihatname denen yeni bir türün öncü çalışması kabul etmek yerinde olur” (Cornell, 1996: 103-104).

Gelibolulu Mustafa Ali, tarihçi olarak kendisini dönemin önemli düşünürleri arasına sokmaya çalışmakla birlikte, aynı zamanda kendi tespit etmiş olduğu aksaklıkları eserlerinde kullanarak, giderilmesi için önerilerde bulunmuş, toplumun gelişmesi amacıyla da yararlı olmayı düşünmüştür. Gelibolulu Mustafa Ali, tarihçi olmasının da vermiş olduğu avantajla, tarihteki olayları araştırarak bazı varsayımlara ulaşmıştır. Bu varsayımlara, kendi yorumlarını da ekleyince, bilgi dağarcığını geliştirmiş ve kendi döneminin eksikliklerini daha iyi gözlemlemiştir.

Gelibolulu Mustafa Ali, “anlattığı olayları pekiştirmek üzere yer yer tarih vermektedir. Tarihler bazen anlatılan olayların hemen başında, bazen de yapılan fetihlerin sonunda Türkçe ve Arapça olarak ve hicri tarih esas alınarak verilmektedir” (Çerçi, 2000: 66-69). “Bazen olaylar uzun uzun anlatılmakta fakat tarih verilmemektedir. Gelibolulu Mustafa Ali, Kur’an-ı Kerime o derece hâkimdir ki bir olayı anlatırken, gerek gördüğü her yere uygun düşen bir ayet kullanır” (Çerçi, 2000: 69).

Gelibolulu Mustafa Ali, “Osmanlı İmparatorluğunu dünya tarihi, özellikle de İslam tarihi bağlamında ele almakla iki şey yaptı. Birincisi, kendi siyasal, dinsel ve edebi kültürünü ilerlemekte olan bir tarihsel sürecin parçası ve daha eski, daha saygın İslam geleneklerinin mirasçısı olarak yerleştirmeye çalıştı” (Cornell, 1996: 250).

İkincisi, “Gelibolulu Mustafa Ali, kendi uygarlığını o tarihsel sürecin egemen siyasal ve kültürel gelenekleriyle karşılaştırmalı olarak yargılamaya açtı. Geçmişe olduğu kadar yaşadığı güne de baktı, çağının gelişmelerini açıklayabilecek modelleri ve benzeşmeleri geçmişte aradı” (Cornell, 1996: 250).

Gelibolulu Mustafa Ali, çağının önemli düşünürleri arasında yer almasını sağlayan özelliklerinde biri de çok yönlü bir düşünür olmasıdır. Gelibolulu Mustafa Ali, sadece kendi uzmanlık alanlarındaki durumlarla ilgilenmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumun sosyal ve kültürel yapısıyla ilgilenmiş, tarihin ayrıntılarına girerek döneminin öne çıkan kişilerinin hayatlarından da bahsederek tarihi farklı yönleriyle de anlatmayı başarabilmiş ender tarihçilerden biri olmuştur. Gelibolulu Mustafa Ali, hayatının sonuna yaklaştıkça vermiş olduğu eserlerde belirli bir üslubunun ve sisteminin olduğu açıkça görülmektedir.

“Gelibolulu Mustafa Ali, Her Osmanlı padişahının dönemini ve saltanat tarzını eksiksiz yansıtabilmek için saltanat dönemlerinin sonuna o dönem siyaset ve kültürünün büyük kişiliklerinin sistematik yaşam öykülerini eklemiştir” (Cornell, 1996: 254). “Kuralına uygun bir tarih yapıtında böyle geniş biyografik malzemeye yer vermek, Osmanlı tarih yazımı çerçevesi içinde önemli bir yapısal yeniliktir” (Cornell, 1996: 254).

2.7. İNANÇ VE DEĞERLER

Dinin, hayati toplumsal özelliklerinde bir tanesi de, toplumda simgesel birliği sağlamasıdır. “Toplumun tüm bireyleri tarafından ortaklaşa yapılan dinsel ayin ve törenler, grup ruhunu geliştirerek, bireyler arasındaki toplumsal kaynaşmayı sağlar. Dinin bu açıdan öneminin farkında olan yönetici bunu yönetimin bir fonksiyonu olarak görmelidir. Böylece din, toplumdaki istikrarı ve toplumun devamını temin eder” (Keskin, 2004: 14).

2.7.1. Niccolo Machiavelli’nin İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri

Machiavelli’nin dine maneviyattan ziyade maddi açıdan bakmaktadır. Hükümdarın dini, politikalarını uygulayabilmek için topluma aşılacağı fikirler ve

amaçlarına ulaşmada kullanabileceği bir maşa olarak düşünmüştür ve hükümdarlara dine kendini fazla kaptırmamalarını, ancak topluma karşı da dini bütün bir insan gibi görünmesini tavsiye eder. İnsanların hiçbir şey yapmadan her şeyi Tanrı'dan beklemenin ne kadar yanlış bir davranış olacağına altını çizerken, tarihte bunu deneyenlerin de iyi bir sonuçla karşılaşmadıklarını ifade eder (Machiavelli, 1998).

“Machiavelli, dinin toplumu, siyasal ve askeri bir disiplin içine sokmak için araç olarak kullanılması gerektiğini vurgulamıştır” (Machiavelli, 1999: 192). “Sen dövüşsen de Tanrı'nın senin yerine dövüşeceği ve senin dua iskemlesi üstünde hiçbir şey yapmadan durabileceğin inancı çok krallıklar, çok devletler batırdı demiştir” (Machiavelli, 1998: 266).

Machiavelli, din adamlarını ve dini kurumların da gereksiz olduğunu düşünmüş, dinin, insanla Tanrı arasında olduğunu, herkesin kendi akli ve mantığı sayesinde, kendisi için uygun olan dini bulup onu doğru bir şekilde yaşabileceğini söylemiştir. Dini kurumların, insanları maddi düşüncelerden arındırarak maneviyata yönlendirdiğini, bunun da dünya işlerinin önemsiz olduğu algısı yaratarak, devletin gücünün ve ilerleyişinin zayıflamasına neden olduğunu söylemiştir. Diğer yandan da kendi menfaatlerini, dinin üstünde tutan din adamlarının, insanları kötü şekilde yönlendirdiğini, dine ve maneviyata eğilimli insanların bile dinden uzaklaşmasına sebebiyet verdiğiğine inanmıştır.

Machiavelli'nin, “Hıristiyanlıkla ve papalıkla ilgili düşünceleri pek olumlu değildir. Bireysel ahlakın fazlaca yüceltilmesi ve güce yeteri kadar önem vermemesinden dolayı dine karşı soğuk durmuştur. Daha çok insanların kendi özgür iradesiyle doğruyu ve yanlış bulabileceğini düşünmektedir” (Skinner, 2004: 94) demiştir. “Machiavelli'ye göre kilisenin İtalya'yı parçalanmış tutmasının sebebi ise ne bütün bir İtalya'yı ele geçirecek kadar güçlü olması ne de başka bir iktidarın İtalya'yı ele geçirmesine izin vermesidir” (Machiavelli, 2003: 144).

“Biz İtalyanlar, Roma kilisesi ve rahiplerine ilk olarak dinsizliğimiz ve kötülüğümüzü borçluyuz. Fakat onlara daha büyük bir borcumuz var, bu da onların yıkımımızın nedeni oluşlarıdır. İtalya'yı şimdiye kadar bölünmüş olarak tutan ve tutmakta olan kilisedir” (Machiavelli, 2003: 144-145).

Machiavelli, insanların dine olan bağılıkları ve inançlarının, toplum içinde edindikleri rolü de etkilediğini, insanların davranışlarını değiştirdiğini, hayat içinde girişimci olma, eylem insanı olma algısı hakkında, farklılıklar yarattığını düşünmüştür ve zamanın, insanların dine bakış açısını da değiştirdiğini, yaşadığı dönemde dinin, insanları daha mütevazı olmaya ittiğini, bunun da insanın gerçek gücünü görmesini engellediğini söyleyerek, geçmişte dinin insanları daha girişimci hale getirdiğini aktarmış ve bulunduğu dönemdeki din anlayışının, insanları kötü yönde etkilediğini söylemiştir.

“Eğer eski insanların neden çağdaş insanlara göre daha fazla özgürlük aşığı olduğu sorulursa, bu da bence bizim dinimiz ile onların dini, bizim eğitimimiz ile onların eğitimi arasındaki farklılıktır” (Machiavelli, 2003: 278). “Bizim dinimiz, hareket adamı olmaktan ziyade, alçak gönüllülüğü ve kendini küçümsemeyi yüceltti. En yüksek iyi olarak alçak gönüllülüğü ve dünyevi şeyleri küçümsemeyi belirledi. Oysa diğeri, büyüklük, güç ve insanları cesur yapan her şeyi en yüksek iyilik olarak tanımladı” (Machiavelli, 2003: 278).

Çoğunlukla dinin iyi olmayan yönlerinden bahseden Machiavelli, dinin yöneticiler tarafından iyi olarak kullanıldığında yöneticiye büyük bir güç katacağını, büyük kitleleri harekete geçirmek için çok önemli bir vasıta olarak kullanılabileceğini belirterek, dinin politika ile aynı cümle içinde olabileceğini söylemiştir. Tarihte bunun birçok örneği olduğunu belirten Machiavelli, dinsiz bir toplumun yöneticiler için büyük sorunlar oluşturabileceğini, devletin içinde de karışıklıklara neden olabileceğini vurgulamıştır.

Machiavelli, “Hıristiyanlığı ve kiliseyi sürekli eleştirirken diğer taraftan da dinin toplum üzerindeki olumlu etkilerini ve dinin doğru kullanıldığı zaman elde edilecek gücü de inkâr etmez ve destekler. Machiavelli, siyaset ile din ilişkisine farklı bir boyut getirmiştir” (Cassier,1984: 142-144). Machiavelli’nin amacı, “dini siyasetten dışlamak değildir. Dinin insanlar için önemli olduğunun farkında olduğundan dini siyasetin aracı olarak düşünmüştür. Halkın yönetime karşı itaat etmesini ve barışın istikrarın devamlılığını sağlamak için dini araç olarak kullanma niyetindedir” (Cassier,1984: 142-144). Machiavelli,“Nasıl dinin üzerine itinayla titrenmesi bir halkın büyüklüğünün sebebi ise, dinin aşağılanması da halkın

yozaşmasının, zayıf düşmesinin sebebidir” (Machiavelli, 2008: 69) demiştir. “Bu yüzden Machiavelli bu işi yaparken, hak ve adalet sorularına, din ya da ahlaka uygunluk düşüncelerine ancak başarıyla ilişkisi oranında, yer vermektedir” (Tuncay, 1986: 4).

“Din Machiavelli’nin dizgesinde bile zorunludur. Ama artık kendi başına bir erek değildir. Siyasal yöneticilerin elinde yalnızca bir araç haline gelmiştir. Dinin artık aşkın bir nesnelere düzeni ile hiçbir bağlantısı yoktur ve o tüm tinsel değerlerini yitirmiştir. Laikleşme süreci sonuna gelmiştir; çünkü laik devlet artık yalnız olgusal olarak değil, aynı zamanda hukuksal olarak da vardır ve kesin kuramsal meşruiyetine kavuşmuştur” (Cassier, 1984: 332).

Machiavelli, dinin gerekliliğine vurgu yaparken, başarının da anahtarlarından birisi olduğunu söylemiştir. Kurumsallaşmanın da önemine değinen Machiavelli, laik olarak kurulan cumhuriyetlerin de başarısını da göz ardı etmemiştir. Dinin kurumsallaşmış yapısıyla beraber, devleti daha da güçlendireceğini karakterli ve erdemli bir toplumun oluşmasına katkıda bulunacağını, toplumun birlik ve bütünlüğünü tamamlayacağına olan inancı tamdır. Bu yüzden Machiavelli, toplum için dinin önemini altını çizer ve yöneticiye de inançları olan biri gibi görünmesini, bunun, insan yönetiminde sağladığı kolaylığın azımsanmamasını söyler.

“Her şey düşünüldüğünde böylece şu sonuca varıyorum ki Numa tarafından getirilen din Roma’nın başarısının en önemli sebeplerinden birisiydi çünkü bu iyi kurumları gerekli kıldı, iyi kurumlar ise iyi talihe neden oldular. İyi talihten de mutlu sonuçlara varıldı ve dini ibadetlerin yerine getirilmesi, cumhuriyetlerde ihtişamın nedeni iken bunların ihmali ise onların yıkımının nedenidir... Çünkü prensler kısa ömürlü olduklarından, bir krallık kralını kaybettiğinde aynı zamanda prensinin bütün erdemini de kaybedebilir. Bu yüzden tek bir kralın virtusuna bağlı olan krallıklar uzun süre yaşayamazlar, çünkü onlar kral öldüğünde virtularını kaybederler ve bu nadiren halef tarafından yeniden canlandırılır” (Machiavelli, 2003: 141).

2.7.2. Jean Bodin’in İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri

“Din üzerine yazdığı “*Yedili Görüşme*” adlı kitabında dinler arasındaki hoşgörünün gerekli olduğunu ve bütün dindarların Tanrıya inanmakta birleşmeleri ihtiyacını gerekçe göstererek, dinlerin özde aynı olduğunu tezini ortaya koymaya çalıştı. Bu görüş, düşünce tarihinde deizm olarak bilinir” (İşçi, 2004: 220). “Deizm,

bu dini anlayışla, bilimsel ilerlemeler sonucunda, kapitalist ekonominin gelişmesine paralel olarak laik burjuva kültürü doğunca, dine karşı gizli tavır taşıyanların sığınma limanı olmuştur. Bodin, bunlar arasında yer almasına rağmen astroloji ve büyücülüğe inanmaktadır” (İşçi, 2004: 220).

Bodin’in din üzerine yazmış olduğu eserlerine bakılırsa, herhangi bir inanca bağlı olmadığı anlaşılmıştır. Kendisinin de öncülük ettiği düşünce grubunun dine saygı duyulmasını benimsediği halde, asıl dertlerinin mutlak monarşiyi desteklemek, halkın hükümdarın boyunduruğu altına girmesi, itaat etmesi ve herhangi bir isyan çıkmadan toplum düzenin sağlanmasına yönelik inançlarıdır. Bodin’in düşüncesi genel olarak laik bir devlet yapısı oluşturulması ve insanların dinsel farklılaşmayı bırakarak ortak bir din düşüncesi altında toplanılmasıdır.

“Bodin, dinler üzerine yazdığı “*Yedili Görüşme*” adlı kitabında bir Müslüman’ı, bir Lutherci’yi, bir Yahudi’yi, bir Zwingli taraftarını, bir de Epiktetosçu’yu konuşturur. “Bütün dinlerin özünün aynı olduğu sonucuna vararak, , “deist”in görüşlerine eğilim gösterdiğine bakılırsa aslında dine karşıdır” (Bütün, 2012: 118-119). “Dini görüşleri o kadar belirsizdi ki kimse onun Katolik veya Protestan olduğunu bilmiyor, bazıları ise onun Yahudi veya imansız olduğunu düşünüyordu. Bodin ise aslında siyasi alanı dini nüfuzdan kurtarmaya çalışıyordu çünkü dinler Bodin’e göre bölünme ve çatışmanın kaynağıdır” (Bütün, 2012: 118-119).

Bodin, dine siyasi açıdan bakarak, egemenin otoritesinin ilahi güce dayandığını belirtmek ve hükümdarın halkına karşı yapacağı haksız uygulamaları engellemek maksadıyla dine karşı saygı duyulmasının yerinde olacağını söylemiştir. Halk tarafından isyanı engellemek ve iç çatışmalara meydan vermemek için otoriteyi dini gerekçelerle açıklamaya çalışmıştır. Dini farklıların ise toplum içinde huzursuzluğa neden olduğunu düşünmüştür. Devlet işleri içinde dinin olmasına karşı olduğunu, laiklikle ilgili söylemlerinden de açıkça anlıyoruz.

Bodin, hükümdarların doğanın kanunlarına karşı gelmesi veya onu göz önünde bulundurmamasının, halkın nazarında hoş görülmeceğini söylerken, aynı zamanda hükümdarın bu hareketlerinden dolayı hiç kimse tarafından da teftiş

edilemeyeceğini söylemiştir. Hükümdarın halkın inançlarına saygı göstermesi, halkı galeyana sürüklenmemesi için halkına iyi davranması gibi nasihatleri, dini, siyasi amaçlar uğruna feda etmesi, dine bakışını açıkça göstermektedir. Ayrıca dinin monarşik düzene çanak tuttuğunu düşünen Bodin, ilahi güç tarafından hükümdara verilen yetkinin sırasıyla en alttaki vatandaşa kadar intikal etmesi, belirli bir silsile olmasının bunun bir kanıtı olduğunu söylemiştir.

“Egemenlik devlette dini mücadelelerden kurtulma ve çeşitli mezhepler arasındaki çatışmaları, aynı zamanda bu mezheplere hoşgörü göstererek aşma imkânı sağlar. Buna rağmen Bodin, siyaset bağlamında Tanrısızlıktan da uzak durur” (Bütün, 2012: 118-119). “İktidarın ilahi kaynağı konusunda geleneksel Hıristiyan öğretisiyle uyum içinde olan Bodin, Eğer Bodin dinde krallığın temelini görüyorsa bu yalnızca dinin hükümdarı adaletsizliğe düşmekten alıkoyabileceği ve diğer yandan da dinin, hükümdarın iktidarına süreklilik sağladığı içindir” (Bütün, 2012: 118-119).

Bodin, ülkelerdeki egemenliğin genellikle hükümdarlar ve dini kurumlar arasında bir güç mücadelesi haline dönüştüğünü, bunun da ülkede karışıklık ve ayaklanmalara neden olduğunu düşünmüştür. Dini kurumların devletin işine karışmamasını tavsiye ederken, hükümdarların da halkın inançlarına karşı saygılı davranmasını öğütlemiştir. Devlet düzeninin olduğu ülkelerde devrimlerin de önüne geçilebileceğini düşünen Bodin, yaşadığı dönemdeki kargaşaların, savaşların bu yüzden meydana geldiğini söylemiştir. Kendi tahtını sağlama almak isteyen hükümdara da halkına zulmetmemesi gerektiğini, hak ve özgürlüklerine hoşgörülü olmasını tavsiye etmiştir.

2.7.3. Thomas More’un İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri

More’a göre, “Ütopya’yı kuran Kral Ütopus, adaya ilk ayak bastığı sırada halk, din ayrılıkları yüzünden birbirine girmekteymiş. Akıllı Ütopus’un ilk işi, baskı yapmamak ve ülkede ikilik yaratmamak koşuluyla, her Ütopyalının istediği dine tapmakta özgürlüğünü yasalaştırmak olmuş” (Şan, 2010: 41-42). “Belki de Tanrı, kullarının ayrı ayrı dinlere inanmasını ister diye düşünen Ütopus, bu yasa sayesinde

yalnız kavgalarla kinlerin ortadan kalkacağını değil, dinsel duyguların daha sağlıklı bir biçimde gelişebileceğini ummaktaymış” (Şan, 2010: 41-42).

Ütopya’da herkes kendi inancına göre yaşamakta serbesttir ve kimse inancından dolayı yargılanamaz, dışlanamaz. Dini çeşitliliğin toplum için faydalı olduğuna inanırlar ve insanlara zorla bir dinin kabul ettirilmesine karşı çıkarlar. Herkes kendi inancını afişe etmeden yaşayabilir ve herkes buna saygı duymalıdır diye düşünürler. Genel olarak Ütopyalılar akla bilime göre inancını yaşamaya çalışırlar, batıl inançlara karşıdır. Tabiatın onlar için her şeyi sağladığına ve tabiatın kutsal olduğuna inanırlar ve yaşayışlarını tabiatın mantığıyla beraber sürdürmeye niyetlidirler.

“Ütopya’da dinin en ilginç yanı, adanın en eski yasalarından biri olan “kimse dininden ötürü kötülenemez” yasasının tam anlamıyla uygulanmasıdır. Herkes, inandığı din uğruna, barışsever yöntemlerle propaganda yapmakta özgürdür” (Avcı, 2006: 42). “Ama başka bir dinden olanlara baskı yapmaya ya da küfretmeye kalkanlar, kıyasıyla cezalandırılıp, Ütopya’dan sürülür ya da köle durumuna düşer çünkü Ütopyalılara göre, bir insanın kendi dinsel inançlarını başkalarına zorla benimsetmeye yeltenmesi, çirkin bir zorbalıktan başka bir şey değildir” (Avcı, 2006: 42).

Ütopya’da herkes bir diğerrinin inancını mantıklı bulmuyorsa bile saygı göstermeli, ona inancından dolayı kötü ve yanlış yaptırımlarda bulunmamalıdır. Başkasının inancına karşı suç teşkil edebilecek şekilde davrananlar yasalara uygun olarak cezalandırılırlar. Doğru olduğuna inanılan dinin sonunda kazanacağını ve herkes tarafından kabul edileceğini düşündükleri için dini yönden insanları inançlarını yaşamaları amacıyla serbest bırakmışlardır. Zaten insan refahının ön planda tutulduğu bu ülkede, dini zorlamalar kabul edilemezdi.

“Ütopya’lıların asıl inandıkları güç, her şeyin başı bildikleri Yüce Doğa’dır. Doğayla akli aynı şey sandıklarına göre, doğada aklın çözemeyeceği gizler olmaz düşüncesindedirler. Ütopya’lılar için erdem, doğaya uyan bir yaşantıdan başka bir şey değildir” (Şan, 2010: 41-42). “Böylece onlar, erdemli olmanın tek yolu doğaya göre yaşamak ve düşünmektir derken, aslında akla göre yaşamak ve düşünmek

gerektiğini söylemektedirler. Akıl ise, ta eskiden kurulmuş herhangi bir dinin öğretilerine, sonsuzluğa değin, körü körüne bağlı kalmaz” (Şan, 2010: 41-42).

“Ütopya’da insanlar çileci değildirler, orucu aptallık sayarlar. Aralarında pek çok dinsel kişi vardır. Dinsel kişiler hoş görülür. Herkes Tanrı’ya ve ölümsüzlüğe inanır. İnanmayanlar yurttaş sayılamaz ve siyasal yaşama katılamaz. Fakat başka bakımlardan rahatsız da edilmezler” (Russell, 2000: 266-267). “Kutsal kişiler, ekmek ve et yemezler ve evlenemezler. Yine de bilgelik ayrı şeydir. Kadınlar rahip olabilir. Eğer yaşlı ve dullarsa. Rahiplerin sayısı azdır. Ütopya’nın sonu şöyledir: “Bütün öbür uluslarda servet adı ve unvanı altında, mal mülk edinen zenginlerin dalaveresinden başka hemen hiçbir şey görmedim” (Russell, 2000: 266-267).

“Üstelik en doğru din, er geç kendiliğinden öteki dinlere üstün çıkacağı için zorbalık edenler, ülkede yanlış bir dinin yerleşmesi tehlikesini, candan benimsemiştir” (Avcı, 2006: 42). “Tanrı’nın hiçbir canlı varlığın kanının dökülmesinden hoşlanmayacağına inanan Ütopya’lılar, dinsel törenlerinde hayvan kurban etmezler. Belirli bir dine bağlı olanlar, kendi evlerinde, aileleri arasında, o dine özel olarak tapabilirler” (Avcı, 2006: 42).

More’un Ütopya’sında insanlar genel itibariyle yaratmanın varlığına ve birliğine, ruhların da sonsuza dek yaşayacağına inanırlar. Her şehirde yeteri kadar din adamları ve dini kurumlar mevcuttur. Bireysel olarak mülk edinmenin de Hıristiyanlıkla bağdaştığını söyleyerek bu tezini desteklemiştir. Dinin, insan mutluluğu için var olduğunu düşünen Ütopya’lılar, kendilerini rahatsız edecek, zorlayacak hiçbir şeyi dinin içinde var olarak düşünmezler. Bu görüşleriyle dinin kurallarına uymak yerine dini kendi kurallarına uydurdıkları da düşünülebilir.

Burada More, “Kutsal Kitap ile aydınlanmış bir toplumun yalnız aklını kullanarak neler gerçekleştirebileceğini göstermekle, çağının Hıristiyan topluluklarına dinsel inancın yanı sıra akıldan yararlanılarak çok daha önemli şeyler başarabileceklerini” (Yıldırım, 2009: 41) belirtmiştir. “Ütopya’da çeşitli dinler ve değişik inançlar vardır. Ancak halkın büyük çoğunluğu tek tanrıya inanırlar. Ütopya’da her ne kadar değişik dinler olsa da, halkın çoğunluğu dünyayı yaratan ve yöneten bir güce varlık inancında birleşirler. Bu varlığın adı Mithra’dır” (İşçi, 2004:

217). “Ütopya’da din adamlarına Burthresas adı verilir. Her şehrin on üç tapınağında on üç rahip vardır. Bu sayı savaş sırasında değişir. Halka diğer devlet görevlileri gibi, entrikaları önlemek için, din adamlarını da gizli oy ile seçer. Bunlar din işlerine bakarlar, dini törenleri yönetirler yani bir çeşit ahlak yargıçlığı yaparlar” (İşçi, 2004: 217). “Din ile devlet işlerini de birbirinden ayrı tutmaktadırlar. Ütopya’da din adamı sayısı da sınırlı tutulmaktadır. Ütopyalılar ruhun ölümsüzlüğüne inandıkları için ölümü bir şölen gibi karşılamakta ve ölenin arkasından ağlamak yerine onun için şarkılar söylemekte ve şiirler okumaktadırlar” (Şaylan, 2011: 18).

Ütopya’da din realiteye bağlı olarak düşünülmüştür ve akla uygun bulunmayan şeyler, din dışı olarak değerlendirilmekteydi. Ruhun ölümsüzlüğüne inandıkları için ölümü çok kötü bir şey gibi düşünmemişlerdir. Tabiatın insanlar için verdiği nimetlerin keyfini sürmenin dini açıdan da iyi bir şey olduğuna inanarak, öyle yaşıyorlardı ama kararında yapmak koşuluyla. Tanrı inancı olmayan insanlarda mevcuttu ama bunlar hoş karşılanmasa da onlara karşı da bir yaptırımda bulunulamazdı. Ütopya’da herkesin dinine saygı gösterilmesi yasalarla desteklenmiştir.

“Bedenimiz doğanın bir parçası olduğuna, gerçek bilgeliğin de doğayla, dolayısıyla akılla uyumlu yaşamadan geldiğine inandıkları için, bedene karşı çıkmayı, doğaya nankörlük sayarlar çünkü keyif dedikleri şey, insanın doğal bir tat aldığı her ruh ve beden halidir” (Avcı, 2006: 43-44). Ütopyalılar, beden hazlarına aşırı bir düşkünlük duymaktan ise özenle korurlar kendilerini; çünkü bu tür hazlarda ölçüyü kaçırmak, kötü sonuçlar verebilir, insanın mutluluğunu engelleyebilir. (Avcı, 2006: 43-44).

2.7.4. Kınalızâde Ali Efendi’nin İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri

Kınalızâde, “şeriatı hem toplumda düzeni sağlamak ve yönetmek hem de toplumda adaletin gerçekleşmesi için gerekli görmektedir. Şeriat denilince daha çok din ve dini kurallar akla gelir. Ancak devlet söz konusu olduğunda devletin dini dünyevi bütün kanunlarını ifade eder” (Oktay, 1998: 379). “Toplumda düzen ve adaletin sağlanması için gereken kanunların ilahi kaynaklı olması gereğine işaret

eder çünkü adaletin meydana geldiği orta noktayı akılla bilmek çok zordur. Kınalızâde'nin şeriatla İslam dininin kanunlarını veya tümüyle İslam dinini kastettiğini söyleyebiliriz” (Oktay, 1998: 379).

Kınalızâde'ye göre, dini kurallar hükümdarın ülkesini uygun bir şekilde yönetebilmek için başvurabileceği ilk ve temel kaynaktır. Bu yüzden hükümdarların dini kuralları, ülkesini yönetirken, insanlar arasında huzur ve güvenin sağlanması, insanlara karşı eşit ve adil davranmada, kanun koyarken ve uygularken göz önünde bulundurması gerekir. Bir ülkede bütün unsurların dini kurallara uygun olarak planlanması gerektiğini söyleyen Kınalızâde, devletin din ile birlikte bir bütün oluşturduğunu onsuz düşünülemediğini söylemiştir. Devletin ilk şartının ve başvuru kılavuzunun din olduğunu vurgulamıştır.

“Kınalızâde'nin dinden kastı bir inanç sistemi olarak İslam'dır. Kınalızâde'de sorumluluk kaynağı olarak dini açıkça ortaya koyması açısından Kınalızâde'nin takva açıklamasını vermek yerinde olacaktır. Ona göre, takva: En yüksek ve en çok övülmüş bir ahlaki fazilettir” (Çamcı, 2004: 58). “Yüce Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'in başından sonuna kadar takva ile süslenmiş ve övülmüş bulunan, yüksek zatları metheder. Takva elbisesinden mahrum olanlar, Ahret saadetinden ve ebedi nimetlerinden mahrum kalırlar” (Çamcı, 2004: 58).

Dini kanunların öneminden bahseden Kınalızâde, toplum için de dini kuralların uyulması gereken bir zorunluluk olduğunu söylemiştir. Halkın içindeki bozuklukların da bu şekilde aşılabileceğini söylemiştir. Dini kuralların uygulanması sırasında gereğinden fazla yapılan uygulamalardan da kaçınılması gerektiğini belirtmiştir. Adaletin sağlanması noktasında, dini kuralların öneminden bahseden Kınalızâde, doğru karar vermenin en kolay yolunun dini kuralları uygulamaktan geçtiğini vurgulamıştır. Kınalızâde, bu kuralları uygularken, dini kuralların adı altında yanlış işlere karışanları da uyarmayı ihmal etmemiştir.

“Kınalızâde, şeriata uymayanın kâfir ve münafık olduğunu belirtir. Bu sebeple toplumda şeriatın uygulanmasına ve devlet başkanının şeriata tabii olmasına son derece önem vermiştir” (Oktay, 1998: 381). “Ülkedeki düzen ve asayiş, şeraitin tam olarak uygulanmasıyla sağlanabilir. Bunun için Kınalızâde; bozgunculuk, yol

kesme gibi kötülüklerin artmasını sebep göstererek, şeriat dışında başka yollara başvuran ve gereksiz kan dökenleri, özellikle kendi dönemindeki bazı emirleri eleştirmiştir” (Oktay, 1998: 381).

Kınalızâde'nin ahlakla ilgili düşüncelerine bakıldığında da dini kurallara verdiği önem açıkça görülmektedir. İnsanın ömür boyunca, dini kurallara uygun olarak yaşaması gerektiğini söyleyen Kınalızâde, yaşamın sadece bu dünya ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda diğer dünyaya uygun şekilde bir hayat sürmesi gerektiğini belirterek, devletin de, insanlar gibi her iki dünyayı düşünerek insanları yönetmesi gerektiğini söylemiştir. Hükümdarların sorumlulukları, yönettikleri ülkelerin halkının huzur ve güvenini sağlamak, adil ve eşit davranmak ve dini kurallara uymak ve vatandaşlarının da uyması sağlamaktır.

“Kınalızâde Ahlâk-ı Alai isimli kitabının ‘adaletin neveleri’ kısmındaki açıklamaları özellikle ‘tevekkül, ibadet’ kısımlarında daha ziyade İslam ahlakının etkilerini görmek mümkündür” (Çamcı, 2004: 59). “Bu kısımda dini nassların yanı sıra akli delillerde kullanarak yaratıcı olan Allah’a kulluk ve Ona karşı davranışlarını açıklamış ve olması gerekenleri açıklamıştır” (Çamcı, 2004: 59).

2.7.5. İbn-i Kemal’in İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri

“İbn-i Kemal, Allah’ın varlığı ve birliğini öğrenmek için akli delillerden uzak kalınmaması gerektiği düşüncesindedir. Bununla birlikte kişinin, ma’rifetullah için akli delillerin yanı sıra, Kur’an nasslarıyla da delil getirmesi lüzumludur” (Baydemir, 2004: 59). “Onun ifade ettiği gibi insan yaratıcısını, akıl yürütmekle tabiattan, Allah’ın vazifelendirdiği peygamberlerden ve yine Allah tarafından gönderilen kitaplardan hususan Kur’an-ı Kerim’den en doğru bir tarzda öğrenebilir” (Baydemir, 2004: 59).

İbn-i Kemal’e göre, Allah’ın insanlara vermiş olduğu akıl sayesinde insan doğruları bulabilir ve kendi yolunu seçebilir. İnsanların dini yönden kendini geliştirebilmesi için çeşitli kaynaklar mevcuttur. İnsanlar bu kaynakları kullanarak inandığı dini doğru şekilde yaşadığı gibi, yaşantısını da daha düzgün şekilde sürdürebilir. İnsanların yaşamı boyunca yaptığı hata ve yanlışları Allah’ın takdiri

diye kendini suçsuz ve hatasız göstermesi doğru bir düşünce tarzı değildir. Bu yüzden insanlar yapacağı hareketleri sorumluluklarını düşünerek karar vermeleri gerekir.

İbn-i Kemal'e göre, "Kötülük Allah'tandır buna rağmen kötülüğün O'na nispet edilmesi uygun değildir. İbn-i Kemal, ister iyi olsun ister kötü olsun herhangi bir fiile nispet edilmeksizin Allah'ın insanı fail kılmasını "kendinde iyi" bir şey olarak görür. Kötü bir işin faili Allah değil, kuldur" (Baydemir, 2004: 65). İbn-i Kemal, "ahirette sadece mükellef olanların diriltileceğini söyler, aksini beyan eden âhâd haberlerinin bu konuda delil olamayacağını savunur. İbn-i Kemal'e göre, cismani dirilişin olmadığı sadece ruhani bir haşır kabul edilemez" (Baydemir, 2004: 61).

"Müslüman felsefeciler, insan nefsinin nebati, hayvani ve insani olarak üç kısım olarak değerlendirir ve incelerler, Kemal Paşazâde onlardan farklı bir özellikte açıklama ile ruhla beden arasındaki alakanın bir buhar olduğunu ve bunun hayvani nefsi ortaya çıkardığını söylemiştir" (Altıntaş, 1986: 234-235). "Bu alaka (buhar) devam ettiği sürece hayat devam eder. Düzen bozulursa hayat sona erer, ruh çıkar gider. Kemal Paşazâde'ye göre, ruh bedenden ihtiyari olarak da çıkar, mutasavvıfların buna 'insilah' dediklerini kaydeder. Ona göre "Haşır" üç türdür: umumi, hususi ve en hususi olan" (Altıntaş, 1986: 234-235):

1. Umumi haşır: "Cesetlerin kabirlerinden çıkmaları şeklinde gerçekleşecek olan haşır'dır."
2. Hususi haşır: "Uhrevi ruhların dünyevi cesetlerden sıyrılarak seyr ve süluk ile hayvani hallerinden kurtulup ruhani âleme yükselişleridir; yani ölmeden önce ölmeleridir."
3. Ehas (En Hususi) haşır: "Ruhani enaniyet kabirlerinden Rabbanî hüviyete çıkmaktır. Kemal Paşazâde'ye göre bu makam en yüksek ve en makbul makamdır, "Habib" makamı olarak adlandırılır. Kul bu makamda Allah'la beraber olur ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanır."

İbn-i Kemal' göre Allah, insanlara yaşamları boyunca yapacakları fiiller için müdahalede bulunmaz ve onları kader, kaza çerçevesinde hareketlerini özgürce yapabilmesini, seçimlerini, iyiyi, kötüyü, kendi başlarına kavrayabilmeleri için herhangi bir sınırlama getirmemiştir. Bu yüzden insanlar yaptıkları ve yapacakları bütün fiiler için sorumluluk taşıdıklarını unutmamalı, hayatı boyunca hareketlerine dikkat etmeli, bahaneler arkasına sığınmamalıdır. İnsanlar dininin gereklerini

kaynaklarından öğrenerek, doğru biçimde yaşamaya gayret göstermeli, öldükten sonra tekrar dirilerek hesap vereceğini unutmamalıdır.

İbn-i Kemal'e göre, "Allah'ın her şeyi ihata eden ilmi ile bir şeyi ezelde bilip takdir etmesi manasında kader, kesinlikle zorlayıcı değildir. Allah kulun iyi veya kötü bir fiil işleyeceğini, Allah için zaman kaydı olmadığından geleceği görebildiğinden, bilmektedir" (Baydemir, 2004: 85-86). İbn-i Kemal, "tehlikelerden kaçınmanın lüzumu üzerinde durmakla birlikte bu kaçınmanın kader sebebiyle başa gelebilecek bir şeye de fayda vermeyeceğini ifade eder. Her vaki olacak olan şeyde mukadderdir. Kaçış Allah'ın kazasından yine Allah'ın kazasıdır" (Baydemir, 2004: 88).

İbn-i Kemal'e göre, insanın Allah tarafından yazılmış bir kaderi vardır, bu kaderden uzaklaşmanın mümkün olmadığını, kadere razı gelmenin gerektiğini söylemiştir. İbn-i Kemal, devlet içinde yürütmüş olduğu görevlerde de toplum içinde yapıcı davranışlar sergilemiş, insanların devlete karşı, devletin de insanlara karşı olan güvenini sağlamaya çalışmıştır. Ülkede devletin ve toplumun birbirlerine olan güveninin sağlam olması, iç barışın ve güvenliğinin sağlanmasını, idame ettirilmesini sağlar. İbn-i Kemal'de bu yöndeki katkıları sayesinde, ülkeye büyük yarar sağlamıştır.

Onun fetvaları, fertlerin topluma; yani halkın devletine bağlılığını ve sevgi ve sempatisini sağladığı gibi, idare edenlerin de halk için ve halkını düşündüğünü göstermiş ve böylece de yöneten ile yönetilen arasındaki dengeyi sağlamıştır (Uğur, 1987: 120). Kendisinin refah ve saadetini düşünen bir millete elbette ki onun emrini baş tacı edecek ve ona harfi harfine uyacaktır. Maddi destek, hizmet ve gerektiğinde ölüme gitmeye çağıran, ulakların getirdiği emir ve fermanlara seve seve boyun eğecektir ve idareciyi sadece elinden rızkını alan biri olarak görmeyecektir (Uğur, 1987: 120).

2.7.6. Gelibolulu Mustafa Ali'nin İnanç ve Değerler İle İlgili Görüşleri

"Gelibolu Mustafa Ali, tarihsel yöneliminin iki kutbunu oluşturan yerel Osmanlılık ve İslami Evrenselcilik, Osmanlı'nın meşruiyetinin ve kimliğinin temelini

oluşturan iki hukuki kurumla tam olarak örtüşür. Bu kurumlar kanun ve şeraiştir” (Cornell, 1996: 270-273). “Gelibolulu Mustafa Ali’nin ileri sürdüğü ilk nokta, yüzyılın ortalarına değin yüksek İslam gelenekleriyle Osmanlılığın, özdeş olmasa da, sınırdış ve karşılıklı uyum içinde olmasıydı. Gelibolu Mustafa Ali, böylelikle şer’i doğruluğu devletin temel ilkesi olarak benimsemektedir” (Cornell, 1996: 270-273).

Gelibolu Mustafa Ali, ilahi kanunlarla, devletin koymuş olduğu kanunların birbirleriyle uyumlu olması gerektiğini savunmuştur. Bu kanunların birbirinden farklı ve uyumsuz olması durumun devletin işleyişinin aksayacağını, insanların hangi kanuna uyacaklarına karar vermede, ikileme düşeceğini söylemiştir. Bu yüzden kanun koyucuların işlerini yaparken ilahi kanunlara uygun olarak kanunlar koyması, devletin işlerinin aksamasını önleyeceği gibi, insanların tereddütte kalmasını önleyecektir. Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre, esas olan ilahi kanundur ve bütün her şey bu kanuna göre düzenlenmelidir.

“Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre, tarihle uğraşan kimsenin dini inancı sağlam, mezhebi temiz, Allah’ın birliğine inanması, açık ve şen bir yaratılışa sahip olması gerekir” (Çerçi, 2000: 48). “Bazı insanlar, suret-i haktan görünüp, yalan yanlış hikâyeleri yazarlar, filan kitapta böyle yazıyor diye delil göstermeye başlarlar ve Ehli-i Sünnet ve cemaati kötüler. Tarihçiler bu ve benzeri şeylerden uzak kalmalıdır. Özellikle yaratılışı temiz, sözleri sevgilinin ifadeleri gibi tatlı olması gerekir” (Çerçi, 2000: 48).

Gelibolulu Mustafa Ali, ilim ve din adamlarının eserler yazarken, görevlerini yerine getirirken, sosyal yaşantılarını sürdürürken, topluma örnek oluşturacak şekilde davranmaları, insanların duygularını süistimal etmemeleri gerektiğini söylemiştir. Eserlerini yazarlarken de, iyi araştırma yapmalarını, bilmediği veya yanlış bildiği konularda insanları farklı düşüncelere sevk etmemeleri gerektiğini belirtmiştir. İbn-i Kemal, bu insanların iyi niyetli olması, inançlı olması, anlatımlarının da akıcı olması, gerektiğini ifade etmiştir. Halkın, saygı duyduğu, itibar ettiği, insanların sayesinde iyi yönde kanalize edilebileceğini vurgulamıştır.

Gelibolulu Mustafa Ali’ye göre, devletin iyiliği dininin düzgünlüğüyle doğrudan bağlantılıdır; dini yücelten ve koruyanlar ise en yetenekli âlimler,

öğretmenler ve genel olarak iyi eğitilmişlerdir. Gelibolulu Mustafa Ali, doğal olarak bu gruba kendini de katmaktadır (Cornell, 1996: 267-268).

Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre, devletin politikalar oluşturmada temel alması gereken en önemli konu dini konulardır. Diğer bütün politikaların buna bağlı olarak gelişmesi gerekir. Bir devletin başarılı olması da, dini kuralları ne kadar doğru uygulayabildiğiyle alakalıdır. Dini gelişimin sağlanması ise, ülkenin ilim adamlarının nitelikleriyle alakalıdır. Bu insanlar özverili, ilgili ve kendini geliştirmiş ise dini yönden gelişmiş toplumlar oluşabilir. Bu yüzden devlet, ilim adamlarının yetişmesi için gerekli altyapıyı oluşturmalı, onlara önem vermeli ve devlet politikası haline getirmelidir.

“Halkın Müslüman olanlarının düzgün bir yaşayışa sahip olması Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre, ancak ibadete devam etmeleriyle mümkündür. Hatta padişahın da dinin emirlerine uyan kişi olarak tanındığını ifade ederek İslam'ca yaşayışın, toplumun her yanında geçerli olmasını istediği söylenebilir” (Şeker, 1997: 186-187). “Ayrıca yapılan ibadetin, içtenlikle olması gerektiği inancında olan yazar, cami, medrese, han, hamam ve kervansaray gibi halkın ihtiyacını gidermek için varlıklı kişilerin yaptırdıkları eserlerin gerçekten ihtiyaç duyulan yerlere, sevap kazanmak niyetiyle yapılmasının daha yararlı olacağını savunmaktadır” (Şeker, 1997: 186-187).

Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre hayırlı toplum, dinin gereklerini yerine getiren, onu göz boyamak için değil gerçekten inandığı için yapmalıdır. Dinin sadece halk için değil bütün insanlar için olduğunu, devletin yöneticileri dâhil dinin gereklerini yerine getirmelerinin zorunlu olduğunu savunmuştur. Devletin, halkın dini ihtiyaçlarını karşılamak için gereken her şeyi yapmakla yükümlü olduğunu belirtmiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, eserlerini alıntılar yaparak ve kanıt göstererek açıklamaya çalışmış, verdiği örnekler de dini kaynakları kullanmıştır.

Gelibolulu Mustafa Ali, “sultan olan devlet adamlarının, danışman olarak yanlarında bulundurmaları gereken kimseleri sayarken, hem devlet adamlarının hem de halkın bunların kılavuzluğuna muhtaç olduğunu belirtmektedir. Osmanlı toplumunda bunların başında Şeyhü'l-İslam gelir, çünkü o, herkesin müftüsüdür” (Şeker, 1997: 89).

Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre, hükümdarlar dinin gereklerini yerine getirdiklerinde ve halkın da bu yönde hareket etmesini sağladıkları takdirde ancak dini kuralları uygulamış olurlar ve halka karşı otoritelerini sağlayabilirler. Sadece makam, mevki düşkünlüğü ve kendi çıkarları için, halkı sömüren hükümdarların, başarılı olamayacakları gibi, halkın tepkisini neden olacaklarını, ordunun hükümdara saygı duymayacağını, bunun da kendi sonlarını hazırlayacağını söylemiştir. Tarihten örnekler vererek, bu nedenle yıkılan saltanatlardan ders çıkarılması gerektiğini belirtmiştir.

Gelibolulu Mustafa Ali, “saltanat hevesi ile ortaya çıkanlara karşı Allah'ın kahhar sıfatının kendini göstererek, halkın ırz ve namusunu berbat eden bu saltanat davasına kalkışanları tahmin ettikleri ikbale kavuşamadıklarını belirttikten sonra geçmiş devirlerde böylelerinin ortaya çıktığını söylemiştir” (Şeker, 1997: 138–139). “İşler niyetlere göredir” hükmüne göre, niyetlerini belli ettiklerini söyleyen müellifimiz, bu yola girenlerin emirlerindeki askere sahip olmadıklarından, halkın ırz ve namusuna dokunulması sebebi ile arzularına erişemediklerini yazmaktadır” (Şeker, 1997: 138–139).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı, on altıncı yüzyılda, Doğu ve Batıda yaşamış olan bazı düşünürlerin, yönetim anlayışlarına dair görüş farklılıklarını ve benzerliklerini, yaşadıkları döneminin ve bölgenin koşulları da göz önünde bulundurarak incelemektir.

Bu farklılıkların ve benzerliklerin ortaya çıkarılmasındaki hedef, o dönemdeki sosyo-kültürel farklılıkların, yönetim düşüncesi üzerindeki etkilerinin daha net anlaşılabilmesidir. Ayrıca bu çalışmayla, bugünün yönetim düşüncelerine temel olan o dönemin fikirlerinin doğu ve batı medeniyeti eksenlerinde açık bir şekilde görülebilmesi, gelecekte şekillenecek olan yönetim düşünce yapısının, tarihsel akışını gözler önüne sermek ve daha iyi anlaşılmasını sağlamak, amaç edinilmiştir.

3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yönetim alanındaki çalışmaların büyük bir çoğunluğu, endüstri devriminin başladığı 1800'li yılların sonunu veya Taylor'un 1911'de yazdığı "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" adlı yapıtının yayınlanmasını; tahlil edilebilir, bilimsel olarak tespit edilebilir yönetim uğraşısının miladı olarak kabul etmektedirler. Böyle bir kabule gerekçe olarak ise bu tarihten önceki dönemlere ait kaynakların kısıtlı olmasını göstermektedirler (Keskin, 2012:20). Oysa gerek Doğu dünyasında, gerekse Batı dünyasında yöneticilere sunulan öğüt ve tavsiye içerikli eserlerde, yönetim konusu kurumsal öğeleri içerse de, daha çok toplumda düzeni, güvenliği ve adaleti sağlamakla yükümlü olan yöneticilerin halka karşı görevlerini ve davranışlarını belirten ya da hatırlatan birer ahlaki öğüt ve ilkeler biçiminde ele alınan (Eryılmaz, 2002: 16) pek çok sayıda eser bulunmaktadır. Bu eserlerin incelenerek yönetim perspektifinden analiz edilmesi, Doğu ve Batı medeniyetlerinin, yönetim

düşüncelerinin temellerini daha iyi anlamamıza olanak sağlayacaktır. Türk yönetim anlayışının gelişimini, bilimsel yönetim yaklaşımlarının öncesinde ele almak ilgili yazın alanına önemli bir katkı sunacaktır.

“Nitel veri analizinin sosyal gerçekliğin betimlenmesi ve açıklanması sürecindeki öneminin akademik çevrelerde itibar görmeye başlaması, bu alanda yapılan çalışmaların sayısında da önemli bir artışa yol açmıştır” (Özdemir, 2011: 325). “Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmalar göreceli olarak sınırlı olmakla birlikte, bu alanda zaman geçtikçe daha fazla bilimsel ürün ortaya konulmaktadır. Yeni yöntemlerin kullanılması, araştırmacılara çoklu bakış açıları, farklı yorumlamalar ve daha fazla yaratıcılık imkânı sunacaktır” (Gür, 2013: 185).

Toplumlarda, iş yaşamında değişikliklere neden olan dinamikler, aynı anda o toplumun sosyal, siyasi ve kültürel yapısı ile de ilişkili olmuştur. Bu dinamiklerin anlaşılması da toplumun gelir giderleri, yönetim anlayışı ve yönetim prensiplerine karşı tutumunun belirlenmesi ve toplumun ahlâki tutumunun da anlaşılmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır (Zaim 2012: 28).

3.3. VARSAYIMLAR

Çalışmada, değerlendirmeye alınan bütün düşünürlerin, yönetim ile ilgili eşit düzeyde bilgi birikimi, tecrübe ve gözlem yeteneğine sahip olduğu, yönetilenlerin aynı sosyal, kültürel, eğitimsel seviyeye ve iyi niyete haiz oldukları varsayımı göz önünde bulundurulmuştur.

3.4. SINIRLILIKLAR

Çalışma, on altıncı yüzyıl ile sınırlandırılmış olup, düşünürler belirlenirken bu yüzyılda eser(ler) vermiş olma, yönetim ile ilgili kademelerde çalışmış, tecrübe sahibi olma gibi kriterler getirilmiş ve farklı coğrafyalarda yaşamış düşünürler belirlenmiştir. Düşünürlerin bu özellikleri göz önünde bulundurularak kısıtlamaya gidilmiştir.

3.5. DÜŞÜNÜRLERİN YÖNETİM İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASINA YÖNELİK NİTEL ANALİZ

“Nitel veri analizinde temel amaç, sosyal gerçekliğin içerisinde gizil bir biçimde bekleyen bilginin gün yüzüne çıkartılmasıdır. Bu süreçte araştırmacı kendi özelliğini işe koşmakta ve sosyal gerçeği tümevarımcı bir yöntemle örmektedir” (Özdemir, 2011: 323). “Öznel bir araştırma yöntemi olan nitel araştırma, sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır” (Başer, 2010: 53).

“Nitel araştırma insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya dönük bilgi üretme süreçlerinden biridir” (Özdemir, 2011: 325). “Örnekleme seçiminin ardından, araştırma konusu ile ilgili verilerin toplanması aşamasına geçilmektedir. Bir bakıma nitel araştırmanın en önemli bileşenini “nitel veri” oluşturmaktadır. Bu nedenle nitel verinin ayrıntılı ve belirli bir derinliğe sahip olması büyük önem taşımaktadır” (Özdemir, 2011: 327).

16. yüzyılda yaşamış olan Doğu ve Batı medeniyetinin öne çıkan düşünürlerinin eserlerine dair betimleme sürecinin tamamlanmasının ardından toplanan veriler; Liderlik, Devlet, Politika, Güç, Yönetilen, Usul, İnanç ve Değerler, başlıklı temalarının altında sınıflandırılmıştır. Böylelikle veriler arasında bir karşılaştırma yapılabilmesi sağlanmıştır. Bu çalışmada, nitel analiz tekniklerinden, betimsel analizi tekniği kullanılarak, tespit edilen temalara göre gerekli çıkarımlar yapılmıştır.

“Nitel veri analizi, araştırmacının verileri düzenlediği, analiz birimlerine ayırdığı, sentezlediği, biçimleri ortaya çıkardığı, önemli değişkenleri keşfettiği ve hangi bilgileri rapora yansıtacağına karar verdiği bir süreçtir” (Özdemir, 2011: 328). “Diğer yandan incelenen davranışın ortaya çıktığı daha geniş toplumsal ve tarihsel bağlam da (context) betimleme sürecinin önemli parametreleridir. Toplumsal bağlam grup, örgüt, kurum ve kültür bileşenlerini kapsamaktadır” (Özdemir, 2011: 330).

Betimsel analizde, ele alınan bilgiler, daha önceden tespit edilen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde

edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256). Ortaya çıkan temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye yönelik tahminlerde bulunulması da, araştırmacının yapacağı yorumların boyutları arasında yer alabilir. Betimsel analiz dört aşamadan oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256):

- Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma: Araştırmanın kavramsal çerçevesinden yola çıkarak veri analizi için bir çerçeve oluşturulur.
- Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi: Bu aşamada, daha önce oluşturulan çerçeveye göre elde edilen veriler okunur ve düzenlenir. Bu aşamada, verilerin tanımlama amacıyla seçilmesi, anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmesi söz konusudur.
- Bulguların tanımlanması: Son aşamada düzenlenen veriler tanımlanır ve gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenir.
- Bulguların yorumlanması: Tanımlanan bulguların açıklanması, ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılması bu aşamada yapılır.

3.5.1. On altıncı Yüzyıl'da Yaşamış Batılı Düşünürlerin Yönetim Anlayışlarıyla İlgili Betimsel Analiz ve Bulgular

Batılı yönetim düşünürleri, iktidara gelen kişinin bu makama nasıl geldiğini, hangi yolun daha uygun bir seçenek olduğunu tartışmışlar ve iktidarın gücünü, çoğunlukla, ordudan, halktan, maddi kaynaklardan aldığını savunmuşlardır. İktidarın gücünün, ilahi güçten daha farklı alanlardan kaynaklandığını belirtmişler ancak iktidarın, dini, kendi fikirlerini halka aşılacak için bir araç olarak kullanabileceğini söylemişlerdir. Machiavelli, “hükümdarlığa ya halkın ya da seçkinlerin yardımıyla ulaşılacağını” (Machiavelli, 1994: 52) belirtmiştir. “Fakat seçkinleri namuslu bir biçimde ve başkalarına haksızlık etmeden memnun etmeye imkân yoktur” (Machiavelli, 1994: 53) demiştir. “Machiavelli, İnsanların kaderlerinin tamamen talihe bağlı olmadığını, insanların cüzi iradeye sahip olduklarını ve kendi yollarını çizmesinin erdemin de etkisiyle mümkün olabileceğini belirtmiştir” (Machiavelli, 1998).

Batılı yönetim düşünürleri, monarşik yönetim düzenini benimser ve bu yönetim şeklinin en iyi yönetim şekli olduğunu düşünürler, bunun yanı sıra tiranlığı ise, monarşinin aşırılığa kaçmış şekli olarak görürler ve bunun kötü bir yönetim şekli olduğunu, halkın ve askerlerin bu yönetim düzenini benimsemeyeceğini, bu konuda da haklı olduklarını, halka zulmetmenin, halkın, mutluluğunu ve huzurunu bozmanın, hükümdarın iktidarı açısından zararlı olacağını söylemişlerdir. “Bodin, doğal hayata en uygun yönetim olduğundan monarşiden yana olmuştur. Ne var ki bu monarşi, monarkın yasaları çiğnediği ve halka köle muamelesi yaptığı bir yönetim değildir çünkü monarkın koyduğu yasaların üstünde, Tanrı iradesini yansıtan doğal yasalar vardır” (İşçi, 2004: 222).

Düşünürler, devletin, inanışlar, dini kurumlar veya din adamlarının etkisinden kurtulması gerektiğini söyleyerek laiklik vurgusu yapmışlar ve devletin, diğer bütün kurum, kuruluş ve kişilerden üstün olduğunu belirtmişlerdir. Devletin merkezden yönetilmesinden yana tavır almışlardır. Egemenliğin merkezde toplanmasını savunmuşlardır. Kişilere göre değişiklik göstermeyen kurumsal bir yapı isteğinden bahsetmişlerdir. Siyaseti, dinin dışındaki farklı alanlara yayarak açıklamışlardır. Devleti ruhundan ayırıp, fiziki bir bedenin içine sokmak istemişlerdir. Siyasetin bütün kanunlardan olduğu gibi, hukuk ve ahlaki kurallarından da üstün olduğunu savunmuşlardır.

Batılı düşünürlere göre, devletin güçlü ve otoriter olması, içteki ve dıştaki düşmanlarına korku verebilmesinin yolu, güçlü ordulara ve güçlü kurumlara sahip olmasına bağlıdır. Bu güçlerin elde edilmesinden sonra da, kanunlar oluşturmanın önü açılır. Savaşın sadece güvenlik gerekçesiyle en son seçenek olarak düşünülmesi gerektiğini, ancak ufukta bir savaş görünüyorsa da, bunu ertelemenin veya kaçınmanın ülkenin zararına olacağını söylemişlerdir. Düşünceli bir hükümdar, ordusunu her an hazır bulundurmalı ve güçlü bir ordu için gerekli altyapıyı oluşturmalı, aynı zamanda halkında da milli duyguların gelişmesini sağlamalıdır.

Toplumda çeşitli sınıfların bulunduğunu söyleyen düşünürler, bunların arasındaki makasın açılmasının, devleti zorladığına ve yenilikler yapmaya, yeni kanunlar oluşturmaya ittiğini söylemişlerdir. Egemenliğin, toplum içinde hayati öneme sahip olduğunu, egemenliğin yitirilmesi durumunda toplumun düzeninin de

bozulacağını vurgulamışlardır. Bozulan toplumun düzeltilmesinin de ancak devlet yöneticileri tarafından sağlanacağını belirtmişlerdir. Hükümdarın da, halkına zulüm etmemesini, zorla vergilendirmeye tabi tutmamasını, hükümdarın başarısının, halkın mutluluğuyla doğru orantılı olduğunu vurgulamışlardır. Devletin güçlenebilmesinin yolunun, devletin üzerinde yük olarak bulunan ve gelişimini engelleyen kurumların siyasetin içinden çıkarılması ve böylelikle daha modern bir yapıya kavuşmasının sağlanacağını düşünmüşlerdir.

Hükümdarlar, vatandaşlarına, kendi inandığı dini, zor kullanarak benimsetmeye çalışmamalıdır. Düşünürler, dine maddi getirisi yönünden bakarlar ve dini, politik amaçlar uğruna heba edilecek bir araç olarak düşünmüşlerdir. Dini düşüncelerin ve din adamlarının, devlet için zararlı olduğunu, gelişimini engellediğini belirtmişlerdir. Dinin, dünya yaşantısını hafife aldığını düşündükleri için dine karşı önyargılı olmuşlardır. Din adamlarının dini, kendi menfaatleri uğruna kullandığını söylemişlerdir. Dinin halkın üzerinde, düşünce aşılama için çok etkili bir araç olduğunu vurgulamışlardır. Laik bir düşünce yapısına sahip olduklarından, dini, siyasetin aracı olarak kullanma amacında olmuşlardır. Halkın gözünde ise dinin kurallarını yerine getiren biri gibi görünmenin faydalı olduğunu, bunun iktidarın devamını sağlamada önemli olduğunu söylemişlerdir. Dinin çok öncelerden var olduğunu, düşüncenin ise sürekli değişim ve gelişim içinde olduğundan akılla, dinin bağdaşmayacağını belirtmişlerdir.

3.5.2. On Altıncı Yüzyıl'da Yaşamış Doğulu Düşünürlerin Yönetim Anlayışlarıyla İlgili Betimsel Analiz ve Bulgular

Doğulu yönetim düşünürleri, iktidara gelen yöneticinin iktidara geliş şekli üzerinde durmamışlardır. Bunun ilahi bir olaydan kaynaklandığını düşünmüşler ve hükümdarın ve devletin kaderinde böyle yazıldığı için bu şekilde olduğunu söylemişlerdir. İktidarın soydan soya devam etmesine karşılık herhangi bir olumsuz düşünceleri olmamıştır. Hükümdarın iktidara gelme nedeninin ise, ilahi kanunları, kendi kanunlarına uygulamak ve uygulatmak olduğunu söylemişlerdir. Düşünürler, hükümdarın amacının, kendi dinini anlatmak, yaymak ve benimsetmek olduğunu

belirtmişlerdir. Hükümdarların seçilmiş kişiler olduğuna inanan düşünürler, bu kişilerin doğuştan liderlik vasıflarına sahip kişiler olduğunu vurgulamışlardır.

Doğulu düşünürler, devletin koymuş olduğu kanunların, ilahi kanunlara uygun olması gerektiğini söylemiş, devletin temelini ilahi kanunların oluşturduğunu belirtmişlerdir. Vatandaşların erdemli olmasıyla birlikte, devletin de erdemli olacağını belirtmişler ve erdemli olmanın kuralının da iyi insanlarla birlikte olup, iyi işlerle meşgul olmaktan geçeceğini söylemişlerdir. Hükümdarların iktidara, ilahi gücün yardımıyla geldiğini, zorla gelmediğini ve bu yüzden de hükümdarların koyduğu kanun ve nizamlara uymanın da dini açıdan zorunlu olduğunu, hatta hükümdarın ailesinin de buna mecbur olduğunu vurgulamışlardır. Hükümdarlar ilahi kanunları yerine getirmek için ülkeler fethetmiş, topraklarına yeni yerler katarak dinini yayma çabasına girmişlerdir. Düşünürlere göre, devlet görevlilerinin buldukları konumda elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmalarının, bu konuda uğraş vermelerinin ve daha da yükselme isteklerinin kabul edilebilir olduğunu, bunun devlet yararına olduğunu söylemişlerdir. İktidara gelenlerin, dini kurumların bakım ve onarımına özen göstermelerinin de, dine verdikleri önemin kanıtı olduğunu düşünmüşlerdir.

Hükümdarlar, dini gerekçelerle sınırlarını batıya doğru genişletmek düşüncesinde olmuşlardır. Düşünürler, İktidar sahiplerinin siyaseti, erdemli bir şekilde yapmasını ve halkını ezmeye özen göstermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Devşirme sistemini soyluluk makamını etkileyeceğinden dolayı savunmuşlardır. Devletin gerileme nedenlerinden bazılarını, dini kurallardan, nizamlardan sapmaya, devlet görevlilerinin ahlaki sorumluluklarını yerine getirmemelerine bağlamışlardır. Düşünürler, hükümdarların, kendi bileğinin gücünü vatandaşlarına göstermesinin ve halkının gözüne girmesinin, önemli durumlarda ordunun başında bulunmasının, ordunun saygısını ve sevgisini kazanmasına yardım edeceğini gibi, aynı zamanda hükümdarların otoritesine de, saygı duymalarını sağlayacağını vurgulamışlardır.

Hükümdarların, halkın sevgi ve saygısına mazhar olması gerektiğini, halkın, hükümdarın koruması altında olduğunu söylemişlerdir. Devletin maddi imkânlarının gelişmesine de önem veren düşünürler, iktidarın devam etmesinin şartlarından birinin de bunun, olduğunu belirtmişlerdir. Savaşın keyfi ve menfaatler uğruna

yapılmamasını, sadece dini gerekçelerle yapılabileceğini, savaşta hile kullanmanın ise mubah olduğunu aktarmışlardır. Hükümdarın ordusunu yakından tanınması ve savaşa girerken askerin moral durumunu da göz önünde bulundurmasını tavsiye etmişlerdir. Ordunun görevinin, memleketi korumak olduğunu söyleyen düşünürler, bu yolda canını verenlerin de sonsuz hayatta, bunun karşılığını fazlasıyla alacaklarını söylemişlerdir.

İnsanların beraberce ve bir arada hayatlarını idame ettirmelerinin, toplumun âlimlerinden ve öncülerinden öğrenecekleri şeyler nedeniyle faydalı olduğunu savunmuşlardır. İnsanların en değerli varlık olduğunu, diğer bütün varlıkların, insanın yararı için bulduklarını ve ülkenin en önemli unsurunun ise toplum olduğunu aktarmışlardır. Toplum içindeki erdemli insanların, diğer insanları etkilediğini ve toplumun belirli bir karakteristik özelliğinin olduğunu, bunun da insanlarda değişime neden olduğunu söylemişlerdir. İlahi kanunların toplum içindeki saadeti sağlamak için önemli olduğunu söylemişlerdir. Toplum içindeki ilim adamlarının, devletle, toplum arasında aracılık etmesi gerektiğini ve dengeyi sağlaması gerektiğini belirtmişlerdir. Toplumun geçmişini öğrenmesinin, oradan çıkarımlar yapmasının ve dünyanın fani olduğunu düşünerek yaşantısına çeki düzen vermesinin, toplum düzeninin oluşmasına katkıda bulunduğunu vurgulamışlardır.

Doğulu düşünürler, eserlerinde ağır bir dil kullanmanın yanında, okuyucuyu inandırabilmek adına bütün bilgi birikimlerini ve kaynaklarını, örneklemeler yoluyla aktarmaya çalışmışlardır. İnsanların yaşantısını sürdürürken, halk ile olan ilişkisini ve sorumluluklarını yerine getirirken, dinin gereklerine göre de yaşamayı ihmal etmemelidir. Düşünürler, insanların kendini sürekli geliştirmesi gerektiğini, nefesine yenik düşmemesini, toplum içinde olgun davranışlarda bulunmasını, diğer insanlara ve meslek gruplarına faydalı yardımlarda bulunmasını ve çevresinde bulunan kötü niyetli insanları da, düzeltmeye çalışmasını tavsiye etmişlerdir.

İlahi kanunların, toplum içinde hak ve adaleti yerine getirmede, toplumu iyi bir şekilde yönetmede çok önemli olduğunu düşünmüşlerdir. Devlet yöneticisi için başarı kıstası, dine bağlılığıyla alakalıdır. İnsanların işlerinde ve yaşantılarında erdemli yaşayama gayret göstermelidirler. Dini inanışların başkasına görüntü vermek için değil, inandığı için yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Hükümdarın

danışmanları olması gerektiğini düşünüp, bunların içinde din adamlarının da olması gerektiğini söylemişlerdir. İktidara gelmek isteyenlerin de menfaatleri için değil, din adına bu işe kalkışmaları gerektiğini aktarmışlardır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmadaki amaç, on altıncı yüzyılda Doğu ve Batı'nın önemli yönetim düşünürlerinin, düşüncelerinin karşılaştırılarak, aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma gösterdi ki, insanlar yaşadıkları bölgelerin, çevrelerin; sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik, inançsal ve ahlaki, etkileri altında kalabilmekte ve bununla birlikte düşünce yapısında da değişiklikler meydana gelmektedir.

Düşünürlerin Liderlikle İlgili Düşünceleri Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler

Batılı yönetim düşünürleri, iktidara nasıl gelindiğini, bunun için hangi yolların izlendiğini tartışmışlar ve iktidarın gücünü aldığı kaynağın, ordu, halk ve para olarak belirlemişlerdir.

İslam dünyasında hükümdarlar, halife olarak seçilmişler ve bu özellikleriyle islam'ın teminatı olmuşlardır. Bu yüzden iktidarla, dini kurumlar arasında bir çatışma yoktur. Bu nedenle hükümdarın nitelikleriyle meşgul olmuşlardır (Keskin, 2012: 69-70). Ayrıca Doğuda, iktidarı ele geçirmeye yönelik bir çekişme yoktur. Bu nedenle iktidar sorgulanmaya kapatılmıştır ve fiileri meşrudur. Batıda ise kiliseyle, devlet arasında çatışma olması, yapılan işlerin sorgulanmasına neden oluyordu (Keskin, 2012: 69-70).

Batılı düşünürler, hükümdarın inandığı dini, halkına zorla benimsetmemesini de öğütlemişlerdir. Doğulu yönetim düşünürleri ise bunun sorgulamasını yapmamış ve ilahi bir güçle bu makama gelindiğini düşünerek, kaderci bir yaklaşım sergilemişlerdir. Hükümdarın ilahi güçten beslendiğini bu yüzden de hükümdarın koymuş olduğu kanunlara ve vermiş olduğu emirlere uymanın ilahi bir zorunluluk olduğunu, buna hükümdarın ailesinin de dâhil olduğunu vurgulamışlardır. İktidarın babadan oğla geçmesinden bir rahatsızlık hissetmemişler, hükümdarların seçilmiş kişiler olduklarına inanmışlardır.

Düşünürlerin liderlikle ilgili benzer düşüncelerinden biri ise, hükümdarın, kendine yardımcı olabilecek, bilgili danışmanlara sahip olmasıdır. Danışmanlar,

hükümdarların hayatlarını kolaylaştırmalı ve hükümdarları doğru şekilde yönlendirmelidirler.

Düşünürlerin Devletle İlgili Düşünceleri Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler

Batılı düşünürler, yönetim şekli olarak da monarşiden yana tavır almışlardır. Egemenliğin merkezde olmasının, devletin buradan yönetilmesinin güçlü kanunlar oluşturabilmek için gereklilik olduğunu aktarmışlardır.

Doğulu düşünürler ise devlet görevlilerinin buldukları konumda elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmalarının, bu konuda uğraş vermelerinin ve daha da yükselme isteklerinin kabul edilebilir olduğunu, bunun devlet yararına olduğunu söylemişlerdir. Devletin gerileme nedenlerinden bazılarını, dini kurallardan, nizamlardan sapmaya, devlet görevlilerinin ahlaki sorumluluklarını yerine getirmemelerine bağlamışlardır.

Doğu ve Batıdaki yönetim düşünürlerinin benzer düşünceleri de olduğu görülmektedir. Düşünürler, yönetim şekli olarak tiranlığa karşı tavır sergilemişler, kişilerin menfaatlerine göre değişiklik göstermeyen kurumsal bir yapı isteminde olmuşlardır. Devletin güçlü ve otoriter olması gerektiğini düşünmüşler, bunun için ise ülkenin sağlam bir ekonomiye, güçlü bir orduya, tutarlı yasalara, erdemli kurumlara sahip olmasının önemine vurgu yapmışlardır.

Düşünürlerin Güç İlgili Düşünceleri Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler

Batılı düşünürler, savaşın en son seçenek olarak masada durmasını ancak ufukta görünen bir savaş varsa da bundan uzaklaşmaya çalışmanın devletin zararına olacağını, akıllı hükümdarın ordusunu her duruma karşı hazır bulundurmasını ve vatandaşlarında milli bilincin oluşturması gerektiğini belirtmişlerdir. Doğulu düşünürler, hükümdarların dini gerekçelerle sınırlarını batıya doğru genişletme çabasına girmiş olduklarını, kendi menfaati için bu yola girenleri onaylamadıklarını vurgulamışlar ve hükümdarın ordusuna kendini kanıtlamasının ve sevdirmesinin önemli olduğunu söylemişlerdir.

Düşünüler arasında benzerlik ise, savaşta hile yapmanın kabul edilebilir olduğunu belirtmişler, ordunun moralinin yüksek tutulmasının ve ordunun yakından tanınmasının önemli olduğunu düşünmüşlerdir. Güçsüz devletlerin, toplumunun da düzensiz olacağını, söylemişlerdir.

Düşünürlerin Yönetilen İlgili Düşünceleri Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler

Batılı düşünürler, toplum içinde çeşitli sınıfların bulunduğunu ve bunların arasındaki makasın açılması durumunda, hükümdarın tahtının sallanabileceğini belirtmişler, hükümdarın halka kötü muamelede bulunmamasını, kanunsuz uygulamalara girmemesini, haksız vergi toplamamasını tavsiye etmişler, egemenliğin toplum için hayati öneme haiz olduğunu, aksi halde toplumun bozulacağını ve bunu da ancak hükümdarın düzeltebileceğini söylemişlerdir.

Doğulu düşünürler, erdemli olmanın kuralının da iyi insanlarla birlikte olup, iyi işlerle meşgul olmaktan geçeceği belirtmişlerdir. Devşirme sisteminin, soyluluk makamını etkileyeceğinden dolayı faydalı olduğunu savunmuşlardır. İnsanlar yaşantısını sürdürürken, halk ile olan ilişkisini ve sorumluluklarını yerine getirirken, dinin gereklerine göre de yaşamayı ihmal etmemelidirler. Doğulu düşünürler, insanların kendini sürekli geliştirmesini, nefesine yenik düşmemesini, toplum içinde olgun davranışlarda bulunmasını, diğer insanlara ve meslek gruplarına faydalı yardımlarda bulunmasını ve çevresinde bulunan kötü niyetli insanları da düzeltmeye çalışmasını tavsiye etmişlerdir. İnsanların en değerli varlık olduğunu, diğer bütün varlıkların, insanların yararı için bulduklarını ve ülkenin en önemli unsurunun ise toplum olduğunu aktarmışlardır. Toplumun geçmişini öğrenmesinin, oradan çıkarımlar yapmasının ve dünyanın fani olduğunu düşünerek yaşantısına çeki düzen vermesinin, toplum düzenine olan faydasının, altını çizmişlerdir.

Doğu düşünürlerine göre, “insan, yaratılmışlar arasında en üstün olandır. Allah insanı yaratırken en iyi şekilde yaratmış ve insanı dünyaya “halife” olarak göndermiştir. Doğulu düşünürlerine göre, insan dünya nimetlerinin sahibi değil ancak emanetçisidir” (Zaim, 2012: 40-41). “Özel mülkiyet Allah’a ait olmasının yanında,

Allah insanı sınamak için dilediğine dilediği kadar özel mülkiyet vermektedir” (Zaim, 2012: 44). Doğu düşünürleri, “hem yöneticilere hem de yönetilenlere tavsiye vererek, yöneticilerin adil olmasını, yönetilenlerin de yöneticilere itaat etmesini öğütleyerek, dengenin sağlanmasını sağlamıştır” (Zaim, 2012: 43).

Düşünürler arasındaki benzerlikler ise, insanların kendilerini sürekli geliştirmesi gerektiğini ve toplum içinde erdemli şekilde davranmalarını öğütlemişlerdir. Halkın, sınıf ayrımcılığına karşı olduğunu belirtmişler, rüşvetin, ayrımcılığın, torpilin toplum düzenini bozacağını vurgulamışlardır. Halkın, hükümdarların koruması altında olması gerektiğini, halkın sevgisini kazanmaları gerektiğini aktarmışlardır. İnsanların bir arada yaşamasının birbirlerine olan faydaları nedeniyle desteklemişler, toplum önderlerinin, devletle halk arasında dengeyi sağlamanın önemini belirtmişler ve akıllı, yetenekli danışmanlara sahip olmasının önemini vurgulamışlardır.

Düşünürlerin İnanç ve Değerler İlgili Düşünceleri Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler

Batılı düşünürler, devlet yönetiminin dini düşüncelerden sıyrılması gerektiğini devletin, bütün kurumlardan ve kanunlardan üstün olduğunu, din adamlarının, dini kurumların, dini düşüncelerin devlete zarar verdiğini, gelişmesini engellediğini düşünmüş ve laik bir düşünce vurgusu yapmışlardır. Siyasette ise dinin ancak halkı etkilemek için kullanılabileceğini söylemişlerdir. Din adamlarının kendi çıkarları uğruna dini kullandıklarını düşünmüşler ve dini düşüncelerin, dünyayı ikinci plana attığını, dünyayı basite indirgediğini, dinin çok öncelerden beri var olduğunu, düşüncenin ise sürekli geliştiğini, bu nedenle din ile mantıklı düşüncenin bağdaşmayacağını vurgulamışlardır.

Doğulu düşünürler, dini inanışların başkasına görüntü vermek için değil, inanıldığı için yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Hükümdarların iktidara ilahi kanunlara uymak ve uygulatmak üzere geldiğini, devletin kanunlarının da ilahi kanunlarla uyum halinde olması gerektiğini düşünmüşler ancak bu şekilde devletin ve vatandaşların gerekli erdeme ulaşabileceğini belirtmişlerdir. Hükümdarın

danışmanları olması gerektiğini düşünüp, bunların içinde din adamlarının da olması gerektiğini ve devlet yöneticisi için başarı kıstasının, dine bağlılığıyla alakalı olduğunu söylemişlerdir.

Doğu düşünürlerine göre, İslam'ın prensipleri de bireyi, hayatın her kademesinde doğru yola sokacak kapsayıcılıktadır. İslam'da ekonomiyi, sosyal yaşamdan, sosyal yaşamı da bireysel yaşamdan bağımsız düşünmek olası değildir. İslam'da bütün bunlar bir bütünlük içinde değerlendirilmektedir. Bü yüzden kâmil bir insan, iksisadi faaliyetlerde de, dini faaliyetlerde de, benzer düşünce tarzıyla hareket eden insandır (Zaim, 2012: 40).

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Köker, Levent (2000). *Kral-Devlet Ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Yayınevi, Ankara.

Akal, Cemal Bali (1998). *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.

Akal, Cemal Bali (2000). *Devlet Kuramı*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.

Altıntaş, Hayrani (1986). *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Emel Matbaacılık, Ankara.

Avcı, Mahmut (2006). “*Tommaso Campanella ve Thomas More’un Ütopyalarının Karşılaştırılması*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aydınlı, Halil İbrahim ve Ayhan, Veysel (2004). “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C: 5, No: 1, s. 73-75.

Ayni, Mehmet Ali (1939). *Türk Ahlakçıları*, Marifet Basımevi, İstanbul.

Aytaş, Gıyasettin (2010). “Hacı Bektaş Veli ve Thomas More’da Hümanizm”, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, No: 55, s. 140.

Başer, Gözde Gül (2010). “*Aile İşletmelerinin Süreklilik Sorunsalı: Batı Akdenizli Aile İşletmeleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*”, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Antalya.

Baydemir, Celal (2004). “*İbn-i Kemal’in Hayatı, Eserleri ve Kader Anlayışı*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Beriş, H. Emrah (2008). “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C: 63, No: 1, s. 58.

Bloch, E. (2002). *Rönesans Felsefesi*, Çev: Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul.

Bodin, Jean (2003). *On Sovereignty*, Çev: J. H. Franklin, Cambridge University Press, 6 th ed. Cambridge.

Bolay, Hayri (1986). *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Emel Matbaacılık, Ankara. Bütün, Ali Rıza (2012). *Büyük Akıl Hocaları*, Crea Yayıncılık, İstanbul.

Cassirer, Ernest (1997). *İnsan Üzerine Bir Deneme*, Çev: Necla Arat, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Cassirer, Ernest (2005). *Devlet Efsanesi İnsan Üstüne Bir Deneme*, Çev: Necla Arat, 1.b. , Say Yayınları, İstanbul.

Çamcı, Hikmet (2004). “*Kınalızâde Ali Efendi’de (Ahlâk-ı Alâi’de) Sorumluluk Bilinci ve Boyutları*”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çerçi, Faris (2000). *Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühü’l-Ahbâr’ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

Doğan Cem, (2013). “16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetnâme ve Ahlâknâmelerinde İbn Haldûnizm: Kınalızâde Ali Efendi, Kâtip Çelebi Ve Na’ima Örnekleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 6, No: 27, s. 204-206.

Duman, Muhammet Fatih (2006). “*Gelibolulu Mustafa Ali’nin Zübdetü’t-Tevarih Adlı Eserinin 1-111. Varaklar Arası Edisyon Kritiği*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Ebenstein, William (2001). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, Çev: İsmet Özel, Şule Yayınları, İstanbul.

Ertaş, Kasım (2011). “*XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti Islahat Düşüncesi Bağlamında Gelibolulu Mustafa Ali’nin Nasihatı’s Selatin İsimli Eseri*”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 2, No: 2, s. 131-136.

Eryılmaz, Bilal (2002). *Kamu Yönetimi*, Erkam Matbaası, İstanbul.

Fleischer, H. Cornell, (1996). *Tarihçi Mustafa Ali*, Çev: Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yayınları, Numune Matbaacılık, İstanbul.

Friedrich II [Büyük Friedrich], (1993). “*Anti-Machiavel*”, *Hükümdar ve Büyük Frederik’in Machiavel’i Çürütme Denemesi*, Çev: Vahdi Hatay, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Gökberk, M. (1961). *Felsefe Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Gölcük, Şerafettin (1986). *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Emel Matbaacılık, Ankara.

Gramsci, Antonio (1975). *Felsefe ve Politika Sorunları*, Çev: Adnan Cemgil, Payel Yayınları, İstanbul.

Gümüş, Ercan (2008). “*16. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Muhalif Nitelikli Hareketlerin Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Yansıması*”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Güney, Adnan (2002). “*Türk Siyasal Kültüründe Devlet Anlayışı*”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Gür, Tahir (2013). “*Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi*”, ZfWT, Vol. 5, No. 1

Hale, J. R. (1961). *Machiavelli and Renaissance Italy*, The English Universities Press, London.

Hançerlioğlu, Orhan (1996). *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hannah, Arendt (2006). *Geçmişle Gelecek Arasında*, Çev: Bahadır Sina Şenel, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hizmetli, Sabri (1986). *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Emel Matbaacılık, Ankara.

İsen, Mustafa (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Özyurt Ofset ve Tipo Matbaacılık, Ankara.

İsen, Mustafa (1998). *Gelibolulu Mustafa Ali*, Şule Yayınları, İstanbul.

İslam Ansiklopedisi (1985). MEB Basımevi, C: 6, İstanbul.

İşçi, Metin (1997). “Kınalızâde Ali Efendi'nin Siyaset ve Devlet Anlayışı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s. 274–276.

İşçi, Metin (2012). *Siyasi Düşünce Tarihi*, 3.b., Der Yayınları, İstanbul.

Kahraman, Ahmet (1979). *Kınalızâde Ali Efendi, Devlet ve Aile Ahlakı*, Tercüman Yayınları, İstanbul.

Kara, Gülhizar (2009). “*Gelibolulu Mustafa Ali'nin “Nâdiru'l-Meharib” Adlı Eserinin Edisyon Kitiği ve Muhtevasının Değerlendirilmesi*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Kaya, Mahmut (1986). *İbn-i Kemal'in Düşünce Tarihimizdeki Yeri ve Varlık Anlayışı*, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Ankara.

Keskin, Mustafa (2004). “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV*”, Sayı: 2, s. 14

Keskin, Uğur (2012). *Yönetim Felsefesi*, Değişim Yayınları, 1. b., İstanbul.

Kezer, A. (1987). *Türk ve Batı Kültüründe Siyaset Kavramı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.

Kılıç, Mustafa (1986). *İbn-i Kemal Paşa, Eyüpsultan Sempozyumu VI*, İstanbul.

Kılıçer, Esat (1986). *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Emel Matbaacılık, Ankara.

Kınalızâde, Ali Çelebi (1974). *Ahlâk-ı Alâi*, Haz: Hüseyin Algül Tercüman 1001 Eser, İstanbul.

Kınalızâde, Ali Çelebi (2007). *Ahlâk-ı Alai*, Haz: Mustafa Koç, Klasik Yayınları, İstanbul.

Köker, Levent ve Ağaoğulları, Mehmet Ali (2004). *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, İmge Yayınları, 4. b., Ankara.

Machiavelli, Niccolo (1986). *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üstüne Konuşmalar'dan* Çev: Pars Esin, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi-2 Yeni Çağ içinde*, Der: Mete Tunçay, Teori Yayınları, Ankara.

Machiavelli, Niccolo (1994). *Hükümdar*, Çev: S. Bağdatlı, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Machiavelli, Niccolo (1994). *Prens*, Çev: Nazım Güvenç, 2.b., Anahtar Kitaplar, İstanbul.

Machiavelli, Niccolo (1998a). *Hükümdar*, Çev: H.Kemal Karabulut, Sosyal Yayınları, İstanbul.

Machiavelli, Niccolo (1998b). *Siyaset Üzerine Konuşmalar*, Çev: Hakan Zengin, Dergah Yayınları, İstanbul.

Machiavelli, Niccolo (1999a). *Hükümdar*, Çev: Mehmet Özay, Şule Yayınları, İstanbul.

Machiavelli, Niccolo (1999b). *Prens*, Çev: Nazım Güvenç, Anahtar Yayınları, İstanbul.

Machiavelli, Niccolo (1999c). *Savaş Sanatı*, Çev: A. Berna Hasan, Özne Yayınları, İstanbul.

Machiavelli, Niccolo (2000). *Seçme Yazılar*, Çev: Hüseyin Köse, Öteki Yayınevi, Ankara.

Machiavelli, Niccolo (2002). *Floransa'da Komplolar ve Karşı Komplolar Tarihi*, Çev: A. Berna Hasan, Özne Yayınları, İstanbul.

Machiavelli, Niccolo (2003a). *Discourses*, Çev: Leslie J. Walker, Penguin Books, London.

- Machiavelli, Niccolo (2003b). *Prens*, Çev: M. Satıcı, İlya Yayınları, İzmir.
- Machiavelli, Niccolo (2008). *Siyaset Üzerine Konuşmalar*, Çev: Hakan Zengin, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (1998). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Cemil (1998). *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, 3.b., İstanbul.
- More, Thomas (1999). *Ütopia*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Okandan, R. G. (1959). *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, 2.b., İstanbul Üniversitesi Yayınları, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Oktay, Ayşe Sıdika (1998). “*Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Oktay, Ayşe Sıdika (2005). *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Oktay, Ayşe Sıdika (2008). “*Kınalızâde Ali Efendi ve İş Ahlakına Ait Temel İlkeler*”, *İş Ahlakı Dergisi*, C: 1 No: 2, s.109-111, İstanbul.
- Özdemir, Murat (2011). “*Nitel Veri Analizi: Sosyal bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma*”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 323-338, Eskişehir.
- Özdemir, Ramazan (2012). *Zaman ve Mekan Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Makyavel’in “Prens”i Ve Kınalızâde’nin “Ahlak-ı Alâî”si*, Turkish Studies V.7/3, Ankara.
- Öztürk, Faruk (2004). “*Ütopya ve Eğitim Sorunsalı*”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi*, No: 3, s. 101-102.
- Öztürk, Hüseyin (1990). *Kınalızâde Ali Çelebi’de Aile*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Öztürk, Hüseyin (1991). *Kınalızade Ali Çelebi’de Aile Ahlakı*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.

Rehber Ansiklopedisi (1993). Türkiye Gazetesi Yayınları, C: 12, İstanbul.

Russell, Bertrand (2000). *Batı Felsefesi Tarihi (Ortaçağ)*, Çev: Muammer Sencer, Say Yayın Dağıtım, İstanbul.

Sabine, G. (1997). *Siyasal Düşünceler Tarihi Yeni Çağ*, Çev: A. Öktem, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını. Sevinç Matbaası, Ankara.

Sami, Şemseddin (1989). *Kâmûs-i Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Shilling, Kurt (1971). *Toplumsal Düşünce Tarihi*, Çev: Nihal Önal, Varlık Yayınları, İstanbul.

Skinner, Q. (2002). *Machiavelli*, Çev: C. Atilla, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Skinner, Q. (2004). *Düşüncenin Ustaları: Machiavelli*, Çev: Cemal Atila, 2. b., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Spinoza, (2007). *Tractatus Politicus*, Çev: Murat Erşen, Dost Kitabevi, Ankara.

Şan, Zuhâl (2010). “*Ütopyalarda Devlet Tasarımı: Platon, More, Campanella*”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Grubu Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şaylan, İbrahim Barış (2011). Thomas More’un “Ütopya”sı, *T.C. Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Bülteni*, No:49, s. 15-18, Ankara.

Şeker, Mehmet (1997). *Gelibolulu Mustafa Ali ve Mevâ’idün-Nefâis Fi-Kavâ’di’l-Mecâlis*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

Şenel, A. (2004). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarih Öncesinde İlk Çağ’da Orta Çağ’da ve Yeni Çağ’da Toplum ve Siyasal Düşünüş*, 11.b., Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Şenel, Alâeddin (1996). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Thomson, D. (1996). *Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev: A.Y. Aydoğan, H. Yılmaz, İ. Akyol, M. Demirhan, C. Şişman, H. T. Kösebalaban, K. Çayır, M. Er, S. Kor, Şule Yayınları, İstanbul.

Tortuk, Bilgehan Bengü (2012). “İbn Haldun’un Siyaset ve Devlet Felsefesine Dair Görüşlerinin Osmanlı Düşüncesindeki Yansımaları” Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.

Tuncay, Mete (1969). *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Tuncer, F. R. ve Arıkan, S. (1952). *Türk ve Dünya Büyükleri Serisi: Fuzuli-Makyavel-Barbaros-Eflatun*, Öğretmen Dergisi Gençlik Yayınları, İstanbul.

Turan, Şerafettin (1986). *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Emel Matbaacılık, Ankara.

Ubeydi, Abdullah El (1987). “İbn Kemal Paşa’nın Arap Dilindeki Çalışmaları”, Çev: Ahmet Yüksel, *Mecelletül Mecma’ı’l- İlmıyyi’l-İraki Dergisi*, C: 38, No:1, s. 267, Irak.

Uğur, Ahmet (1986). *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Emel Matbaacılık, Ankara.

Uğur, Ahmet (1987). *İbn-i Kemal*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Tekser Ofset, İzmir.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1964). *Osmanlı Tarihi II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Ülken, Ziya Hilmi (2009). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Yeşil, A. (1996). “Doğu ve Batı Yönetim Bilimi Düşüncesinin Öncüleri Machiavelli ve Nizamü'l-Mülk Örneği”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım, Mehmet Akif (2009). *Thomas More'un Yaşamı ve Utopia Üzerine, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, Step Matbaacılık, İstanbul.

Zaim, Halil (2012). “İş Hayatında Erdemli İnsan”, *UTESAV Kültür Düşünce*, No:4, s. 28-45, İstanbul.

